

GEZİ REHBERİ

Erzurum

MUZAFFER TAŞYÜREK



İpekçayır
Aktaş
Gürbüzler
Başaklı
Çatalelma
Boyalı
Alabalık
Ayyıldız
Tazeköy
Bereketli
Kaynak
Gaziler
Esenyurt
Çatalsöğüt
Süleymanlı
İçmesu
Gözebaşı
Dağyolu
Koçkaya
Tuztaşı
Narman
Mahmutçavuş
Kışlaköy
Taşburun
Köroğlu
Sarıkamış
Kilimli
Yeniköy
Sırbasan
Sülüklü
Sütpınar
Sıratașlar
Sarıkamış-Allahuekber Dağları Milli Parkı
Handere
Kurbançayırı
Otlutepe
Koyunören
Çamlıkale
Balabantaş
Karaurgan
Ergazi
Süngütaşı
Çamyazı
Telli
Dönertaş
Altınbulak
İnkaya
Dazlak
Şehithalit
Çimenli
Hacıahmet
Topkaya
Karakurt
Muratbağı
Uzungazi
Karabıyık
Yeşildere
Karapınar
Tavşancık
Mollamelik
Piralı
Yürükatlı
Örentaş
Azapköy
İncesu
Dalbaşı
Eşmeçayır
Savatlı
Danişment
Kırkdikme
Aşağıkızılca
Horasan
Yeşilöz
Karacaören
Balıklı
Arpaçayır
Yapağılı
Karaçuha
Kırık
D100
Teknecik
Kemerli
Kırkgözeler
E80
Yukarıtahirhoca
Kozan
Aras
Döllek
D100
Emre
E80
Kayalıboğaz
Eğirmez
Yağan
Yaylacık
Sekman
Haydarlı
Pekecik
Soğuksu
Pirhasan
Aşağıaktaş
Çatkösedağ
Yazılıtaş
Saçlık
Tahir
Marifet
Akçam
Dumankaya
D100
Kayayolu
Kayabaşı
E80
İkizgöl
Güzelhisar
Çayırbeyli
Yayladüzü
Sarıköy
Karabacak
Çatalpınar
Yemlik
Geyikli
Anıtlı
Turnagöl
Güneykaya
E80
Sarıtaş
Yeşilova
Yücelik
Sarıçiçek
Ataköy
Yağmurlu
Dilek
Karasu
Güllü
Karayazı
Yukarıçığılgan
Karaağıl
Köyceğiz
Karakale
Taşan
Uğurdalı
Dörtpınar
Duruca
Çelikli
Dikme
Çalışkan
Uzunöz
Akpınar
Alemdağı
Bolaşlı
Mollabekir
Kazbel
Çavuşköy
Akarsu
Selenli
Ozanpınar
Erdal
Kösehasan
Doruca
Tosunlu
Yahyaköy
Geventepe
Yolgören
Kapanlı
Sancaktar
Şakirköy
Ağaçlı
Aliküllek
Dündarköy
Çaltılı
Kurupınar
Göksu
Ulucanlar

GEZİ REHBERİ

Erzurum

MUZAFFER TAŞYÜREK



ERZURUM GEZİ REHBERİ

Editör
Hasan Hayri DEMİREL

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Fotoğraflar
Sinan ÖZDEMİR

Grafik - Tasarım
Sinan ÖZDEMİR

ISBN
978-605-5510-30-5

Yayın Numarası
293

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri Nu: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mart 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey / İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Kaynak Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Cad. No: 1
Üsküdar / İSTANBUL 34676
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.kaynakyayinlari.com.tr

İÇİNDEKİLER
ERZURUM GEZİ REHBERİ

ERZURUMUN TARİHİ BÖLÜM 1



ŞEHİR İÇİ GEZİ GÜZERGÂHI

BÖLÜM 2



ŞEHİR DIŞI GEZİ GÜZERGÂHI

BÖLÜM 3



İLÇELER

BÖLÜM 4





BÖLÜM 1

ERZURUM TARİHİ

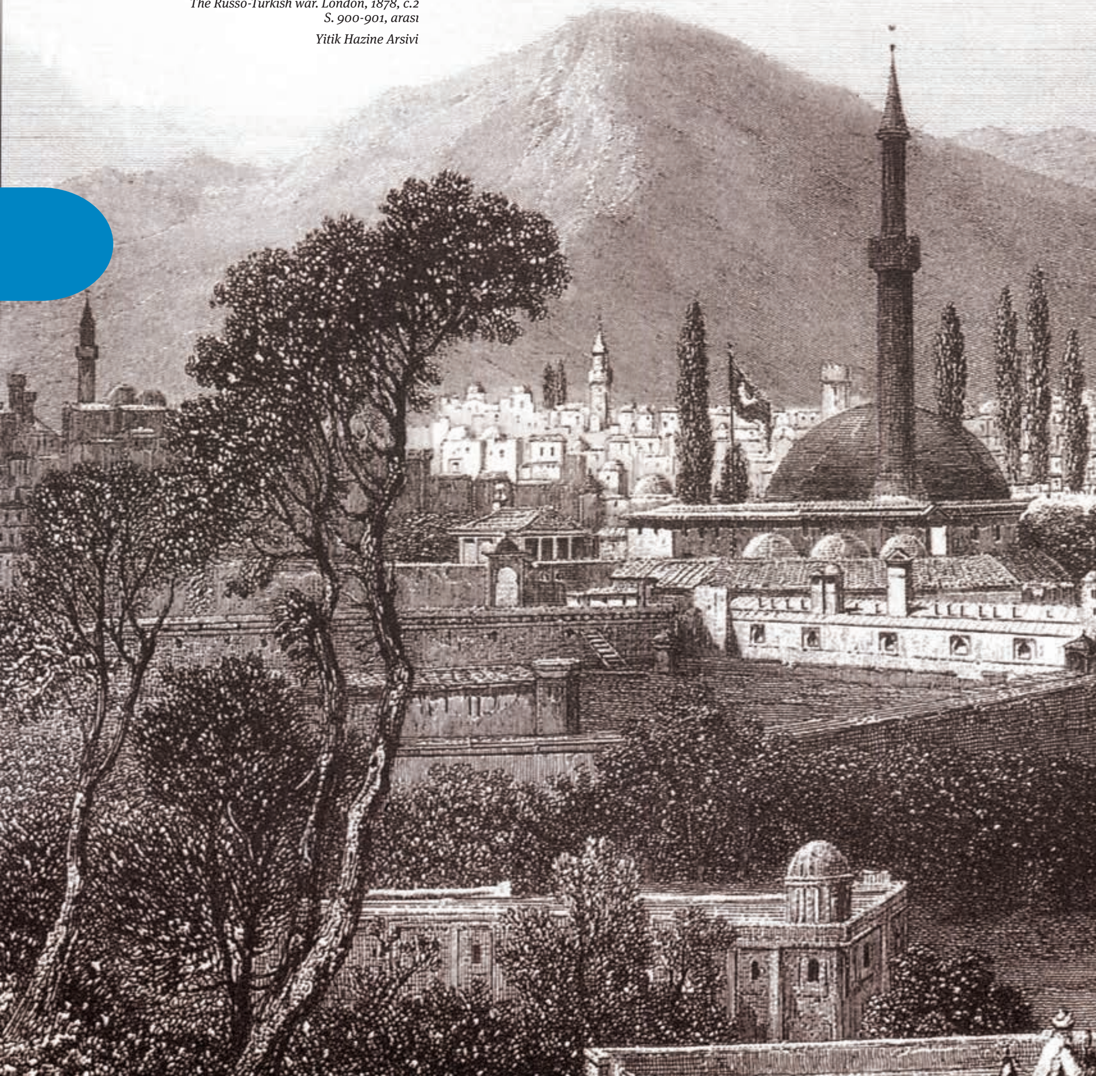
J. Ramage, A. Willmore
Erzurum

Henry Montague Hozier (editor)
The Russo-Turkish war. London, 1878, c.2
S. 900-901, arası

Yitik Hazine Arsivi

Erzurum adı

P.Josep de Saint Français, La Geographie, Trevoux 1705, s.21 adlı eserinde, Asya Türkiye'sini yedi coğrafya bölümüne ayırmakta olup, bu bölgelerden birinin de Türkmeniye olduğunu ve Türkmeniye'nin de Erzurum olduğunu yazmaktadır.



Enecyclopedia Britannica'nın 1881'de Edinburg'da basılan üçüncü cildinde, Asya Türkiye'si beş bölgeye ayrılmakta olup, Turcomania'nın merkezi yine Erzurum'dur.

A.Compendius Geographical and Historical Grammar, Londan 1795 adlı eserde, Asya Türkiyesi yedi bölüme ayrılmakta olup, altıncı coğrafi bölüm, Turcomania: Erzurum olarak gösterilmektedir

"Erzurum destan Anadolu'mun destan şehri"dir. Erzurum yeşil Anadolu'mun beyaz şehridir. Erzurum tarih Anadolu'mun serhat şehridir. "Erzurum bu hür vatanın zafer tacı" Erzurum âşıkların sazlarında türkü, şairlerin sözlerinde şiirdir. Erzurum başı Palandökenler kadar dik yiğit insanlar yatağıdır. Erzurum bir sevda, Erzurum bir vatan, Erzurum Türk'ün gözbebeğidir.



Erzurum şehrinin bulunduğu yer konum itibariyle doğu-batı güzergâhında çok önemli bir geçit yeridir. Bu sebeple Erzurum, geçidi bekleyen şehir olarak anılmıştır.

Anadolu'nun kilidi durumundadır. Bağrından çıkardığı Aras, Fırat ve Çoruh Irmakları ile Hint Denizi'ne, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne uzanan vadilere sahiptir. Hudud'ul Âlem'de Erzurum, Fırat'ın kaynağı olarak gösterilmiştir.

Erzurum toprakları; Hurrilerden Urartulara, Saka Türklerinden Medlere, Selefküslerden Partlara, Bizanslılardan Sasanilere, Gürcülerden Müslüman Araplara, Selçuklulardan İlhanlılara, Karakoyunlulardan Osmanlılara uzanan bir tarih koridoru olmuştur. Erzurum Kafkasya, İran ve Anadolu coğrafyasının ortak sahanlığını oluşturur. Erzurum stratejik açıdan "Transkafkasya" nın en önemli noktasında bulunmaktadır. Erzurum tarihî bir kavşaktadır. Hudud'ul Âlem'in yazarı Erzurum'u İslamiyet için sürekli mücadele eden, savaşan gazilerin şehri olarak anmaktadır.

Kimi zaman Karin, Karna, Garin, kimi zaman Kornoi, Kalai ve Karnak olarak adlandırılmıştır.

Erzurum ve çevresi tarih içerisinde özellikle son Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşime açılmış ve siyasi olaylara şahitlik yapmıştır. Bunun sebebi stratejik konumudur. Tarihî İpek Yolu güzergâhı ve askerî yolların kavşak noktasında yer alması, Basra Körfezi'ne Hazar Denizi'ne Karadeniz'e ulaşan zengin akarsulara kaynak oluşturması ve çevresindeki dağlar ile doğal savunma imkânına sahip olmasıdır.

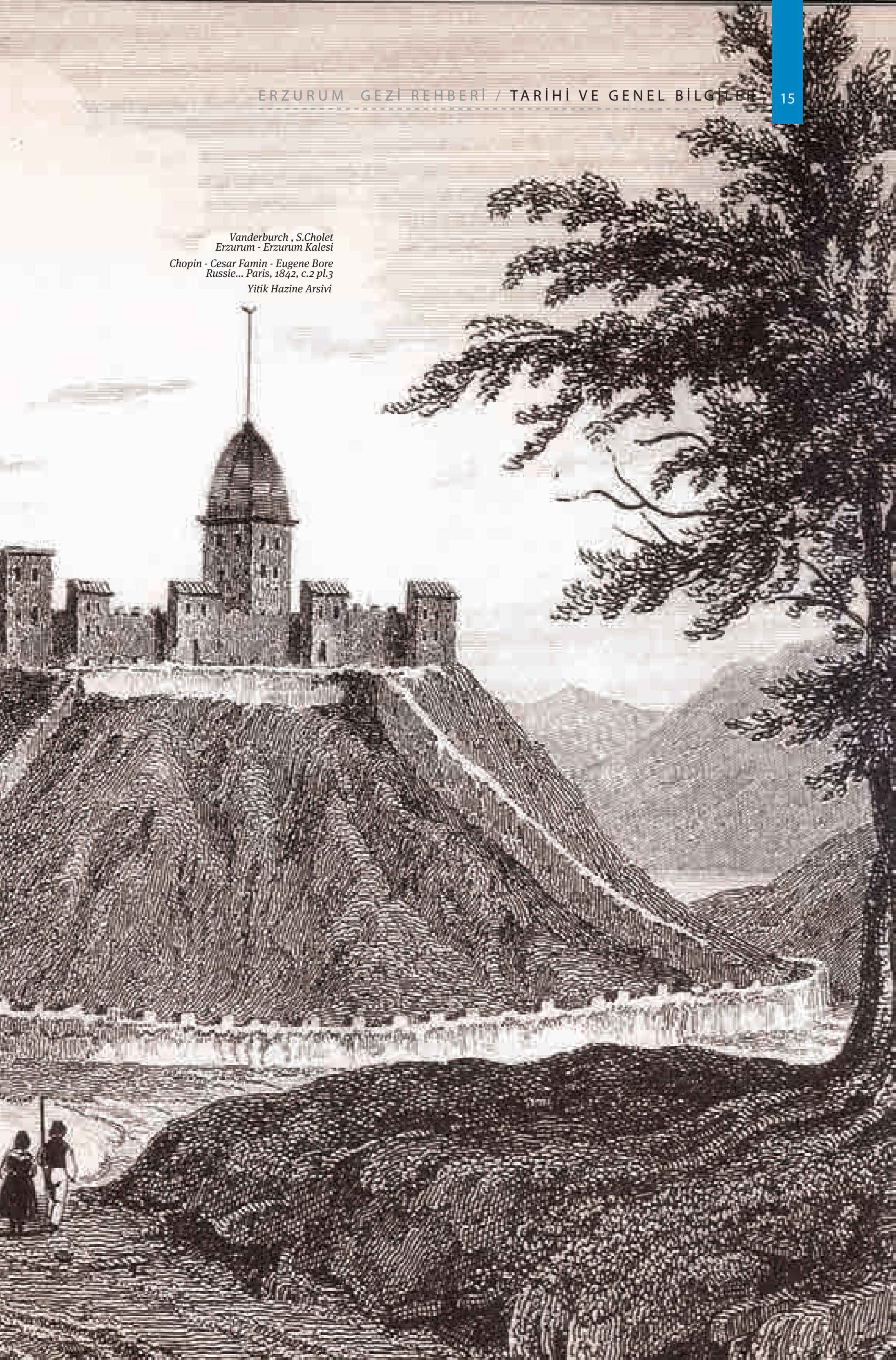
Şairlere göre o;"Ey şehirler dilberi canım güzel Erzurum"dur. Akarsuları şiirlere coşku verecek kadar ünlüdür.

Aman Aras, han Aras, Bingöl'den kalkan Aras.
Al başımdan sevdamı, Hazar'da çalkan Aras.

Bizanslılar şehre Teodosipolis, Müslüman Araplar Kalikala adını vermişlerdir. Kalikala Arapça'da "Kali'nin ihsanı" anlamına gelmektedir. Arap tarihçilerden Belazuri ye göre, şehir bu adını kurucusundan almıştır. Bizans döneminde bölgeyi ele geçiren bir beyin karısı olan Kali, bir şehir yaptırmış ve şehre de Kalikala adını vermiştir. 840 yılında meydana gelen bir depremde şehrin surlarından bir kısmı ve 18 kule yıkılmıştır.

Hun ve Sabarlardan sonra Erzurum topraklarına giren Türkmenler Erzurum'a





Vanderburch , S.Cholet
Erzurum - Erzurum Kalesi
Chopin - Cesar Famin - Eugene Bore
Russie... Paris, 1842, c.2 pl.3
Yitik Hazine Arsivi



Vanderburch , Le Petit Erzurum

Chopin - Cesar Famin - Eugene Bore Russie... Paris, 1842, c.2 pl.2

Yitik Hazine Arsivi

ilgisiz kalmamışlardır. Selçuklu Türklerinden önce, Yinal oğlu İbrahim Bey Erzen'i (Arze) zapt etmiştir. Erzen'in bu kuşatmada bir harabe halini almasından sonra, geride kalanlar bugünkü Erzurum şehrinin bulunduğu yerdeki Kalikala'ya sığınmışlar ve şehre de Erzen adı vermişlerdir. Araplar kendi dillerindeki Arz (yer) sözcüğüne birde Rum kelimesi eklemek suretiyle şehre Arz-ı Rum (Erz-i Rum) adını vermişlerdir.

Erzurum'la ilgili muhtelif tarihî metinlerde, kitabelerde ve basılan paralarda Erz-i Rum, Erzen-irRum, Arz-ı Rum isimleri kullanılmış, İslam tarihçileri de Doğu Anadolu'ya "Türkmaniye" adını vermişlerdir. İşte Erzurum adı bu isimlerin halk dilinde kullanılmasına göre şekil almış ve günümüze kadar gelmiştir.

Erzurum ve çevresi İslam ordularınca ilk olarak 638'de Halife Hz. Ömer'in komutanlarından İyaz bin Ganem tarafından ele geçirilmiştir. Ancak, uzun bir süre sonra şehir tekrar Bizanslılar tarafından geri alınmıştır. 651 yılında ise, bu kez Hz. Osman döneminde Habib b. Mesleme komutasında içerisinde Hendek ve Tebuk'ta savaşmış sahabelerin de bulunduğu 6000 kişilik İslam ordusu, kısa bir kuşatmadan sonra şehri teslim almıştır. Belazuri bu sahabilerden bazılarının isimlerini şöyle saymaktadır: İyaz ibn-i Ganm-il Eşari, Havaha ibn-i Abdullah, Selamet ibn-i Adiyy, Merkal ibn-i Eku, ibn-i Hüveyl, Cerir ibn-i Said, Abdullah ibn-i sadre, Sehl ibn-i saad, Musab ibn-i Sabit, Hazim ibn-i Muammer ve Ebu Numeyr ibn-i beşşar (r. a.)

Erzurum 1071 de Bizans hâkimiyetinden Türk hâkimiyetine geçmiş, Saltuklular tarafından yönetilmiş, imar edilmiş ve kapılarıyla meşhur olmuştur. Erzurum'a her gelen bu kapıları sormuştur: Tebriz Kapı, Gürcü Kapı, Kale Kapı, Yeni Kapı, Kavak Kapı, İstanbul Kapı, Harput Kapı, Kilise Kapı, Ardahan Kapı ve Kars Kapı.

Anadolu Selçukluları ve İlhanlı hâkimiyetinde imar edilen Erzurum, bu dönemde kültür ve medeniyet şehri haline getirilmiştir.

1514'te Yavuz Sultan Selim, Erzurum'u Osmanlı topraklarına katmış, Kanuni Sultan Süleyman zamanında şehir eyalet merkezi olmuştur.

Osmanlıların doğudaki en stratejik merkezlerinden biri olan Erzurum için Osmanlılar adeta teşvik yasası uygulayarak verginin sınırlı ve az alınması yönünde fermanlar yayınlamışlardır. Dördüncü Mehmed'in Erzurum'dan verginin bölge şartlarına göre alınmasına yönelik fermanı bugün Lala Paşa Camisi'nin giriş kapısının sağ tarafında mermer üzerine kazınmış olarak sergilenmektedir.

Tarih boyunca hem Avrupa krallarının hem doğu hükümdar, şah ve sultanlarının iştahlarını kabartan Erzurum tarihine XIX. yy'da yeni bir sahife açılmıştır. O zamana kadar şehri tehdit eden İran tehlikesi, bu tarihten itibaren yerini Ruslara bırakmıştır. Çar deli Petro'nun "Sıcak denizlere inme" stra-



tejisinin hedeflerinin başını Erzurum almış 1828'de Anadolu'nun doğusuna saldıran General Paskeviç Erzurum'u ele geçirmiştir. Bu ilk büyük Rus saldırısı esnasında Rus edebiyatının önde gelen isimlerinden Puşkin'de Erzurum'a gelmiş ve Erzurum'la ilgili hatıralarına kitaplaştırmıştır.

1853-1855'de Rus tehlikesi Kars'tan sonra Erzurum'u tekrar tehdit etmiştir. Osmanlı Hükümeti doğudaki bu büyük tehlike üzerine Erzurum'u daha tahkimli hale getirerek tabyalar yaptırmıştır.

1877–78 Osmanlı Rus Harbi'nde, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum'u Ruslara karşı savunarak 8–9 Kasım 1877'de yapılan Aziziye Baskını'nda halkın yardımı ile Rusları geri püskürtmüştür. Bu tarihlerde Ermenilerin ihaneti belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Erzurumlu Aziziye'de destan yazmıştır:

Bir şimşek çakıyor, yine bir şimşek,
Çakıyor Erzurum tabyalarından.
Dizilmiş nameler, nineler tek, tek
Bakıyor Erzurum tabyalarından.

Erzurum, 1. Dünya savaşında Türk askerî harekâtının yine merkezi olmuştur. Sarıkamış dramında 90 bine yakın askerini donma ve hastalıklar sonunda kaybeden 3'ncü Ordu'nun yenilgisi sonucunda 16 Şubat 1916'da Ruslar, Erzurum'u yine ele geçirdiler.

Erzurum, Ermeni vahşetinin kol gezdiği iki yıllık kara günlerin ardından 12 Mart 1918'de Kazım Karabekir komutasındaki birliklerin fedakâr komutanları Dadaş Rüştü Paşa, Deli Halid Paşa gibi komutanlar vesilesiyle kurtarılmıştır.

Milli Mücadelede Erzurum

Anadolu'nun hiçbir yerinde I. Dünya Savaşı'nın dehşeti Erzurum'daki kadar görülmemiştir. Harp, göç, Ermenilerin yaptığı katliamlar, tifüs gibi çeşitli felaketler maddi ve manevi yapıya büyük zarar vermiştir.

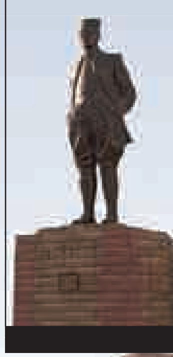
Erzurum Palandöken Dağı'nın eteğinde, ab-ı kevser sular akan çeşmeleriyle, büyük camileri, güzel minareleri, görkemli yapılarıyla, Doksanüç Harbi'nin kahramanı, Birinci Dünya Savaşı bozgununun çilekeşi bir şehirdir. Dişiyle tırnağıyla toprağını, ocağını savunmuş, çok üstün güçlere karşı direnmiş tarihe ismini altın harflerle yazdırmayı başarmıştır.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla bölgede yeni bir tehdit ortaya çıkmış, mütarekenin 7 ve 24. maddeleriyle Erzurum'un Ermenilere bırakılacağı duyulunca Erzurum halkı galeyana gelmiştir. Bu maddeler Doğu Anadolu'yu adeta Ermenilere peşkeş çekmekteydi. Doğu Anadolu'da Ermenilerin büyük Ermenistan kurma arzuları karşısında Erzurum insanı harekete geçmiş, 10 Mart 1919'da İbrahim Hakkı Hazretleri'nin torunlarından Hacı Fehim Efendi, Müftü Solakzade Sadık Efendi, Kadı Raif Efendi gibi ulemanın öncülüğünde Vilayet-i Şarkıye-i Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin bir şubesi Erzurum'da açılmıştır.

Erzurum'daki millî heyecan Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'nın davetiyle 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelmiştir.

Erzurum Kongresi
(23 Temmuz - 7Ağustos 1919)

Rauf Orbay'ın Osmanlı hükümeti adına imzaladığı Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) 24. Maddesi: *"Vilâyat-ı Sitte'de karışıklık çıktığı takdirde, bu vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler."* şeklinde düzenlenmişti. Söz konusu vilâyetler: *Erzurum, Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas* vilâyetleridir ve mütareke belgesinin İngilizce olan metninde bu vilâyetler *"Ermeni Vilâyetleri"* olarak ifade edilmiştir. Bu durum, öteden beri varlığı hissedilen Ermeni tehlikesini tekrar gündeme getirmiş ve meseleye yönelik duyarlılık ilk olarak kendini, İstanbul'da, "Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"nin kurulmasıyla göstermiştir.





Bu cemiyetin Erzurum'da bir şubesinin açılmasıyla beraber bölgede teşkilatlanma başlamış, Erzurum tarihî bir misyonu yerine getirerek her şeye ve her şarta rağmen bağımsız ve hür yaşama iradesini ortaya koymuş *"Ya istiklal ya ölüm!"* parolasını ilk haykıran şehir olmuştur.

Erzurum Kongresi'ni toplamak için faaliyete geçen ve bunun için çevre vilayetlere davetiyelere gönderen Erzurum'un kahraman evlatları Erzurum'da baş-

layıp Sivas'ta devam eden ve Ankara'da nihayetlenen süreci başlatmış oldular. Bugünkü Erzurum Kongre Binası'nın (Nurettin Topçu Sosyal Bilimler Lisesi) yerinde bulunan toprak damlı mektep binasında 23 Temmuz'da başlayıp, 7 Ağustos'a kadar süren kongrede adeta bugünkü demokratik toplum yapısının sınırlarını belirleyen kararlar alınmıştır. Bu kararların en dikkat çeken hükümlerinden biri *"Kuvâ-yı Miliyeyi etken ve millî iradeyi hâkim kılmak esastır."* ifadesiydi.

Yine tam bağımsızlık fikri Erzurum'dan dünyaya şöyle ilan edilmişti. *"Manda ve himaye kabul edilemez."*

Erzurumlular ülke bütünlüğüne bağlılıklarını da şu sözlerle dünyaya haykırmışlardı. *"Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür ayrılık kabul edilemez."*



Erzurum'dan yakılan mücadele ateşi kısa zamanda Ankara'da kurulan düzenli ordu ile Mustafa kemal Paşa'nın başkanlığında zafer dönüşmüş. Kazım Karabekir Paşa doğuyu Ermeni tehdidinden kurtulmasına vesile olmuş; meclis, imzaladığı uluslararası antlaşmalarla tam bağımsız, yeni cumhuriyeti ilan etmiş ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

Şair Türk tarihine unutulmaz imzalar atan şehri şöyle tasvir etmiştir.

Bu şehir sesidir baştanbaşa bir milletin
Bu şehir bekçisidir yüzyıllardır hürriyetin

Kongre Binası
Kongre Cad. - Erzurum





GENEL BİLGİLER

Erzurum şairin "Şehr-i Mübarek" diye vasfettiği şehirdir. 40. doğu meridyeni Mekke ve Medine üzerinden 41. doğu meridyeni ise Erzurum üzerinden geçer. Bu sebeple Erzurum Türkiye'de neredeyse Mekke imamlarıyla beraber namaza duran ender şehirlerden birisidir. Akşam ezanı hariç Erzurum'da ezandan sonra selat-u selam getirilmesinin sebeplerinden birisinin bu olduğu söylenmiştir.

Yüzölçümü: 25.066 km² yüzölçümünün % 64'ü dağlık, % 20'si plato ve % 12'si yaylalardan ibarettir. Ovalar sadece % 4'tür.

Coğrafi Özellikleri: Erzurum'un dağları gözü yormaz, seyrine doyum olmaz. Camilerin kubbesi gibi sırtı tümsektir. Türkülerde söylendiği gibi "Erzurum dağları kar ile boran" dır.. Kar Temmuz ayına kadar dağların başından kalkmaz. Dağların çoğu 3000 metreyi aşar. Erzurum, senenin 150 günü karlarla kaplıdır. İl topraklarında Palandöken, Rize Dağları, Karasu-Aras Dağları, Mescit Dağları, Kargapazarı Dağları gibi sıra dağlar yer alır. Anadolu'da deniz seviyesinden 1959 metre yükseklikteki en büyük yerleşim yeri Erzurum'dur. Dağlar "Trekking" yapmak için çok elverişlidir. Erzurum'un kuzeyindeki Dumlu Dağları ve burada bulunan Fırat'ın kaynağını oluşturan soğuk su kaynağı "Dumlu Baba Suyu" Turistlerin ilgi kaynağıdır.

Ovaları: Yeryüzü şekilleri, çoğunlukla plato(yayla),ve ovalardan oluşur. Erzurum da ovalar 2000 metreye yakındır. Başlıca üç ovası vardır. Erzurum, Pasinler, Hınıs. Erzurum Ovası Deveboynu Geçidi ile Pasinler Ovası'ndan ayrılmıştır.



Erzurum, dünyanın güneşli gün sayısı en fazla olan şehirlerden birisidir. Dünyanın en yüksek üçüncü şelalesi olan Tortum Şelalesi Erzurum'dadır.

Akarsuları: Yaz hâriç diğer mevsimlerde yağış miktarı fazladır. Kar ve yağmur suları akarsuları meydana getirir. Erzurum dağları yer üstü sularına kaynaklık ettiği gibi bir zamanlar 395 çeşmeye kaynaklık ederdi.

Karasu: Dumlu Dağı'ndan çıkar, Erzurum ovasını sulayıp, Erzincan'a girer. Erzincan'dan sonra Keban yakınında Murat Suyu ile birleşerek Fırat'ın yukarı kolunu teşkil eder. Fırat ve Nil, Yahudilerin kutsal toprakları "Arz-ı mevut"u çeviren nehirler olduğu için Yahudi turistler Fırat'ın kaynağı Dumlu Baba Dağı'nı ziyaret etmeye gelmektedirler.

Çoruh Irmağı: Erzurum Mescit Dağlarından çıkarak İspir ve Çamlıkaya'dan sonra Artvin'e ulaşır. Tevrat'ta geçtiği için bilhassa İsrail'li turistlerin ilgi odağıdır. 1993 Dünya Rafting Şampiyonası Çoruh nehri üzerinde yapılmıştır.

Aras Irmağı: Bingöl Dağlarından çıkarak Pasinler ve Horasan ilçelerini sular. Kars'a girer. Ruslarla hududumuzu teşkil eder.







Oltu Çayı: Kargapazarı Dağlarından çıkan bir kol Oltu'dan geçip, Allahüekber Dağı'ndan çıkan ikinci kol ile Şenkaya'da birleşir. Artvin'e girip Çoruh Irmağı'na katılır. Üzerinde rafting yapılabilmektedir.

Tortum Çayı: Mescit Dağlarından çıkar, Tortum Derelerini toplar ve Tortum Gölü'ne dökülür. Tortum Çağlayanı ile akarsu Artvin'de Oltu Çayı ile birleşir.

Hınıs Çayı: Bingöl Dağlarından çıkar. Tekman Yaylası'nın sularını toplayıp, Hınıs Ovasının ortasından geçerek Erzurum'u terk eder. Erzurum, Doğu Anadolu'nun su taksim noktasıdır. Erzurum akarsuları edebiyatta önemli yer almış şiir olup akmışlardır.

Gölleri: İlde doğal göller azdır. Yapay göller ise, yeni yeni oluşmaktadır. İlin en önemli doğal gölü, Tortum Çayı üzerinde oluşmuş, bir heyelan-sed gölü olan, Tortum Gölü'dür. Aslında bu göl, yönetim olarak, 1997'de ilçe merkezi yapılan Uzundere ilçesi yönetim sınırları içinde kalır. Alanı yaklaşık 8 km^2 kadar olan bu göl, kuzey batıda yer alan Kemerli Dağı'ndan heyelan yoluyla kayan kütlelerin, Tortum Çayı'nın yatağını tıkaması yoluyla oluşmuştur. Yapay göller, Serçeme Çayı üzerinde yer alan Kuzgun Barajı (10.3 km^2), Lezgi Suyu üzerindeki Palandöken Göleti (22 km^2), Aras Irmağı üzerinde Söylemez Barajı (14.2 km^2) bunlardan bazılarıdır.

İKLİM ÖZELLİKLERİ

Erzurum, iklimiyle zor bir şehirdir. Bu topraklarda genel olarak karasal iklim özellikleri egemendir. Kışlar uzun ve sert, yazlar kısa ve sıcak geçer. Erzurum topraklarının kuzey kesimlerinde, yüksekliği yaklaşık 1000 ila 1500 metrelere inen vadi içleriyle çukur sahalarda iklim, büyük ölçüde sertliğini yitirir. Erzurum'un kuzey ilçeleri ile güney ilçeleri arasında iklim, arazi örtüsü ve tarım ürünleri bakımından farklılıklar vardır.

Bu iklim insana *"mihnet ve meşakkate karşı koyma terbiyesi veren eşsiz bir mektep"* olarak tarif edilir. Erzurum Meteoroloji İstasyonu'nda 1929'dan bu yana gözlem yapılmaktadır. Yaklaşık 70 yılı bulan gözlem sonuçlarına göre, ilde en soğuk ay ortalaması, -8,6 derece, en sıcak ay ortalaması 19.6 derece, en düşük sıcaklık -35 derece ve en yüksek sıcaklık 35 derece olarak ölçülmüştür. Yıllık yağış miktarı 453 mm. kadardır. En az yağış kış mevsiminde düşer. Karın yerde kalış süresi ise 114 gün kadardır. En yağışlı mevsim ilkbahar ve yazdır. Erzurum ve çevresinin günlük ortalama güneşlenme süresi yedi saat civarındadır.

DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ

Erzurum, florası bozulmuş şehirlerimizden birisidir. Erzurum'un kuzeybatısında Dumlu ile Soğuk Çermik bölgesi arasındaki 8 kilometrekare sulu alan, 1950'li yıllara kadar sazlıktı. Bu sazlıkta 120 den fazla kuş türü, balık ve su canlıları ile bitki çeşitleri bulunmaktaydı. Havaalanını inşaatı nedeniyle havzadaki suyun tahliye edilmesiyle sazlık kurumuş bölgedeki kuş ve bitki türleri kaybolmuş arazide egemen doğal bitki örtüsü, step formasyonuna dönüşmüştür.

Erzurum dağları halkın bilinçlenmesiyle son 30 yıldır eski ormanlık örtüsüne kavuşmaktadır. Orman örtüsü, pek yaygın değildir. Bu örtünün alt sınırı, 1900–2000 metrelerde başlamakta ve üst sınır, 2400 metrelerde son bulmaktadır. Başlıca orman örtüsü alanları, Oltu, Olur ve Şenkaya ilçelerindeki sarıçam ve meşe ormanlarıyla, Erzincan-Aşkale sınırlarında rastlanan meşe ormanlarıdır. İl arazisinin % 60' tan biraz fazlası steplerle kaplıdır. Bu doğal bitki örtüsü, yer yer keven topluluklarıyla verimsiz hale gelse de, geniş alanlarda mera hayvancılığına uygun verimli çayırlıklar durumundadır.

SOSYAL YAPI

Yöre halkı gelenek ve göreneklerine bağlıdır. Erzurum denilince akla "dadaş" gelir. Maddi ve manevi temizliğin, saflığın, masumluğun sembolü beyaz, coğrafyada en uzun kalan örtüdür. Bu örtü insanların tarih boyunca ruhlarına etki etmiştir. Derler ki *"Şerefu'l-mekân bi'l mekîn* (Bir yerin şerefi orada oturanların şerefiyle orantılıdır)" Erzurum, Alvarlı Efe Hazretleri'nin tasviriyle *"edebli erkânlı bir diyar"*dır. Erzurum artık göç alan bir şehir olduğu için bazı dezenformasyonlara rastlanmaktadır.

Erzurum'da, özellikle kırsal kesimde halk geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Hayvancılık önemli bir yer tutmakta ise de girdi maliyetleri yüksek olduğu için et ve süt verimi düşük olmaktadır, bu ise hayat standardını önemli oranda etkilemektedir. Bunun yanı sıra memur ve işçi istihdamı, üniversite öğrencileri ve askerî birliklerin



bulunması ekonominin hareketliliği bakımından önemli bir etki sağlamaktadır. İşsizlik sebebiyle nüfus göçü yaşanmaktadır. Erzurum'da okuma-yazma oranı % 86,5'tir.

Şehir Türkiye Futbol Ligi'nde Erzurumspor adıyla temsil edilmektedir. Ata sporu atlı cirit, güreş, dağcılık, kış sporları şehirde yapılan diğer sporlardır. Universiada 2011 Kış Oyunları'nın Erzurum'da yapılacak olması Erzurum'un eksikliklerini gidermesi adına büyük bir fırsat olmuştur.

EKONOMİK ÖZELLİKLER

İpek Yolu'nun üzerinde bulunması nedeniyle tarih içerisinde çok önemli bir ticaret şehri olmasına karşılık bugün maalesef bu özelliğini kaybetmiştir. Geçmiş yüzyıllarda Tebriz, Tiflis, Trabzon ve Anadolu içlerinden gelen ticaret kervanları Erzurum han ve kervansaraylarında ağırlanırken Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Erzurum bu imkânlarını yitirmiş büyük acılar yaşamıştır. Şehrin nüfusu bir ara sekiz bine kadar düşmüştür. Erzurum'da güçlü bir sanayileşme yoktur. Şehrin ekonomisi öğrenci ve memur üzerine yoğunlaşmıştır.

Erzurum yayla, ova ve meraları bir zamanlar hayvancılık açısından zengin bir konumdayken günümüzde dışa bağımlı hale gelmiştir. Küçük sanayi siteleri bakım ve tamire yöneliktir. Tarım, aile ekonomisini geçindirecek şekilde planlamakta ve yapılmaktadır.

NÜFUS

2008 nüfus sayımına verilerine göre Tuik; Erzurum'un merkez toplam insan sayısı 485.107 İlçeler toplam nüfus sayısı 289.860 ve genel nüfus toplamını 774.967 olarak açıklamıştır.

İDARİ YAPI

Erzurum'da 2008 yılı itibariyle ilçe sayısı yirmiye çıkarılmıştır. Yeni kurulan ilçeler (merkez ilçe) Palandöken İlçesi, Yakutiye İlçesi, (Ilıca ilçesi) Aziziye İlçesi ile birleştirilmiştir. Eski ilçe merkezleri ise şunlardır: Aşkale, Çat, Hınıs, Horasan, İspir, Karayazı, Karaçoban, Köprüköy, Narman, Olur, Oltu, Pasinler, Pazaryolu, Şenkaya, Tekman, Tortum, Uzundere.

Erzurum'un 1042 köyü ve bir kısmı yeni düzenleme ile kapanacak olan 40 belediyesi bulunmaktadır. Bir çok köy adlarını Horasan'dan Anadolu'ya göç eden fütüvvet şeyhlerinden almıştır: Veli Baba, Tahir Hoca, Kalender, Karaçuha, Özbek, Pir Ali, Şeyh Yusuf...

HABERLEŞME – İLETİŞİM VE ULAŞIM

İl Trafik No: 25

Valilik : (442) 218 20 14 – 218 99 52

Belediye : (442) 233 96 66

Hastane : (0 442) 235 07 51 – 235 07 52

Polis İmdat: 155

Alo Jandarma: 156

*Alo Trafik:*154

*Alo Zabıta:*153

*Alo İtfaiye:*110

Ambulans: 112

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Tel: (0 442) 2350925 – 2337199
Faks: (0 442) 223 07 71

Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
Adres: Cumhuriyet Cad. Havuzbaşı Mevkii 25100 Yakutiye/ERZURUM
Tel: (0 442) 2353290

Devlet Resim ve Heykel Müzesi Müdürlüğü
Adres: Kültür Merkezi - ERZURUM
Tel: (0 442) 233 31 58
Faks: (0 442) 223 07 71

Erzurum Arkeoloji Müzesi

Adres: Yenişehir Caddesi No: 11
Tel: (0 442) 233 04 14
Faks: (0 442) 233 04 15

Erzurum Atatürk Evi Müzesi
Adres: Cumhuriyet Caddesi
Tel: (0 442) 234 20 37
Faks: (0 442) 233 04 15

Erzurum - Türk İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi (Yakutiye Medresesi)
Adres: Cumhuriyet Caddesi
Tel: (0 442) 235 19 64
Faks: (0 442) 233 04 15

Erzurum - 23 Temmuz Kongre Salonu Müzesi
Kongre Caddesi Sosyal Bilimler Lisesi
Tel (0 442) 2134485-213 44 95

Erzurum Kalesi
Adres: Yenişehir Cad. No:11 Erzurum
Tel: (0 442) 213 73 57

Dedeman Turizm Meslek Lisesi Tesisleri
Yunus Emre Mah. Org. Eşref Bitlis Cad.
Tel: (0 442) 316 8889

Şifa Hastanesi Tesisleri
Ilıca Yolu üzeri
Tel: (0 442) 329 00 00

Buhara Tıp Merkezi
Yenişehir girişi No: 3
Tel: (0 442) 316 80 97

NASIL GİDİLİR?

Erzurum çevre illere ve ülkenin diğer bölgelerine kara, demir ve havayolu ulaşım ağıyla bağlıdır.

Karayolu: Erzurum İpek Yolu güzergâhında, bir İpek Yolu şehridir.



Otobüs ile veya şahsi araçla Anadolu'nun bütün şehirlerinden en fazla 24 saat içerisinde Anadolu'nun bu en yüksek şehrine ulaşılabilir. Karayollarında yapılan yeni yol çalışmaları ile Erzurum'a ulaşan karayolları çift şeritli hale getirilmiştir. Şehirlerarası otogar şehir merkezindedir. Çok sayıda şirket ile Anadolu'nun her yanına seyahat etmek mümkündür. Firmaların servisleri ile şehrin her tarafına ulaşılabilmektedir.

Otogar Tel: (0 442) 233 12 00

Esadaş Turizm: (0 442) 444 00 25 Ardahan-Göle-Hınıs-Oltu ilçelerinden Büyük şehirlere seferler yapılmaktadır.

Dadaş Turizm: (0 442) 444 25 00 Ardahan-Göle-Hınıs-Oltu ilçelerinden Büyük şehirlere seferler yapılmaktadır.

Palandöken: (0 442) 444 00 09 Ardahan-Göle-Hınıs-Oltu ilçelerinden Büyük şehirlere seferler yapılmaktadır.

Ulusoy (0 442) 234 45 72 Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon-Giresun-Ordu-Samsun



Süzer (0 442) 235 40 91 Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon-Giresun-Ordu-Samsun

Kamberoğlu (0 442) 233 52 18 Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon-Giresun-Ordu-Samsun

Artvin Exp (0 442) 234 40 38
Erzurum-Artvin

Lider Patnos Tur (0 442) 235 11 27
Erzurum-Ağrı-Patnos

As Ağrı Tur (0 442) 235 20 86
Erzurum-Ağrı-Doğubeyazıt

Bayburt Tur (0 442) 234 59 00
Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon

Yeni Van Seyahat (0 442) 234 55 66
Erzurum-Ağrı-Erçiş-Van

Bitlis Taç Turizm (0 442) 234 55 66
Erzurum-Varto-Muş- Bitlis- Tatvan

Vangölü (0 442) 234 14 38
Erzurum-Ağrı-Van

Turgut Reis (0 442) 234 61 34
Erzurum-Kars

Kafkas Kars (0 442) 233 92 02
Erzurum-Kars

Doğu Kars (0 442) 235 19 60
Erzurum-Kars-Çıldır- Posof

Özlem Ardahan(0 442) 235 22 57
Erzurum-Oltu-Göle-Ardahan-Gürcistan

Can Iğdır (0 442) 234 17 10
Erzurum-Kağızman-Iğdır-Nahcivan

Iğdırlı Turizm (0 442) 235 02 04
Erzurum-Kağızman-Iğdır-Nahcivan

Konya Lüks Ereğli (0 442) 235 42 42
Erzurum-Erzincan-Sivas-Kayseri-Niğde-Ereğli-Konya

Özlem Bingöl (0 442) 233 00 12
Erzurum-Bingöl-Elazığ-Diyarbakır-Malatya-İskenderun-Hatay-Malatya-Maraş-Adana-Mersin-Mardin-Silopi

Has Bingöl (0 442) 234 25 12
Erzurum-Bingöl-Elazığ-Diyarbakır-Malatya-Maraş-Antep-Hatay-Adana-Mersin

Öz Bingöl Birlik (0 442) 233 92 029
Erzurum Bingöl-Genç-Diyarbakır-Siverek-Şanlıurfa-Nizip-Antep

Demiryolu: Alman yapımı tarihî bir bina olan tren garı şehir merkezindedir. 1939 yılında hizmete açılmıştır. Burada iner inmez demiryolu müzesini gezmek mümkündür. Tren garından taksi ve diğer toplu taşıma araçları ile şehrin her yönüne çok kısa zamanda ulaşmak mümkündür. Doğu Ekspresi ile her gün İstanbul-Ankara istikametine yolculuk yapılabilmektedir. Erzurum Ankara arası 1150 km. ve 22 saattir. Erzurum İstanbul arası 1716 km. ve 36 saattir. Güney ekspresi ile Sivas Çetinkaya'da aktarımla Akdeniz'e doğru seyahat mümkündür.
Tel : (0 442) 234 95 32 (santral)

Havayolu: Erzurum Hava Limanı Yılda 2,5 milyon yolcu taşıma kapasitesine sahiptir. Ankara'dan havalandıktan 70 dakika sonra Erzurum'a, 10 km. sonra şehir merkezine, 5 km. sonra da kayak merkezi Palandöken'e ulaşılabilir.

Devlet Hava Meydanları İşletmesi Santral (0 442)327 28 35 (5 HAT) Fax: 327 28 34

Türk Hava Yolları
(0 442) 234 24 47

Pegasus Hava Yolları
(0 442)235 65 17 -18–21

Onur Hava Yolları
(0 442)233 36 90–235 02 80

Sun Ekspres
(0 442) 233 12 94

Nuans Tur
(0 442) 234 65 65

BÖLÜM 2

ŞEHİR İÇİ GEZİ GÜZERGÂHI

Erzurum 18. yy. sonuna kadar surlarla çevrili bir şehirdi. 1830'dan sonra surlar yıkılmağa başladı. Sur içi yol ve sokaklar değişti. Surlar 19. yy. ikinci yarısında tamamen ortadan kalktı. Sur taşlarının bir kısmı tabyaların inşasında kullanıldı.

Erzurum şehri Kale çevresinde yapılanmıştı. Tarihî çekirdek bugünkü Ulu Cami, çifte Minareler, Yakutiye Medresesi ve Ahmediye Medresesi ile belirlenen dörtgen alandı. İçkale bu alanın kuzeydoğu köşesinde yer alıyordu. 17. yy.'da şehir büyük ölçüde kuzey yönünde yayılırken bu yayılma, surların yıkılmasından sonra ve bilhassa Cumhuriyetten sonra batıya doğru ilerledi.

Tarihî çekirdeği çevreleyen yol, şehrin merkezini de belirler. Bu yol Gürcükapı, Taşmağazalar, Tebrizkapı, Yenikapı, Erzincankapı, Mumcu Caddelerinden oluşur ve Cumhuriyet Caddesi ile bağlantılıdır. Oteller, tarihî mekânlar ve işyerleri genelde bu güzergâh üzerinde bulunmaktadır. Bu sebeple Erzurum'da gezmek çok kolaydır.

Şehir, günümüzde yeni açılan yollar ve yerleşim alanları ile modern bir yapıya kavuşmuş olup, güney ve batı yönünde ilerlemektedir. Şehrin yönetim kurumları Valilik, Belediye, Adliye Sarayı, diğer kamu kurum kuruluşları ve Turizm ve Kültür İl Müdürlüğü (0 442 2350925-2337199), Zaman Gazetesi Bölge Müdürlüğü (0 442 233 66 50), Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası (0 442 233 33 89-91), Erzurum Genç İş Adamları Derneği (0 442 233 26 73) Doğu Anadolu Sanayici ve İş Adamları Dernekler Federasyonu Cemal Gürsel Caddesi olarak anılan bu güzergâhta yer almaktadır

Şehre ister özel aracınızla, ister otobüsle, ister uçakla gelin batı yönünden gireceğiniz şehrin üniversite kavşağında sizi tarihi hatırlatacak anıtlar karşılar.

Erzurum merkezindeki gezinizi birbiriyle bağlantılı olarak üç güzergâhta yapmanız mümkündür.

Birinci güzergâh: Şehrin batı yönünden şehir merkezine girişle başlayan, batı-doğu yönünde ara sokaklarda ve cadde üzerinde yer alan tarihî mekânlar. Güzergâh Çifte Minareli Medrese ve çevresindeki eserlerin gezilmesiyle son bulacaktır.

Rüstem Paşa Çarşısı (Taşhan)
Erzurum

İkinci güzergâh: Çifte Minareli Medrese'nin güneyinde kalan mahalle ve alanlardaki tarihî mekânlar ve türbeler.

Üçüncü güzergâh: Çifte Minareli Medrese'nin kuzeyinde kalan mahalle ve alanlardaki tarihî mekânlar ve türbeler.

Şehrin yakın çevresindeki gezi alanları: Abdurrahman Gazi Türbesi-Tabyalar-Yunus Emre Türbesi.

Bütün bu gezi alanlarına ulaşım son derece kolaydır. Şehir içi mekânlar yaya gezilebileceği gibi araçlarla gezmek de mümkündür. Şehrin dışındaki mekânlara araçla en fazla yirmi dakikada ulaşılabilir. Aziziye Tabyaları saat 8.00'dan 19.00'a kadar gezilebilir. Özel izinle girilir. Aracınızın ruhsatını ve kimliğinizi girişte kontrol noktasında bırakmanız gereklidir.

Erzurum şehir merkezinde 45 tarihî cami, 4 tarihî mescit, 6 medrese, 7 türbe, 7 kümbet, 6 Han, 13 tarihî hamam, 138 çeşme, 18 tabya, 18 sivil mimari örnek kapsamındaki idari yapı, bulunmaktadır.

Erzurum ilçe ve köylerinde höyük, kale, medrese, cami, mescit, kilise, çeşme, tabya, şehitlik, ziyaret makamı, türbe, kümbet, kervansaray, mağara, kaplıca, göl, şelale gibi gezilip görülecek çok sayıda mekân bulunmaktadır. Erzurumlu gönülden bağlı olduğu büyük insanlar için makamlar tahsis etmiştir. Yunus Emre'ye, Tapduk Baba'ya, Konevi Hazretleri'ne, Ebu İshak Hazretleri'ne, Hasan-ı Basrî'ye, Rabiat-ül Adavviye Hazretleri'ne hem gönlünde hem toprağında yer vermiştir. Bu insanlar Erzurum'un sokak başlarını tutmuş Erzurumluyu murakabe etmektedirler.

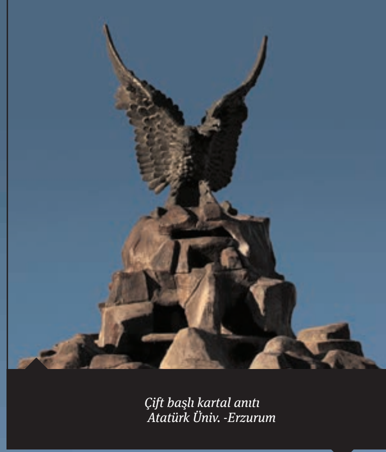
Binlerce medfûn evliyâsı var
Zâhir bâtın nîce asfiyâsı var
Feyz ü berekât-ı Kibriyâ'sı
Mevlâ'ya emânet olsun Erzurum


T.C.
ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
1957

ANITLAR

Çift Başlı Kartal Anıtı:

Atatürk Üniversitesi'nin ana giriş kapısındadır. 1995 yılında yapılmıştır. Tarihî Selçuklu arması Çift Başlı Kartalın modern bir versiyonudur. Orta Asya topluluklarınca kutsal sayılan ve gücü temsil eden kartal, tarih boyunca birçok devletin ve topluluğun simgesi olmuştur. Heykel Yrd. Doç. Dr. Mustafa Polat tarafından üç boyutlu olarak tasarlanmıştır.



Çift başlı kartal anıtı Atatürk Üniv. -Erzurum

Aziziye Anıtı:

Şehrin batı girişinde Aziziye Parkı'nın içindedir. 1973'te yapılmıştır. Anıt projesinde yer alan üç sütun Aziziye, Mecidiye ve Büyük Kiremitlik Tabyalarını sembolize etmektedir. Sütunların ortasında Askeri temsilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa, onun yanında Erzurum halkını temsilen Nene Hatun ve erkek-kadın, genç-ihtiyar kenetlenmiş Erzurum halkı ve askerlerden oluşan bir heykel bulunmaktadır.



Aziziye Anıtı
Aziziye Parkı -Erzurum


Yüzüncü Yıl Anıtı
Yüzüncü Yıl Parkı -Erzurum

Sütunların oturduğu platformun batıya bakan yüzünde, ezan ve top sesleriyle uyanan şehir, Erzurum'un şahlanan ruhu kahraman Türk askeri önünde diz çöken düşman kabartma halinde anlatılmıştır. Anıtın çevresinde aile çay bahçesi ve dinlenme alanları mevcuttur.

Yüzüncü Yıl Anıtı:
Şehrin batı girişinde 100. Yıl Parkı'nın doğusundadır. 1981 yılında yaptırılmıştır. Anıt kaidesinin üzerinde kırmızıya boyanmış bakır bir bayrak onun alt kısmında üç adet kabartma vardır. Soldan itibaren birinci kabartma; Kazım Karabekir'in Erzurum'a davet ettiği Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayışını anlatmaktadır. İkinci kabartma; Erzurumlular tarafından karşılanan Mustafa Kemal Paşa ile Erzurumluların konuşmasını anlatmaktadır. Üçüncü kabartma da ise "Ya istiklal ya ölüm!" parolası yer almaktadır. Anıtın çevresinde aile çay bahçesi ve dinlenme alanları mevcuttur.

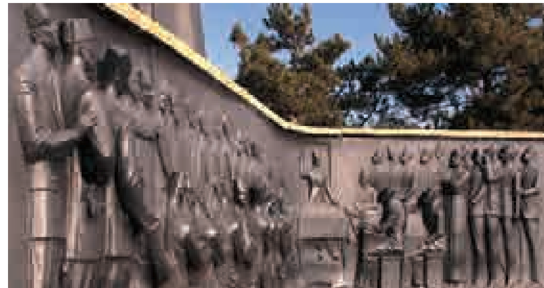


Atatürk Anıtı:
Şehrin girişinde Cumhuriyet döneminin ilk sivil mimari örneklerinin çevrelediği alanda, Erzurumluların değimi ile "Havuzbaşı"nda "Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtı" bulunmaktadır.

Yazın serinlenmek ve dinlenmek, kışın buz pateni yapmak, ayrıca önemli gün ve anma programlarında çelenk koymak için toplanılan bir yerdir. 1963'te temeli atılmış, 23.07.1965 açılmıştır.

Anıt kaidesinin Cumhuriyet Caddesi'ne bakan yüzünde Erzurum Kongresi anlatılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa

sivil kıyafeti ile kongre üyelerine hitap etmektedir. Kaidenin üzerinde ise Atatürk'ün 3,5 metre boyunda modern ordu giysisiyle heykeli yer almaktadır. Atatürk'ün elinde buruşturduğu kâğıt Mondros Antlaşması'dır. Anıt mimarının tarihî bir yanılgı ile Atatürk'ü Mondros antlaşmasını parçaladığı yıllardaki orjinal kıyafeti ile komposize etmemesi eleştiri konusu olmuştur.





Atatürk ve Erzurum Kongresi Anıtı (Havuvbaşı) -Erzurum

ŞEHRİN BATISINDAKİ TARİHÎ YAPILAR

Şehrin batı girişinde Devlet Demiryolları İstasyonu'nu şehre bağlayan kuzey-güney istikametindeki "Hastaneler Caddesi" üzerinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yapılan önemli sivil mimari örnekleri mevcuttur. Tatbikat İlköğretim Okulu (1925–1928) yılları arasında yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a geldiğinde karşılandığı İstanbul Kapı semtindedir. Tarihî Öğretmen Okulu (Şu andaki Kız Lisesi Binası), Şerif Efendi Polikliniği olarak anılan Numune Hastanesinin temel binası Şerif Efendi Kliniği İkinci Abdulhamid Dönemine aittir. Mareşal Fevzi Çakmak Hastanesi'nin tarihî binası 1923'te Vilayet-i Umumi Meclis

binası olarak inşaata başlanmış, 1932'de tamamlanmış, 1937 de hastane olarak kullanılmağa başlanmıştır. Bugünkü Levazım Amirliği Binası 1860–1870 yılları arasında yaptırılmıştır Doğu Kafkas Komutanlığı'nın askerî kışlası olarak kullanılmıştır. Erzurum Lisesi yine bu güzergâhtaki tarihî binalardan birisidir. Erzurum Lisesi, 1889 yılında İkinci Abdulhamid tarafından kurulmuştur. 1889 yılında bugünkü Şair Nef`i İlköğretim Okulu`nun bulunduğu yerde Erzurum İdadisi adıyla eğitime başlayan okul 1913 yılında Erzurum Sultanisi, 1922`de Erzurum Lisesi adını almıştır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Muammer Usta'nın yeri (Kadayıf dolması): Numune Hastanesi Giriş kapısında (0 442 233 62 82)

"Paşalar Caddesi" olarak anılan güzergâhtaki Cumhuriyetin dönemi sivil mimari örnekleri ise; Kolordu Binası, Halkevi, Valilik Evi, Lojmanlar, Eski Verem Savaş Hastanesi Vali Haşim İşcan dönemi eserleridir. Haşim İşcan 1936–1940 yılları döneminde Erzurum'da valilik yapmıştır. Havuz ve çevresi o dönemde mezarlıktı. Son yıllarda yapılan Erzurum Müzesi Paşalar Caddesi'nin güney ucundadır.

Yeni yerleşim yerlerinden olan Yenişehirle Yıldızkent arasında 300 dönüm araziye kurulan Recep Tayyip Erdoğan parkında; basketbol sahaları, voleybol ve halı sahalar, havuz, kafeterya, çocuk oyun alanları, özürlü çocuklar için oyun alanları, satranç anfisi bulunmaktadır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Hacı Baba Döner. Emniyet Müdürlüğü karşısında (0 442 233 53 44-235 14 60)

Erzurum Arkeoloji Müzesi

E5 karayolu ile Paşalar Caddesi'nin kesiştiği noktada, Havuzbaşı'nın güneyinde 500 metre mesafededir. Erzurum Arkeoloji Müzesi 1967 yılına kadar Çifte Minareli Medrese'de hizmet vermiştir. Müze ve bahçesinde Erzurum'un dip tarihi denilen milattan önce 2000 yılarına kadar inen Trans-Kafkas, Roma ve Helen dönemine ait eserler, Urartu yazıtları, Mamut ve bitki fosilleri, Ermenilerin Erzurum ve çevresinde gerçekleştirdikleri katliamlara dair belgeler sergilenmektedir. Hemen yanı başında çay bahçesi ve dinlenme alanı mevcuttur. (0 442 233 04 14)



Nüzhet-ül-Hazra

Erzurum Arkeoloji Müzesi yakınlarında, E5 karayolu üzerinde, Köşk Mahallesi'ndedir. "Köşk Aile Çay Bahçesi" olarak anılan dinlenme yerinin içersindedir. Manası "gezilip görülecek, safa bulunacak, gönül açılacak yeşil yer"dir. Erzurum'un en güzel köşelerinden biridir. Erzurum'da paşalık yapmış daha sonra sadrazam olmuş Yusuf Ziya Paşa tarafından hasta olan kızı için yaptırılmıştır. Büyük bir havuzu çeşit çeşit ağaçları olan büyük bir bahçesi vardı. Buranın bahçesine Ravza-ül-Hazra (yeşil yer) denilmiştir. Köşk iki katlıdır. Erzurum'da bir örneği yoktur. Köşk'ün hemen güneyinde bahçe duvarının dışında 1823 tarihinde Rauf Paşa tarafından kesme taştan yaptırılmış tarihî Namazgâh Taşı vardır. (0 442 315 65 74)

Namazgâh Taşı ve Çeşme

Yukarı Köşk Mahallesi'nde, Köşk Parkı'nın güneyindedir. Mihrap taşı


Arkeoloji Müzesi
Paşalar Caddesi -Erzurum







Nüzhet-ül-Hazra
Köşk Aile Çay Bahçesi -Erzurum



Namazgâh Taşı ve Çeşme
Yukarı Köşk Mah. -Erzurum



Namazgâh Taşı ve Çeşme
Yukarı Köşk Mah. -Erzurum

üzerinde bulunan kitabesine göre 1823 yılında, Erzurum'da valilik yapmış olan Mehmet Emin Rauf Paşa tarafından yaptırılmıştır. Taşın güney yüzü çeşme, kuzey yüzü mihrap olarak yapılmıştır. Mihrap taşının kuzey yüzünde bulunan kitabe sülüs hatla yazılmış olup, iki satırdır. Kitabe metni, şu şekildedir:

Küllema dehalealeyha
Zekeriyya'l-mihrab Sene 1239

Güney yüzde bulunan kitabe sülüs hatla yazılmış olup beş satırdır. Kitabe metni şu şekildedir:

Menba'u'l-hayr asaf-ı sani Rauf Paşa anın
Maskom-i lütfundan aldı mezra' ümmid-i ma
Etdi ihya bu mekânı söyledim tarih-i Nazif
Fi sebili'llah verir su çeşme gel iç daima
Sene 1239

Enine dikdörtgen alan üzerinde taş zeminli namaz alanı ile mihrap taşından oluşan namazgâhın zemini ve çeşme yalağı değişerek günümüze ulaşmıştır.

Namazgâhın güney tarafına yerleştirilmiş olan mihrap taşı 0.70 x 2.60 m.dir. Mihrap taşı süslemesiyle üç bölümde tasarlanmıştır. Üst kısım hafif dilimli sonlanan taç kısmı, ortada bitkisel bezeme ve hemen altında kitabe ile en altta bitkisel bezeme ile sınırlandırılmış kandil görülmektedir. Rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel bezeme, Barok üslubun etkisi ile kıvrımlı olarak kabartma tekniğinde işlenmiştir. Namazgâh taşının kuzey yüzü çeşme şeklinde düzenlenmiştir. Çeşmenin suyu günümüzde akar durumda değildir. İki bölüme ayrılan yüzeyinde kabartma tekniğinde bezeme görülmektedir. Üst kısma Barok üslubunda bitkisel bezeme ve hemen altına kitabe ile alt kısma vazodan çıkan çiçek ve minilerden oluşan bezeme işlenmiştir. Çeşmenin önünde kareye yakın ölçülerde bir suluk yer almaktadır.



Cumhuriyet Caddesi
Atatürk Anıtı (Havuşbaşı) -Erzurum

Havuzdan doğuya doğru uzanan Cumhuriyet Caddesi üzerinde hem Cumhuriyet Dönemi hem Osmanlı Dönemi ve diğer dönemlere ait yapılar bulunmaktadır. 1924 yılında meydana gelen bir deprem sebebiyle ikinci defa Erzurum'a gelen Reisi-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal'in ismi "Gazi Kemal Caddesi" olarak bu caddeye verilmek istenmiş ise de Mustafa Kemal caddeye "Cumhuriyet" isminin konulmasının isabetli olacağını belirtmiştir.

Cumhuriyet Caddesi üzerinde; Tekel Binası, Polis Evi, Atatürk Evi, Yakutiye Belediyesi Binası, Bölge İdare Mahkemesi Binası (Eski Vilayet –Hükümet- Binası), Taş Ambarlar, Lala Paşa Camisi, Caferiye Camisi, Cimcime Hatun (Hankel) Kümbeti, Ulu Cami, Çifte Minareli Medrese, Ebu İshak Türbesi ve Nene Hatun Heykeli bulunmaktadır. Bu güzergâhta şehirlerarası otobüs şirketlerine, THY ve diğer özel havayolu firmalarına ait satış büroları ile lokanta ve pastaneler bulunmaktadır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Kılıçoğlu Pastanesi (Cumhuriyet Cad. Üzeri)
(0 442 234 04 11)

CUMHURİYET CADDESİ GÜZERGÂHINDAKİ TARİHÎ YAPILAR

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Erzurum'un tahsil-i ulûm için medreseleri, dar-ül kurası, dar-ül hadisi, 110 kadar sıbyan mektebi bulunduğunu yazdıktan sonra şunu ilave eder:

"Hâsıl-ı kelâm tahsil-i ulûm edecek diyardır."

Erzurum'da bugün ayakta duran ve hayran hayran gezilen dönemin üniversiteleri sayılan medreselerin yanı sıra bugün yıkılıp gitmiş tarih kitaplarında ismi bile zikredilmez olmuş 14 adet Osmanlı medresesi vardır.

Erzurum tarih boyunca müesseseleriyle, geçmişte ve günümüzde yetiştirdiği âlimleri ile bir ilim şehri olmuştur.

Atatürk Evi Müzesi
Çaykara Caddesi'nde Öğretmenevi'nin karşısındadır. 19. yy.'a ait bir binadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir ara Alman Konsolosluğu olarak kullanılmıştır. 1918 de Erzurum Valiliği'ne tahsis edilmiştir. Mustafa Kemal ve arkadaşları bu evde 52 gün geleceğin Türkiye'sinin temellerini oluşturmuştur. Daha sonra yine valilik binası olarak kullanılan yapının altın anahtarı ve tapusu 1924'te Erzurum'a tekrar gelen Atatürk'e armağan edilmiş, 1930–1934 yıllarında kolordu kumandanlarının ikametgâhı olarak kullanılmıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra miras olarak kız kardeşi Makbule Soydan'a kalan ev onun da vasiyeti üzerine Çocuk Esirgeme Kurumuna devredilmiştir. Bilahare Sağlık Bakanlığı tarafından Kültür Bakanlığı'na devredilen bina onarılarak



03.10.1984 tarihinden itibaren Atatürk Evi Müzesi olarak ziyaret açılmıştır.

Bodrum dâhil üç kattır. Zemin katta Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucularından ve kongre üyelerinden Kadı Raif Efendi ve (Küçük) Kazım Yurdalan'a ait özel eşyalar ile Kazım Karabekir'e ait belgeler, eşyalar ve silahlar ile Millî Mücadelenin sesi olmuş Albayrak gazetesinin basıldığı matbaa makinesi sergilenmektedir.

İkinci katta Atatürk'ün Erzurum'u ziyareti sırasında çekilen fotoğraflar, Erzurum Kongresi üyelerinin fotoğrafları ve biyografileri ve o dönemin eşyaları ile düzenlenmiş kabul salonu ile yatak odası bulunmaktadır.


Atatürk Evi Müzesi
Çaykara Caddesi. -Erzurum

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Hoşver Pasta ve Cafe (0 442 23453 63)
Öğretmen Evi (0 442 235 45 25-233 15 18)

Ahmediye Medresesi

Cumhuriyet Caddesi'ne paralel Erzincan Kapı Çarşısı'ndan 100 metre güneydedir. Medrese, Murat Paşa Camisi'nin doğusunda bulunmaktadır. İlhanlı Dönemi'ne ait kapalı bir medresedir. Bir deprem sonunda yıkıldığı tahmin edilen medrese alanının bir kısmına Murat Paşa Camisi yapılmıştır.

Medresenin duvarları muntazam kesme taştan inşa edilmiş, bina süslenmemiştir. İçerisinde mihrap ile eyvanların orta hole bakan yüzlerindeki gövdeleri geçmeli sarmaşık motifleriyle işlenmiş gömme kolonlardan başka süs elemanı görülmez. Yakutiye'de olduğu gibi bu medresede de girişin sağında bir minare yapılmıştır. Mescit, medresenin içindeki mihraplı eyvandır.

Güzel bir nesih ile üç satır halinde yazılmış medrese kitabesine göre bina bir dar-ül hadis olup Gazi Ahmed bin Ali bin Yusuf tarafından 714 H. (1314) veya 724 (1323) yılında inşa ettirilmiştir.

Murat Paşa Camisi

Bulunduğu mahalleye adını vermiştir. Beylerbeyi Kuyucu Murat Paşa tarafından yaptırılmıştır. Erzincankapı Çarşısı'nda dükkânların karşısında bulunur.

Yanında hamamı ve haziresi vardır. Haziresinde Ane Hatun Türbesi, Hersekli Ali ve Ferik Mehmet Ali Paşaların kabirleri bulunmaktadır.

Cami Erzurum'da yapılan ikinci Osmanlı camisidir. Beş kubbeli bir son cemaat yeri ile içerde kare mekânlı, tromplar üzerine oturmuş bir kubbeden ibarettir. Dikdörtgen niş biçimli mihrap, mukarnas süslemelidir. Minberi ağaçtan ve geometrik süslemelidir. Minaresi caminin avlusundadır. Ahmediye Medresesi'ne ait olan orijinal minare yıkılmış, yerine orjinaline yakın olarak benzeri yapılmıştır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Çorbacı Halil Usta (24 saat açıktır):
Erzincankapı Cad. Kapalı Spor Salonu karşısı
(0 442 234 20 11)

Murat Paşa Hamamı

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarımdan geçirilerek halkın hizmetine sunulan Murat Paşa Hamamı'nın kitabesi



Murat Paşa Camisi
Murat Paşa Mahallesi -Erzurum


Ahmediye Medresesi
Murat Paşa Mahallesi -Erzurum

kaybolmuştur. Girişte küçük kubbeli bir mekân vardır. Soğukluk kısmı büyük bir kubbe ile örtülüdür. Giriş kısmında bulunan kapı ile enine düzenlenmiş serinleme yerine, buradan da dört eyvanlı ve köşelerinde yıkanma hücreleri olan yıkanma bölümüne geçilmektedir. Osmanlı Dönemi'nin klasik hamam planındadır.

Murat Paşa Mahallesi'nde eskiden çok sayıda çeşme olmasına rağmen bu çeşmelerden günümüze ancak üç adedi ulaşmıştır. Bosna Caddesi üzerindeki Yazıcı Çeşmesi, Dörtgüllü Çeşmesi, Çukur Çeşme...

Çukur Çeşme ve Yazıcı Çeşmesi'nin yerleri yol açılması sebebiyle değiştirilmiştir. Eskiden tadına doyum olmayan suların özellikleri maalesef bozulmuştur. Yazıcı Çeşmesi İbrahim Paşa tarafından 1750'de yaptırılmıştır. Dörtgüllü Çeşmesi de İbrahim Paşa'nın hayratı olup 1755 tarihlidir.



Murat Paşa Hamamı
Murat Paşa Mahallesi -Erzurum


Şeyhler Camisi
Şeyhler Mahallesi -Erzurum

Şeyhler Camisi ve Şeyhler Medresesi
Murat Paşa Camisi'nden iki yüz, Cumhuriyet Caddesi'nden beş yüz metre güneydedir. Kendi adıyla anılan mahalledHedir. Bu iki cami arasında Vani Efendi Camisi vardır. Şeyhler Camisi, medresesi, hamamı, çeşmesi ile bir külliye görünümündedir. Kitabesi yoktur. Minaresindeki güneş saati 1771 yılında Hasankaleli İbrahim Hakkı Efendi'nin oğlu Fehim tarafından namaz vakitlerini belirtmek üzere yapılmıştır. Caminin bahçe duvarında yer alan Şeyhler Çeşmesi orijinal olup 1767 yılında yapıldığı tahmin edilmektedir.

Medrese kitabesinde "dar-us safa" olarak geçmektedir. 1760'da Müftü Şeyh Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı olup, orta avlunun etrafında 12 hücreden oluşur. Doğuya düşen kapısının bulunduğu kısım boştur. Güneyde kemerle birleştirilmiş uzun bir hücre vardır. Üzereleri beşik tonozla örtülüdür. Medresenin ön ve yan yüzlerinde düzgün siyah kesme, arka tarafında moloz yığma taşlar kullanılmıştır. Bugün sosyal tesis olarak kullanılmaktadır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Hemşin Otantik Pasta Salonu-Unesco tescilli
(0 442 233 56 52)

Yakutiye Medresesi (Erzurum'un Yakutu)
Cumhuriyet Caddesi'nde batı- doğu istikametinde karşılaşacağınız ilk muhteşem eser Erzurum'un yakutu, Yakutiye Medresesi'dir. İlhanlıların Erzurum'da yaptıkları ikinci muhteşem eserdir.

Yakutiye Medresesi Anadolu da tek katlı, eyvanlı medreselerin en büyüğü fakat sanat tarihi yönünden en az incelenmiş şaheseridir. Plânı, dikdörtgen şeklindedir. Minaresi girişin sağ köşesinde bulunur ve yapının görünümüne büyük bir özellik verir. Sol köşedeki minarenin üst



Şeyhler Camisi
Şeyhler Mahallesi -Erzurum

kısmı yıkılmıştır. Medrese avlusu kubbeli ve dört eyvanlı tiptedir. Tonozu çevreleyen eyvanların arkasında, medrese odaları vardır. Doğuya bakan kısımda türbe bulunur. Güney kısımdaki eyvan, yapının mescit kısmını teşkil eder.

Taç kapının iki yanında birbirlerine benzeyen panolar içinde çok ilgi çeken kabartmalar vardır. Sivri kemerli sağır niş içinde karşılıklı iki aslan ile aralarında arabesk

Yakutiye Medresesi Giriş Kapı Üst Detayı
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum





Yakutiye Medresesi - Hayat Ağacı
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum

Yakutiye Medresesi
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum

süslü rozetten çıkan sekiz yapraklı hurma (ebediyeti temsil eden hayat ağacı) vardır. Hurma ağacının tam üstünde çift başlı kartal ve onunda üstüne hatayî üslupta palmet süslü bir rozet bulunur. Medrese İlhanlılar Devri'nde ve 14. yy. özellikleri taşımasına rağmen Selçuklu sanatkârlar tarafından kendi zevklerine uygun inşa edilmiştir.

1310-11 yıllarında Yakutiye Medresesi'nin cepheye hakim taç kapısının bütünlüğünde görülen bitkisel bezeme değişiklikleri bir yandan İlhanlıların bezeme üslubunun Anadolu'ya yansıyan örnekleri olurken, taç kapının iki yan yüzeyinde tekrarlanan heraldık süsleme kuruluşları da adeta 1308'de Anadolu Selçuklu hakimiyetinin tamamen sona erdiğini ve İlhanlı hakimiyetinin mutlak,




Yakutiye Medresesi
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum




Cemaleddin Hoca Yakut Kümbeti
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum

hakimiyet olarak Anadolu topraklarında başladığının belgesi olmuştur.

Türklerin kutsal hayvanlar dışında kullandıkları en önemli bitki motifi "hayat ağacı" adı verilen bir piktogramdır. Türk destanlarının pek çok bölümünde yer alan hayat ağacı, Altay mitolojisine göre, gökyüzüne yükselen çok büyük bir çam ağacıydı. Orta Asya'da "sonsuzluğu, ölümsüzlüğü, ebediliği" belirtmek amacıyla kullanılan hayat ağacı, Anadolu'daki bazı tarihî eserlerin üzerinde yer alması ile Türk kültür izlerinin günümüzdeki yansıması olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzde Türk İslam Eserleri Etnoğrafya Müzesi olarak kullanılan yapıda şu sergi odaları vardır: Kadın Takıları ve Giysileri, Savaş Aletleri, Erkek Takı ve Keyf Eserleri, Madeni Eserler, Dokumacılık, Halı ve Kilim, El Yazması Eserler, Tarikat ve Tartı Aletleri, Selçuklu Seramikleri, Oltu Taşı, Sikkeler ve Kâğıt Paralar. (0442 235 19 64) Ücretli veya Müze kartla gezilebilmektedir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Pasta-Dondurma ve sıcak İçecekler
(Pado- 0 442 234 07 34)

Cemaleddin Hoca Yakut Kümbeti

Yakutiye Medresesi'nin kuzeybatı köşesinde bulunan türbe, yuvarlak gövdeli ve konik külahlıdır. Türbenin gövde çapı 4.65, duvarları da 0.95 m. kalınlığındadır. Türbenin üzerinde düz, lentolu iki pencere bulunmaktadır. Külah kısmının altı gövdeden bir döşeme ile ayrılmış olup, nöbetçi kulübesini andırmaktadır.

Türbenin altındaki mumyalık kısmının üzerinde bulunan zemindeki sandukasında kitabe bulunmamaktadır.

Lala Mustafa Paşa Cami (360 Kandilli Cami)

Erzurum Cumhuriyet Caddesi'nde, Yakutiye Medresesi'nin doğusunda bulunan Lala Mustafa Paşa Camisi Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa tarafından Erzurum'da beylerbeyi olarak görev yaptığı sırada 1562 yılında yaptırılmıştır. Cami, Mimar Sinan'ın eseri olarak Tuhfet-ül Mimarıîn ve Tuhfet-ül Ebniye adlı eserde geçmektedir. Caminin inşası Sinan'ın kalfalarından birine aittir. İlk onarımı 1581'dir. 1694, 1721 ve 1870 yıllarında tamir görmüştür. 1870 yılındaki tamirde kubbenin eteğindeki kandilliğe demir parmaklık yapılarak buraya 360 kandil asılmıştır.

İstanbul Şehzadebaşı Camisi gibi merkezi planlı camiler grubundandır. Onun sade bir biçimi gibidir. Kesme taştan kare planlı olarak deprem şartlarına uygun biçimde tasarlanmıştır. Erzurum'da ki birçok cami yıllar içinde meydana gelen depremlerde hasar gördüğü halde Lala Mustafa Paşa Camisi yayvanca kubbesi, kısa minaresi ile yüzyıllardır ayaktadır.

Giriş kısmında birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlanmış altı sütunun taşıdığı beş bölümlü bir son cemaat yeri vardır. Son cemaat yerinde bulunan iki mihrapçık, üzerleri çini panolu ve sülüs yazılı altı pencere bulunmaktadır. Bunlardan sağdaki mihrapçık üzerinde Hattat İzzeddin'in 14 satırlık nesih yazılı fermanı bulunmaktadır. Bu ferman padişah 4. Mehmed'e ait olup Erzurum'un vergiden muaf tutulmasına dair ilginç bir belgedir. Ayrıca sağdaki ilk pencerenin üzerinde "Bismillâhirrahmanirrahim", ikinci pencerede "Lâ ilâhe İllâllah Muhammedün Resûlullahi Hakka" yazılıdır.



Lala Mustafa Paşa Cami
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum


Lala Mustafa Paşa Cami
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum



Ana kubbe köşelerde dört küçük ve iki de yarım kubbe ile desteklenmiştir. İç mekânı iki sıra halinde 28 pencere aydınlatmaktadır. Alt sıradaki pencere alınlıkları üzerinde bulunan çiniler işgal sırasında atılan kurşunlarla zedelenmiştir.

Caminin içersindeki vaaz kürsüsü sonradan konulmuştur. Orijinalinde vaaz kürsüleri duvara bitişik düşünülmüş, merdivenleri pencere içlerinden verilerek cami içersinde göze batacak teferruattan kaçınılmıştır. Mahfil kısmına da sağ ve solda duvar içerisindeki pencerelerden çıkılır.

Caminin mermer mihrabı Ruslar ve Ermeniler tarafından tahrip edilmiş, sonraki yıllarda ahşapla tamamlanmıştır. Mihrap yuvarlak ve mukarnaslı olup, üzerindeki kitabede camiyi yaptıranın ismi ve yapım tarihi yazılıdır. Yanındaki pencerelerde ise hadisler yazılmıştır. Caminin sağında bulunan minaresi kare





kaide üzerine yuvarlak gövdeli ve tek şerefelidir. Beyaz taştan yapılan minare kırmızı taşlı bileziklerle bezenmiştir. İç süslemesi, renk ve niteliği ile ünlü çinileri ile klasik Osmanlı mimarisinin en önemli yapılarındandır.

Caminin avlusunda sekiz köşeli ahşap ve konik çatılı bir şadırvanı bulunmaktadır. Bu şadırvandaki sütunlar son derece güzel taş işçiliği ile bezenmiştir. Bu şadırvan 1971 yılındaki tamir ve tadilat sırasında eklenmiştir.

Caminin içerisinde ayni zamanda kıymetli bir hattat olan Çeteci Abdullah Paşaya ait "Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden mesulsünüz" hadisinin yazıldığı kıymetli bir levha ve antika şamdanlar mevcuttur.

Lalapaşa Camisi'nin cümle kapısının önü eski Erzurum'un toplantı alanlarındandı. Lala Paşa Meydanı'nda Yunanlıların işgalini protesto için iki kere miting yapılmıştı. Erzurum'da gelenek olan 1001 hatimlerin duası burada yapılırdı. Şehrin büyük âlimlerinin vaaz yeri idi. Şehrin büyük âlimlerinden Solakzâde burada vaaz verirdi. Caminin batısındaki parka sonradan getirilip kurulan çeşme Dede Ağa Çeşmesi'dir. Dede Ağa Çeşmesi Ali Paşa Mahallesi'nde hasır garajı içerisinde iken belediye tarafından taşınarak bugünkü yerine konulmuştur. Çeşmenin orijinali 1868 yılında Hacı Dede Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Lala paşa Camisi'nin hemen güneyinde şehrin eski sivil mimari örneklerinden Yakutiye Belediyesi binası,(Eski Adliye Sarayı binasıdır. 1900–1910 yılları arasında Şerif Efendi tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Mevki Müstahkem Komutanlığı olarak kullanılmıştır.) Onun karşısında 1824 yılında yaptırılan Eski Hükümet Konağı şimdilerde Bölge İdare Mahkemesi binası bulunmaktadır. Binayı Sait Galip Paşa yaptırmıştır. 1904 yıkılan binanın yerine yenisi yaptırılmıştır.

Onun güneyinde tek kubbeli Osmanlı camilerinden birisi olan 1745 yılında Erzurum Valisi İbrahim Ethem Paşa tarafından yapılan cami İbrahim Paşa Camisi ve hemen yanı başında Osmanlı askerî eserlerinin en ilginçlerinden birisi Taş Ambarlar diye anılan tarihî yapıyı görmek mümkündür. Caminin mihrabında şöyle yazılıdır:

"Ey Kâbeye yönelen, gönül ayinene su gibi pasdan âri ve pâk ise istediğini kalp gözü ile gör. Kalbini tevhid nuru ile Allah evi yapan mihrabın köşesi gibi sinesini yırtar."

Taş Ambarlar

Taş Ambarlar 1854 Kırım Savaşı'ndan sonra Fosfor Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Askerî depo olarak 40x175 m alanda kesme taştan inşa edilmiştir. Doğuya, batıya ve güneye açılan kapıları vardır. Osmanlı Bedestenlerini hatırlatmaktadır. Uzun bir koridora açılan 22 Odası mevcuttur. Batıya açılan kapı kemerli olup bu yüzde 4 pencere mevcuttur. Doğu Kapısında da 4 Pencere bulunmaktadır. Güney cephesinde 56 kuzey cephesinde 55 penceresi vardır.

Yine aynı alan içerisinde Erzurum'un sivil mimari örneklerinden İsmet İnönü İlköğretim Okulu ile Yakutiye Belediyesi binasının hemen güneyinde bugün özel bir ilköğretim binası olarak kullanılan tarihî Güneş İlköğretim Okulu binasını görmek mümkündür. Güneş İlköğretim

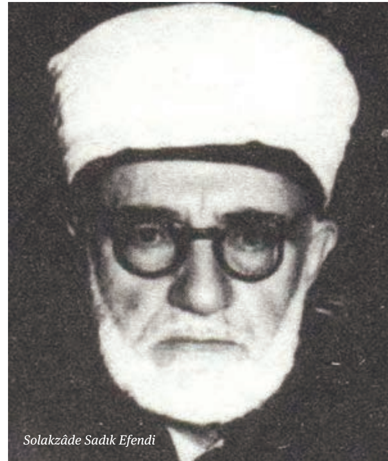

Güneş İlköğretim Okulu - Kâbe Mesciti
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum

Okulu binasının Güneybatısında Kâbe Mesciti vardır. Mescitin karşısında tarihî Çeteci Abdullah Paşa Çeşmesi yer almaktadır.

Solakzâde Sadık Efendi Kimdir?
Erzurum'da çok yıllar müftülük yapan Solakzâde Hacı Sadık Efendi 1884 yılında Erzurum'da doğmuştur.

Babası; iki asra yakın köklü bir mazisi olan, hep aynı soydan müderris, müftü vaaz yetiştiren, yurdun fikir hayatına, İslam fıkhına ve iftah işlerine çok hayırlı hizmetlerde bulunan, rahlesinde Sadrazam Küçük Said Paşa gibi devlet adamları yetiştiren Solakoğulları'ndan müftü ve müderris Mehmet Hamit Efendi'dir.

Erzurum Müftülüğü'ne hakikaten şeref vermiş, o makamın hakikaten kıymetini artırmış insandır. Eskilerin güzel terkipli, ahenkli dili ile söylemek lazım gelirse *"Medar'ı Fahr-ı Memleket, Ab-i Ruy-i Millet ve Ümmet"* olmuştur. Derste ve kürsüde bir sosyolog gibi konuşur, ele aldığı meseleleri yalnız kitaptan, naklet-


Solakzâde Sadık Efendi

mekle kalmaz. İşin ruhunu, karakterini sebep ve hikmetlerini ayrı ayrı tahlil ve izah eder. Bu sebeple bulunduğu meclisler, irfan mihrabı halini alır.

Bütün hayatı tedris ve tenvir ile geçer. Bu yüzden Müslüman halk onu kendisine "Hacet Kapısı" edinir. Dara gelince ona koşar. Erzurum'un asalet tarihine geçmiş ve tanınmış adı ile; Solakzâde Hacı Mehmed Sadık Efendi, soyadı kanununun kabulünden sonra Sadık Solakbay ismini almıştır. Şahsiyeti ve ilmi ile Erzurum'a saygınlık kazandıran Solakzâde 3.7.1960 tarihinde Erzurum'da vefat etmiştir.

Caferiye (Cafer Ağa) Camisi

Lala Paşa Camisi'nden sonra cadde boyunca karşımıza çıkan ikinci tarihî eserdir. 1645 yılında Erzurum'un zenginlerinden Cafer Ağa tarafından yaptırılan halk arasında Caferiye Camisi olarak anılan Cafer Ağa Camisi karşımıza çıkar. Bina ve minaresi kesme taştan yapılmıştır. Kubbe çevresindeki ahşap kandillik Türk oymacılık sanatının ender örneklerindendir. Son cemaat yeri mukarnas başlıklı dört sütun üzerine oturan 3 küçük kubbe ile örtüdür. Son cemaat yerinin sol tarafı türbe ve mezardır. Pencere önündeki mezar camiyi yaptıran Cafer Ağa'ya aittir. Cafer Ağa 1650 yılında haksız yere öldürülerek şehit edilmiştir. Caminin 14 satırlık kitabesi vardır. Caminin medresesi, dokuz musluklu çeşmesi zamanla tahrip olmuştur.

Caminin vakfiyesinde Tercan'ın Pürk köyündeki Neft(petrol) kuyularından bahsetmesi ilginçtir. Cafer Ağa kitabede bu köydeki neft kuyusunu, tuzlayı ve boyahaneyi camiye vakf ettiğini yazmaktadır. Caferiye Medresesi'nde son devrin büyük âlimlerinden Yetim Hoca ders vermiş ve Erzurum'a faziletli talebeler yetiştirmiştir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Erzurum Evleri- Lokanta ve cafe Caferiye Camisi'nin karşısında Yüzbaşı Sokak. 0 (442) 213 83 72–214 06 35

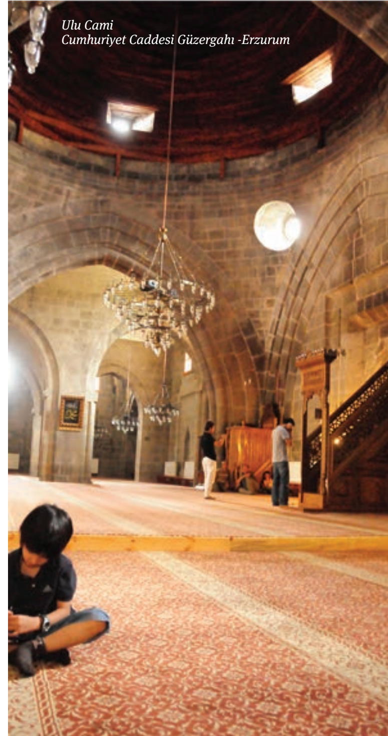

Caferiye Camisi
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum


Caferiye Camisi
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum


Cimcime Hatun (Henkal) Kümbeti
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum

Cimcime Hatun (Henkal) Kümbeti
Cumhuriyet Caddesi'nde Caferiye Camisi'nden sonra doğuya doğru karşımıza Sivişli taşından yapılmış silindirik gövdeli çıkan koni örtülü kümbet halk arasında "Cimcime Hatun Kümbeti" olarak anılır. Ahmet isimli birisi tarafından kızı için yaptırılmıştır. Yeni bulunan kitabesine göre 1304 yılında yapılan kümbet İlhanlı dönemine aittir. Üç penceresi vardır. Girişi kuzeydendir. Çevresi yapılarla işgal edilmiş olan kümbetin çevresi 2008 yılında açılmıştır.

Ulu Cami
(Cami-i Kebir- Mescit-i Cuma)
Derler ki 40 sabah namazını Ulu Cami'de kılan Hızır'la buluşurmuş. Ulu Cami misyonu açısından tarihin en önemli mabetlerinden birisidir. Binbir hatimlerin duası bu mabette yapılır. Hz. Peygamber (s.a.s.) doğduğu gece meydana gelen mucizelerden birisi de bugünkü Ulu Cami'nin yerinde bulunan Anadolu'nun en büyük kilisesinin yıkılması idi. Türkler bu yıkılıp terk edilmiş


Ulu Cami
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum


Ulu Cami
Cumhuriyet Caddesi Güzergahı -Erzurum

mabedin yerine Ulu bir İslam mabedi yapmışlardı.

Ulu Cami planı bakımından Anadolu'nun en değerli camilerindendir. Cami Saltukoğulları zamanında 12. yy.'da yapılmıştır. Saltukoğulları Alparslan'ın Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'yu fethe memur ettiği beylerinden Emir Saltuk tarafından Erzurum'da kurulan ilk Türk beyliğidir. Cami Saltuklu emirlerinden Ebul-Feth Nasuriddün Muhammed (Kızılaslan) tarafından 1176 yılında yaptırılıp, ibadete açılmıştır. İç alanı bin dokuz yüz otuz metrekare, dış duvarları itibariyle iki bin iki yüz kırk metrekaredir.

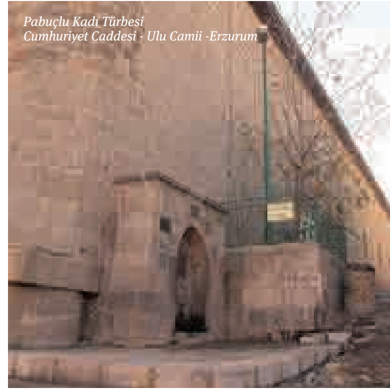
Beş defa tamir görmüş, Erzurum'un en eski camisidir. Eski eserlere karşı olan duyarsızlık nedeniyle 1948 de var olan kitabelerin bir kısmı dahi sonraki tamirlerde korunamamıştır. İçiçe ve girift mimarinin tipik örneğidir. İlk yapıdan günümüze ulaşan orijinal kısım mihrap kısmıdır. Evliya çelebi kendi döneminde bu eseri anlatırken 200 adet çam direk üzerine kurulu toprak damlı tek minareli bir cami olarak tasvir etmektedir.

Caminin doğuda iki, kuzeyde üç kapısı vardır. Başka başka zamanlarda yapıldığı için kapılar birbirine benzememektedir. Kuzeye açılan birinci kapı istalaktitli, diğer ikisi ise kemerli ve kornişlidir. Cami Mihraba dik yedi sahından oluşmaktadır. Mihrabın üstündeki kubbe Erzurum'a has kırlangıç örtü denilen ağaç bir örtü tarzı ile kapatılmıştır.

Cami halen duvarlara dayalı olanlar hariç 28'ı yığma 47 paye üzerine dayalı kemerlere oturtulmuş vaziyette ve tonoz örtülüdür.







Pabuçlu Kadı Türbesi
Cumhuriyet Caddesi - Ulu Camii -Erzurum

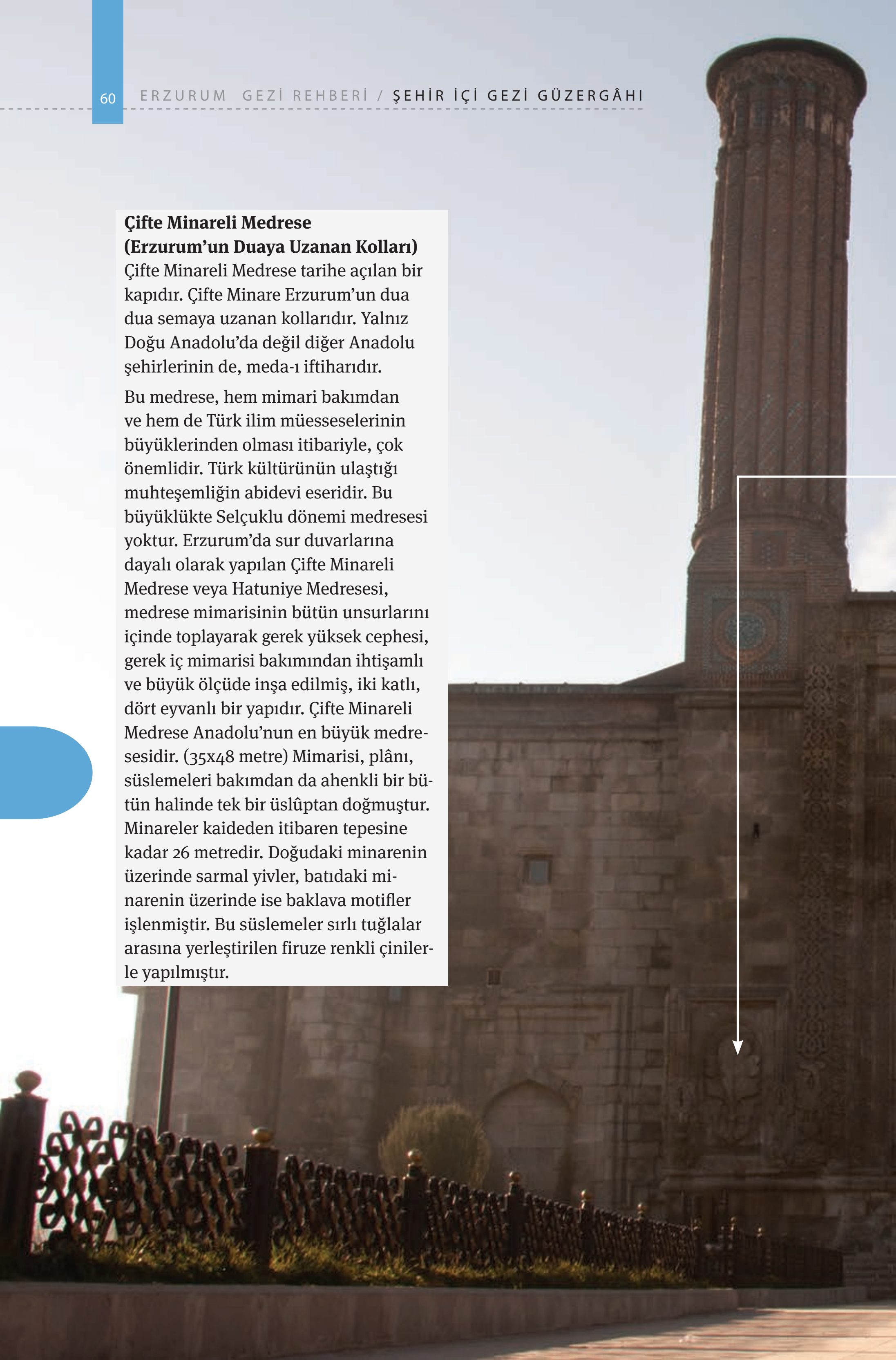
Cami IV. Murad'ın Revan seferi esnasında ordunun erzak ambarı olarak kullanılmıştır.

Caminin kuzeye bakan tarafında 7, doğusunda 6, batısında 6 ve kıblesinde de 8 olmak üzere 26 penceresi vardır. Batı duvarına bitişik bir çeşme ile demir parmaklıklar ile muhafaza altına alınmış yanı başında iki gül ağacı bulunan "Pabuçlu Kadı Türbesi" bulunmaktaydı. Tek olan bu mezarın baş ve ayak taşları bilinmeyen bir sebeple yok edilmiştir.

Keramet ehli bir zat olduğu rivayet edilen ve halen mezar yeri ziyaret edilmekte olan Papuçlu Kadı, Erzurum'a geldiğinde kendisini karşılayan meslektaşları ve bazı kişiler onun kılığına kıyafetine bakıp bir miktar hakir görür ve ulu orta sualler sorarlar.

Ova köylerinden birisi Karasu çekildikten sonra o civardaki sazlıklarda ortaya çıkan kurbağaların fazlalığından ve seslerinden şikâyetçi olmuş. Kurbağaların seslerinden uyku uyuyamadıklarını söyleyerek çare istemiş.

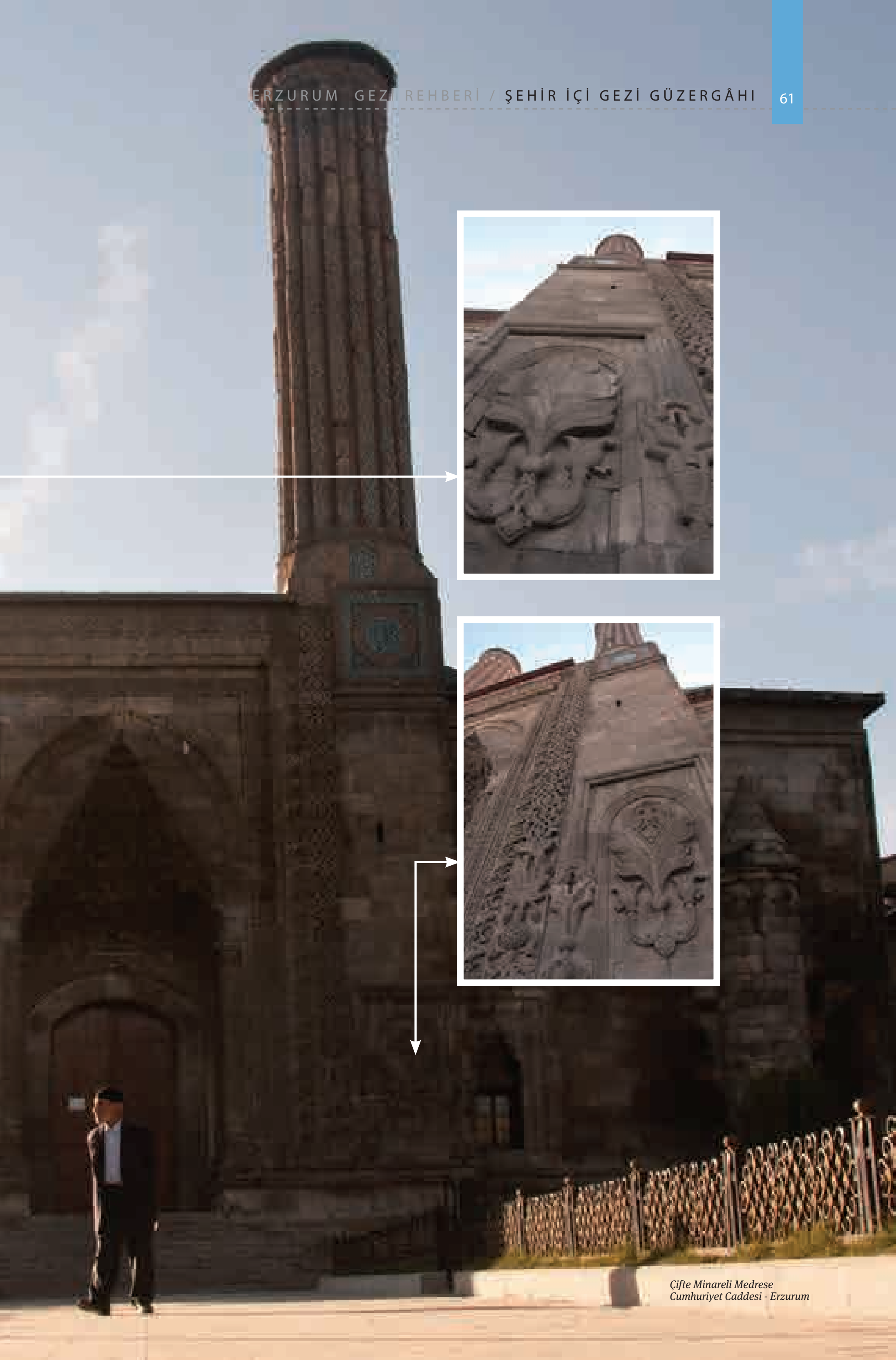
Kadı efendi bu istek karşısında hiç tereddüt etmeden pabucunun birisini uzatarak: "Bunu götür şikâyetçi olduğunuz kurbağaların çokça bulundukları yere at. Sizleri kadıya şikâyet ettik, o da pabucunu gönderdi, halkı sakın bir daha fazla rahatsız etmesinler diye emretti, diyin." der. Köylüler bu söyleneni yapar, pabucun suya atıldığı geceden itibaren kurbağaların sesleri kesilir. Bu olaydan sonra Kadı Efendi'nin hâl ehli bir zat olduğunu anlayan Erzurumlular kendisine daha fazla itibar ederler vefatından sonra mezarı ziyaret yeri haline gelir.



Çifte Minareli Medrese
(Erzurum'un Duaya Uzanan Kolları)

Çifte Minareli Medrese tarihe açılan bir kapıdır. Çifte Minare Erzurum'un dua dua semaya uzanan kollarıdır. Yalnız Doğu Anadolu'da değil diğer Anadolu şehirlerinin de, meda-ı iftiharıdır.

Bu medrese, hem mimari bakımdan ve hem de Türk ilim müesseselerinin büyüklerinden olması itibariyle, çok önemlidir. Türk kültürünün ulaştığı muhteşemliğin abidevi eseridir. Bu büyüklükte Selçuklu dönemi medresesi yoktur. Erzurum'da sur duvarlarına dayalı olarak yapılan Çifte Minareli Medrese veya Hatuniye Medresesi, medrese mimarisinin bütün unsurlarını içinde toplayarak gerek yüksek cephesi, gerek iç mimarisi bakımından ihtişamlı ve büyük ölçüde inşa edilmiş, iki katlı, dört eyvanlı bir yapıdır. Çifte Minareli Medrese Anadolu'nun en büyük medresesidir. (35x48 metre) Mimarisi, plânı, süslemeleri bakımdan da ahenkli bir bütün halinde tek bir üslûptan doğmuştur. Minareler kaideden itibaren tepesine kadar 26 metredir. Doğudaki minarenin üzerinde sarmal yivler, batıdaki minarenin üzerinde ise baklava motifler işlenmiştir. Bu süslemeler sırlı tuğlalar arasına yerleştirilen firuze renkli çinilerle yapılmıştır.



Çifte Minareli Medrese
Cumhuriyet Caddesi - Erzurum

Çifte Minareli Medrese
Cumhuriyet Caddesi - Erzurum



Çifte Minareli Medrese
Cumhuriyet Caddesi - Erzurum



Medrese iki katlıdır. Dilimli minareler, cephede yer alan büyük palmet demetlerin portaldaki tezyini, şeritler aynı asırlarda yapılan benzerleriyle ayni üslubu taşımaktadır. Bu sebeple Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin 1277-1296 yıllan arasında yapılmış olabileceği kanaatine varmak mümkündür. Erzurum gibi inşaat mevsimi sınırlı bir yerde böyle bir eserin ancak beş yılda tamamlanacağını hesaba katmak lazımdır. Buna göre medresenin 1285-1290 yılan arasında yapılmış bulunduğunu ileri sürebilir.

Çifte Minareli Medrese "Hatuniye Medresesi" diye tanındığına göre yaptıranın bir hatun olduğunu düşünmek yersiz olmaz. 13. yüzyıllın sonlarında Erzurum'da yaşadığını bildiğimiz ve Çifte Minareli Medrese gibi muazzam bir yapıyı inşa ettirebilecek kudretteki kadın İlhanlı Şehzadesi Keyhato'nun zevcesi Hüdavend Padişah Hatun'dur. Hüdavend Padişah Hatun'un Erzurum'da bulunduğu 1285-1291 yıllan arasında Çifte Minareli Medrese'yi inşa ettirmiş olması kuvvetle mümkündür.

Çifte Minareli Medrese'de giriş kapısının sol tarafında iptal edilmiş bir çeşme bulunmaktadır. Ayrıca cephe kısmı bir roketi anımsatan yarım yuvarlak iki payanda ile desteklenmiştir. Minarelerin dibinde kiremit üzerinde, mavi çinilerle son derece süslü daire içinde Allah (c.c.)lafzı, Efendimiz'in (s.a.s.) ve dört halifenin isimleri işlenmiştir. Minareler, üstüvane şeklinde olup bütün yüzey onaltışar yarım üstüvane ile çevrelenmiş, bunların bitişik yerleri müselles şeklinde çini ile kabartma çizgilerle tezyin edilmiştir. Her iki minarenin süslemeleri birbirinden farklıdır ki bu da mimari tezyinatta belirli bir ölçü ve örneğin tesiri altında kalmayıp daimi surette gelişen incelik ve zevkin seyrini takip ettiklerinden ileri gelmektedir.



Yivli minarelerin alt kısmında Hayat Ağacı figürü vardır. Sağdaki Minarenin altındaki figür tamamlanmış soldaki yarım kalmıştır.

Medresenin kapısından içeri girildiğinde iki tarafta karşılıklı, ikişer basamakla çıkılan, birer küçük oda vardır. Sağdaki oda mescit olarak yapılmıştır. 36 Metre uzunluğunda ve 20 metre eninde bulunan bahçede, dar kemerlere dayanan ve 18 sütundan oluşan revaklara sınıf kapıları açılır.

Sütunların uzunluğu 2,35 m; çapları 2,50 m'dir. Kemerlerin arası 2,87 m dir. Bu revaklara açılan sınıf kapılarının yüksekliyi 1,60 m; eni 0,85 m'dir. Sütunların süslemeleri farklıdır ve sütunlar yerine dikildikten sonra süslemeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu sebeple bazı sütunların süslemeleri yarım kalmıştır. Orijinal yapının orta kısmında bir havuzun bulunduğu ifade edilmektedir.

19'u aşağıda,18 yukarıda olmak üzere 37 medrese odası vardır. Her odanın kapı ve pencere süslemeleri de farklıdır. Kapılar kısa tutulmuştur. Bunun sebebi odaya girerken ilim ve hocaya karşı saygıyla eğilerek girilmesi şeklinde yorumlanmaktadır.Bahçelerde karşılıklı olarak iki geniş kemerli eyvan vardır. Eyvanların kubbeleri kalın halat şeklinde burmalı hatların kaynaşmasından hâsıl olan gayet güzel ve son derece geometrik yıldız şekillerden meydana gelmiştir. Eyvanlarda ki, pencerelerin kenarlarına Kur'an ayetleri nakşedilmiştir.

Avlunun sonunda iki taraflı merdivenle çıkılan, kümbet kapısı gözükmektedir. Taç kapısı sökülüp götürüldüğü için orijinali kayıptır. Kümbet iki katlıdır. Üst katta beyaz mermerle çevrili bir salon bulunmaktadır. Mermerlerin ve süslemelerinin güzelliği isten ve kirden gözükmemektedir. Oda köşeli ve üstü yarım kubbeli, asıl mihraptan başka, diğer köşeleri de mihrap gibi düzenlenmiş ve çiçek motifleri ile süslenmiştir.

Kubbenin ortasında iki veya üç halkası kalan bir mermer zincir vardır. Yekpare bir mermerden oyulduğu söylenen zincir Ruslar tarafından götürülmüştür. Bu kümbetin alt katı cenazeliktir. Cenazeliğin orta kısmı kare planlıdır. Bu kare planın dört yanında tonozla örtülü ekleri vardır. Mezarın kime ait olduğu tartışmalıdır. Mezarın Sultan Alâeddin Keykubatın kızı Hand Hatun'a ait olduğu görüşü tarihçiler tarafından kabul görmemektedir. Mezarda İlhanlı hükümdarlarından Keyhato'nun hanımı Hüdavend Padişah Hatun'un da olduğu iddia edilmektedir.

1828 kadar yerinde duran Çifte Minareli Medrese'nin cümle kapısı, kitabeleri, mescitin altında bulunan mezar taşları, türbenin kapısı, kümbetin içindeki mermer zincir işgal sırasında Rusya'ya götürülmüş, kapı Petesburg'da bir kiliseye takılmıştır.

Medrese Osmanlı döneminde IV. Murad'ın emriyle "Tophane" haline getirilerek askerî amaçlı kullanılmış, zamanla birtakım tahribatlara uğramıştır.

Kafkas cephesinde yenilen ordumuz geri çekilirken cephanelik haline getirilen Çifte Minareli Medrese'yi havaya uçurmak ve buradaki cephanelerin Rusların eline geçmesine mani olmak gibi korkunç bir sondan bu tarihî emaneti yine Erzurum'un dadaşları kurtarmıştır. Dadaşların medresenin çevresine döşenen fitilleri söktüklerini tarihçi Nusret Som yazmaktadır.


Çifte Minareli Medrese
Cumhuriyet Caddesi - Erzurum





Çifte Minareli Medrese'nin minarelerinin yarım kalması ile ilgili çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. Efsaneler şehirlerin ruhudur. Bunlardan en meşhuru şöyledir:

Minareler yapılırken giriş kapısının sağındaki minareyi o dönem şegirt denilen çırak yapar. Şegirt; "şakirt-talebe", "çırak" anlamına gelmektedir.

Minareler yükseldikçe çırağın daha ince daha zarif bir minare yaptığı ortaya çıkar. Bunun üzerine minare seviyesinin şerefelere ulaştığı bir gün gurura kapılan şegirt, ustasına lonca edebine uymayan bir saygısızlık yaparak:

"Usta bir desti su getirir misin?" diye seslenir. Bunu edepsizliği gururuna



yediremeyen usta suyu yukarı çıkarır ve şu dörtlüğü söyleyerek kendisini minareden aşağı atar:

"Ustaydım oldum şegirt
Al destiyi suya segirt"

O zaman yaptığı hatayı anlayan şegirtte ustasının ardından kendisini minareden aşağı bırakır. Minareler böylece yarım kalır.

Müze Ev
(Yüzbaşı Ahmed Somunoğlu'nun Evi)

Gazi Ahmet Somunoğlu 1881 yılında Erzurum'da doğdu. 17 yaşında Harbiye'ye girdi. Mustafa Kemal ile aynı sıraları paylaştı. Cihan harbinde şarapnel ile beş yerinden yaralandı ve memleketine sağ bacağı beş santim kısalarak döndü. Kendisine iş verilmeyeceğini düşündüğü sıralarda Erzurum Lisesi'nde coğrafya ve tarih öğretmenliğiyle görevlendirildi. 24 yılını çok sevdiği öğrencileriyle bu lisede geçirdi. 1940 yılında şeref madalyası aldı jübilesi çıkarıldı ve dönemin en çok sevilen öğretmeni seçildi. 1950 de talebelerinin önerisi üzerine Erzurum Lisesi'nde Ahmet Somunoğlu Dersliği açıldı.

Erzurum'daki müze halindeki tek evdir. Ulu Cami'nin arkasındadır. 138 yıllıktır. Bu asırlık ev üç bölümden oluşur: harem, eyvan ve selamlık bölümleriyle tipik bir Erzurum evidir.

Ahmet Somunoğlu'nun eşi Güzide Hanım'ın 2 yıl boyunca Ruslardan saklandığı dolap Erzurum halkının işgalcilerden neler çektiğinin simgesidir. Müze evde Yüzbaşının kızı Hatice Hanım babasına dair ne varsa saklamaktadır. Emektar öğretmenin bardağından, öğrencilerden yakalanan kopya kâğıtlarına kadar her şey itina ile saklanmaktadır.

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE'NİN GÜNEY YÖNÜNDEKİ GEZİ MEKÂNLARI

Emir Şeyh (Abbas Şeyh) Türbesi

Çifte Minareli Medrese'nin güneydoğusunda medreseye çok yakın bir mevkidedir Yürüyerek gitmek mümkündür. Türbe, Emir Şeyh Mesciti'nin bitişiğinde ve solundadır. Mescit yukarıda ve türbe daha aşağıdadır. Mescitin içinde sola açılan bir kapıdan 6 taş merdivenle türbenin sahanlığına, buradan da türbeye inilir. Türbenin kuzeye açılan kapısı taşla örülmek suretiyle kapanmıştır. Türbe muntazam kesme taşla yapılmıştır. Beşikörtüsü kubbesi iki taşmış kemere ve duvarlara dayanmaktadır. Tam ortada bir hava penceresi vardır.

Kadı sicilleri, Vakıf defterleri ve vakfiyeler yok olduğu için bu tip abidelerin hemen hemen birçoğu hakkında kesin bilgi vermek mümkün değildir. İbrahim Hakkı, Konyalı Emir Şeyh Türbesi'nin adeta işgal edildiğini belirterek *"Bu türbeye Abbas Şeyh Türbesi denildiğini söylenenler de vardır ki türbenin yanında bir zaviye olması lazımdır. Türbenin kuzeyindeki kapısını kapayan 141 kapı numaralı ev ve teferruatı bu zaviyenin yerine yapılmıştır."* demektedir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Emirşeyh Köftecisi (0 442 214 15 44-45)

Mehdi Abbas Türbesi

Emirşeyh Mahallesi'nde Emir Şeyh Türbesi'nin kıble tarafındadır. Saltuklular zamanının şeyhlerinden Abbas Mehdi'ye ait olup, sonradan yanına başka kişiler de defnedilmiştir. Türbe kevek taştan yapılmıştır. Taş örtülü mahruti kubbesi tamir edilmiştir. Sekiz yüzlüdür, dıştan kubbe eteğinde bilezik şeklindekinden başka süs yoktur. Bu türbenin diğer türbelerde ki gibi cenazelik denilen bodrum katı yoktur. Mihrabı sadedir. Türbenin içindeki dört mezardan üçünün alelade tahtadan yapılmış sandukalar vardır. Türbenin hiç


Emir Şeyh Türbesi
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum




Mehdi Abbas Türbesi
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

bir yerinde yaptıranın, içinde gömülü olanların adlarını vefat ve inşa tarihini gösteren bir kitabe yoktur.

Saray Hamamı

Mehdi Abbas ve Emir Şeyh Türbelerinin hemen güneyinde tarihî bir hamamdır. Giriş kapısındaki kitabeye göre 1707 yılında Derviş Ağa tarafından yaptırılmıştır. Çeşitli yıllarda onarım görmüştür. Giriş kısmındaki ince uzun koridor ve idari işler için ayrılan bölüm sonradan ilave edilmiştir.

Hamama tromplar üzerine oturan soğukluktan ve ikisi kubbeli biri tonoz örtülü serinleme bölümünden girilir. Serinleme yerinden sonra iki küçük kubbe ile örtülmüş olan asıl yıkanma bölümüne girilmektedir.



Saray Hamamı
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

Üç Kümbetler
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

Erzurum'un Üç Güzeli Üç Kümbetler
Erzurum bir açık hava müzesi gibidir. Türk tarihinin bütün renklerini ve desenlerini Erzurum'da görmek mümkündür. Kümbetler tüm esrarlarıyla gelip gezen herkesi merak içerisinde bırakır. Erzurum'u gezip dönen herkes yanında cevaplanmamış birçok soruyu da beraberinde götürür.

İlk defa Karahanlılar'dan itibaren "kümbet" adı verilen birbirinden ilginç mezar anıtlar yapılmıştır. Selçuklular döneminde değişik örnekleri görülen kümbetlerde ölü, yapının mumyalık (cenazelik) adı verilen bodrum katına gömülür. Ziyarete kapalı olan bu kısım, genellikle yarı yüksekliğine kadar toprağa gömülüdür. Mumyalığın bakım ve temizliğini sağlamak için küçük bir girişi bulunur. Kümbetler kübik, çokgen veya silindirik gövdeli olabilmektedir. Gövdenin üzeri Anadolu Selçuklu döneminde içten kubbe, dıştan piramidal ya da konik bir külahla kapatılırken, Osmanlı döneminde külah kullanılmamıştır

Üç kümbetler, hem Mehdi Abbas Türbesi'nden, hem de Çifte Minareli Medrese'den yürüyerek gidilecek kadar yakındır. Çifte Minareli Medrese'nin güneyindedir. Erzurum'un üç kıymetli tarihî türbesinin adıdır. Üç sayısı Türk'ler de dokuz gibi bir çeşit kutsallığı bulunan bir sayı olduğu için Türk tarihinin yüksek mimarî kıymet taşıyan üç yadigârı böyle adlandırılmıştır. Türbelerin dışarıdan ve içerinde hiç bir yerlerin-





Üç Kümbetler
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

de kitabeleri yoktur. Mermer veya çini kaplı olmaları muhtemel bulunan sandukaları da yok olmuştur. Türbelerde erkek, kadın, kız, kaçar kişinin gömülü oldukları da bilinemiyor. Birinde türbenin yanında üstünün mahruti dış kubbesi yıkılmış dördüncü bir türbe daha yapılmıştır. Alt kısmı dört köşeli olan bu türbeyi bazıları mescit sanmışlardır. Bu türbelerden en göze çarpanı Emir Saltık Kümbeti'dir.

Emir Saltık Kümbeti

Planı ve şekli Kubbet-üs Sahra'nın yapısına benzeyen kümbet, Erzurum'daki diğer kümbetlerden farklı olarak cenazeliğine içerden girilen ve sekiz köşeli bir sanat şaheseridir.

Kümbetin üzerinde yapım kitabesi bulunmadığından Emir Saltuk Kümbetinin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekledir. Ancak yapının



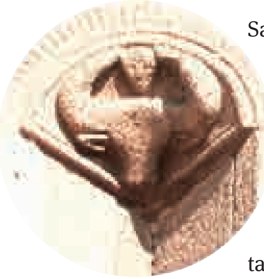


Emir Saltuk Kümbeti
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Üç Kümbetler - Erzurum









Saltuklu Atabeylerinden İzzeddin Saltuk'a ait olduğu kabul edilmektedir. Kümbetin 18. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir. Anadolu'nun en erken tarihli kümbeti olması bakımından son derece özeldir.

Emir Saltuk Kümbeti iki katlı olup, içten kubbe, dıştan da hafif şişkince ve kubbe şeklinde bir örtüye sahiptir. Dikdörtgen planlı cenazelik bölümü üzerinde yükselen sekizgen gövde üçgen alınlıklarla kesilmiş, üzeri silindirik olarak tamamlanmıştır. Kümbetin sekiz yüzü de dıştan aynı düzenlemeye sahiptir. Üçgen alınlıklar ile son bulan cephede hem gövdenin tamamlayıcısı hem de kasnak görevini üstlenen silindirik alanda, sekizgen gövdenin köşelerine gelen yerlerde, üçgen kesitli sekiz niş bulunmaktadır.

Giriş düz atkı taşlı olup, kemer kavsarası altı köşeli yıldızların oluşturduğu dairesel bezemeler ile süslüdür. Kemer alnını dolanan profiller, kapıyı dışarıdan çevrelemektedir. Kapı kemerinin kilidine, kuzey yöndeki ikiz pencerenin orta ayağı oturmaktadır. Gövdenin doğu, batı, kuzey ve güney yönlerinde ikiz mazgal pencerelere yer verilmiştir. Pencereler, kalın, kısa tutulmuş ve bir paye ile ikiz şekle dönüştürülmüşlerdir. Üstleri yarım daire şeklinde kemerle sınırlı olup, söve ve kemerleri dıştan dolanan kalın bir profilli silme, pencere tabanında yataya dönüşerek gövdeyi çepeçevre sarmaktadır. Ara yönlerde ise simetrik görünüm amacıyla yalancı pencereler açılmıştır. Boşluk olarak görülen pencerelerin içi, taşla örülmüştür. Pencerelerin paye başlıkları, çam kozalakları şeklinde işlenmiştir. Üçgen alınlıklar ile son bulan cephede hem gövdenin tamamlayıcısı hem de kasnak görevini üstlenen silindirik gövdenin altında, sekizgen gövdenin köşelerine gelen yerlerde, üçgen kesitli sekiz niş bulunmaktadır. Bu nişlerin her birinin içerisinde bir figür bulunmaktadır.

Sanatkârane nakşedilmiş olan bu süsler şunlardır:

1. Ağızlarını açmış, dillerini çıkarmış, biri birine sarmaş dolaş olmuş iki ejder.
2. Kırılmıştır. Tam olarak tasvir edilememektedir
3. Kanatlarını açmış yırtıcı bir av kuşu(Şahin, kartal, balaban veya karakuş olabilir.)
4. Tavşan başı.
5. Boynuzları hilal şeklini almış bir öküz başı. Boynuzların arasında bir insan başı vardır.
6. Çiçek ve yaprak.
7. Çiçek.
8. Başlarını birbirine çevirmiş kartal

başlı aslan vücutlu iki efsanevi yaratık ki efsaneler de bunlara griffon denmektedir.

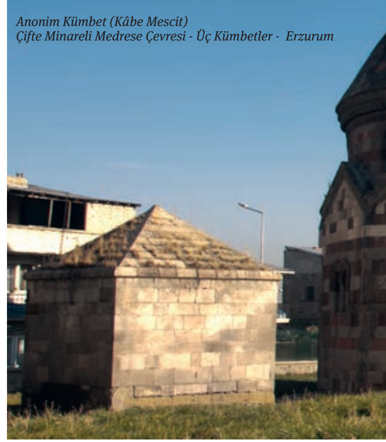
Bu resimlerin, burçları, senenin aylarını ifade ettiğini, Türk'lerin Ongun'ları olduğunu söyleyenler vardır. Oysa burçlar ve sene ayları sekiz değil onikidir. Bu semboller ve benzerleri özel anlamlar taşıdıkları, nazar, tılsım, uğur gibi metafizik değerleri temsil ettikleri düşünülerek, her türlü malzemede, sivil ve dini mimaride, el sanatlarında, ahşap, taş, çini, kumaş, maden de kullanılmıştır.

Türbe 1956 yılında Maarif vekâleti(Milli Eğitim Bakanlığı) tarafından tamir edilmiştir. Türbenin içine sonradan H.732 de öldürüldüğü anlaşılan Reşit oğlu Taceddin'e ait bir mezar taşı getirilmiştir.

Anonim Kümbet (Kâbe Mescit)
Erzurum'da Üç Kümbetlerin batısında bulunan dördüncü kümbettir. Kümbetin kesin tarihi belirlenememekle beraber, üslup özellikleri bakımından 18. yüzyıla uygun düşmektedir. Kime ait olduğu ise bilinmemektedir.

Kümbet kare gövdeli, iki katlı olup, üzeri çapraz tonoz ile örtülmüştür. Kare planlı kümbetin iç kısmı, 3.19 x 3.19 m. boyutlarındadır. Kümbet doğuda bir pencere ve kuzeyde bir giriş ile dışa açılmıştır. İç mekânın üzeri içten çapraz tonoz, dıştan eğimli kare piramit şeklinde taş bir külahla örtülmüş ve taş alemle son bulmuştur. Girişi iki kademeli bir silme dolanmaktadır. Kümbetin güney duvarına istiridye kavsaralı bir mihrap nişi yerleştirilmiştir.

Kare planlı olarak düzenlenmiş cenazelik bölümünün girişi doğudan olup, küçük bir kapı ile bu bölüme ulaşılmaktadır. Halk arasında Kâbe Mesciti olarak ta anılan binanın ham maddesi rivayete


Anonim Kümbet (Kâbe Mescit)
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Üç Kümbetler - Erzurum

göre Mekke'den getirilerek yapılmıştır. Bu rivayet çok zayıf bir rivayettir. Erzurum'da iki ayrı mahalde Kâbe Mesciti olarak anılan mabetler mevcuttur.

İkinci Kümbet
Saltık Bey Kümbeti'nin güney doğusuna rastlayan mahruti kümbet, her tarafı boz kevek taşı ile yapılmış alt kısmı oniki yüzlü bir kümbettir. Saçak altındaki çifte zincirli kırmızı kuşak, binaya güzel bir ahenk kazandırmıştır. Kümbetin üstünün taş kaplaması harap olmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından esaslı bir suretle tamir ettirilmiştir. Türbenin üstünde kal'e ve burç pencereleri gibi yarık olan tek bir penceresi, alt sırada da üç büyük penceresi vardır. Pencere üstleri istelaktiklidir. Güney penceresi aynı zamanda mihraptır. Batı penceresinin üstüne boş belgami bir mermer taş yerleştirilmiştir. Bunun bir kitabe taşı olduğu muhakkaktır. Ancak taşın üzerinde hiçbir ifadeye rastlanmamış olması, kitabenin Erzurum'un istila edildiği zamanlarda kazınarak imha edilmiş olabileceği düşünülmektedir.



Üç Kümbetler
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum



İkinci Kümbet
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Üç Kümbetler - Erzurum



Üçüncü Kümbet
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Üç Kümbetler - Erzurum

Saltuk oğullarından Ebül Kasım, İnaç Biygu, Ali, Saltuk, Nasır-ud-din Mehmed, Abu Mansur Argun Basat ve Melik Şah'ın isimleri tarihçe bilinmekle beraber bunların nerelerde öldükleri, nerelere gömüldükleri hakkında bilgi olmadığı için üç kümbetlerin bu devlet adamlarından hangilerine ait olduğu tespit edilememiştir.

Üçüncü Kümbet

Bu kümbet, Saltık Bey Kümbeti'nin doğusundadır. Bu da oniki yüzlü ve mahruti kubbelidir. Kuzeye açılan kapısının üstü istelaktitlidir. Kabir odası bulunan türbelerin dış dört köşelerindeki çıkık ve taşkın kısmın yokluğu dikkat çekmektedir. Üstleri sade dört penceresi vardır. Mihrabı istelaktitlidir, yuvarlak iç kubbesi de muntazam kesme taştandır. Kubbe ve duvarları çok sağlam ve temiz kalmıştır. Duvarlar ve kubbeler kevek taştan yapılmıştır. Kubbe eteğindeki süslerin çoğu birinci türbeninkine benzer. Bu türbenin kabir odası katı yoktur. Bunun da içinde hiçbir sanduka ve hiçbir yerinde içinde yatanı ve yatanları, bunların ölüm ve türbenin yapım tarihini gösteren bir kitabe yoktur.

Üç kümbetlerin karşısında, yolun doğu tarafında Gürcü Mehmed Paşa tarafından yaptırılan bugün suyu akmayan tarihî Mehmet Kethüda Çeşmesi vardır.

Rabia Hatun Kümbeti

Üç kümbetlerden üçyüz metre güney tarafta Hasan-ı Basrî Mahallesi'ndedir. Yapılış tarihi belli değildir.

12 yüzlü olup bu abidenin mahruti kubbesi tamir edilmiş ve bugün kurşun levha ile kapatılmıştır. Silindirik gövdesinde üç penceresi vardır. Güney duvarında mihrap nişi bulunmaktadır. Türbenin diğer kümbetler gibi kabir odası vardır ve içerisinde bir sanduka bulunmaktadır.





Sandukanın konduğu katın kapısının altında fevkalade nefis çiçek tezyinatlı bir kuşak bütün türbeyi sararken günümüzde bu süslemelerin bir kısmı tahrip olmuştur.

Türbenin hiç bir yerinde yapanı, yaptıranı, yapıldığı tarihi, içine gömülenin veya gömülenlerin hüviyetlerini bildiren kitabeye rastlanmaz. Yapılış ve süsleniş tarzından Olcayto devrinin yapılmış bir İlhanlı eseri olduğunu kabul edilmektedir. Erzurum halkı kümbeti Rabia Hatun Türbesi şeklinde anmaktadır.


Rabia Hatun Kümbeti
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

Şair Rabia Hatun
18. yüzyılda yaşadı. İlk Türk kadın şairimizdir. Hayatı ve eserleri hakkında kesin bilgi yoktur. XIII asırda yaşadığı ve Erzurumlu olduğu bilinmektedir. Rabia Hatun'un yaşadığı dönem fütuhatlarla geçen bir devirdir.

Rabia Hatun'un mezarı Erzurum'un Sultan Melik Mahallesi'nde kendi ismiyle anılan bir sokağın içerisindedir. Bu türbe halk arsında (Rabia Ana, Raiba Hatun, Sultan Rabia Hatun, Şair Rabia Sultan) türbesi namlarıyla anılmaktadır.

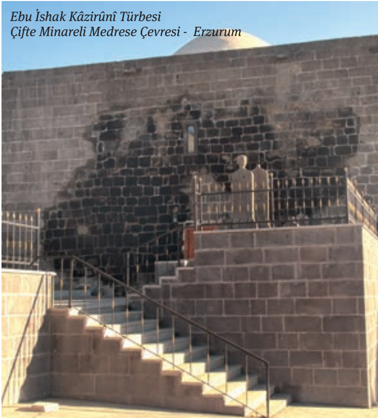
Bu türbenin Selçuk sultanlarına has, mutena bir mahallinde bulunması ve Selçuk mimarisiyle inşası Rabia Sultan'ın Selçuk hanedanına mensup olduğunu göstermektedir. Kümbetin ayrı bir hususiyeti köşe zaviyelerin şakuli işlemleri ve taşların birbirine olan iltisakları bilhassa tezyinatı Çifte Minareli Medrese'nin iç kısım inşaat tarzını andırmaktadır. Bu da bu türbenin 18. yüzyılda yapıldığının delilidir. Rabia Hatun'un Erzurum ve civarında halk arasında bazı mısraları zevk ve ahenkle söylenmektedir. Rabia Sultan'ın Selçuklu sultanlarından Rüknettin Şah'ın karısı veya kızı olduğu da tahmin edilmektedir. Rüknettin Şah, Alaattin Keykubat'ın yeğenidir.

Hasan-ı Basrî Türbesi
Erzurumlunun tasavvuf büyüklerine karşı olan hürmet ve muhabbetlerinden birinin işareti de bu türbedir. Dergâh-ı âli kapıcılar başı Üstazzade Hacı Mustafa Ağa ve bazı mezarların bulunduğu bu türbe Yukarı Hasan-ı Basrî Mahallesi'nde bir makamdır.

Bu civarda Müftü Feyzullah Efendi Türbesi İsmail Veli Türbesi, Taskesenli Ahmed Efendi Türbesi, Hacı İbrahim Baba Türbesi, Memi Hoca Türbesi ve ziyaret yerleri de bulunmaktadır.

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE'NİN KUZEY YÖNÜNDEKİ GEZİ MEKÂNLARI

Ebu İshak Kâzirûnî Türbesi
Çifte Minareli Medrese'nin giriş kapısının tam karşısında Cumhuriyet Caddesi'nin üzerindedir. Halk arasında ve bazı eski kaynaklarda Ebu İshak–ı Kâzirûnî Türbesi şeklinde ziyaretgâh olarak geçer. Kalenin beden ve burçlarının içerisindedir. Kapıdan girince sağdaki seddin üzerine bir büyük sanduka ve aşağıya doğru üç küçük sanduka vardır. Sandukaların hiç birisinde de gömülü bulunanları adlarını ve ölüm yıllarını gösteren kitabe olmadığı gibi, hiç birisinde herhangi bir levhada yoktur.



Ebu İshak Kâzirûnî Türbesi
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

Burası makamdır. Meşhur mutasavvıf, mürşîd kutup Ebu İshak-ı Kâzirûnî burada değil Kazirun'da medfundur. Vefatından sonra manevi nüfuz tesiri İslam âlemine yayılan Kazirun'lu bu mürşit adına Anadolu'da birçok zaviyeler (tekyeler) yapılmış ve gelirler vakfedilmiştir. Erzurum'da da Kâzirûnî adına bir makam ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Ebu İshak Türbesi'nin ayakucunda Osmanlı paşalarından Mürteza Paşa ile Dişlenk Hüseyin Paşa'nın mezarları bulunmaktadır.

Türbenin dışındaki mezarlardan birisi, M.1813 yılında ölen Çıldır Valisi Divan

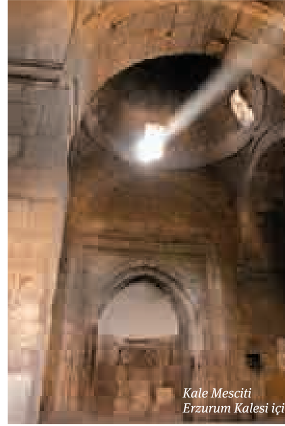

Erzurum Kalesi
Çifte Minareli Medrese Çevresi

Kâtibi Mustafa Efendi'nindir. Demir parmaklıkla çevrilmiş mezar ise Sultan Abdülmecid'in hariciye müsteşarı Nuri Efendi'ye aittir.

Erzurum Kalesi: (Doğu'nun Estergonu)
Ebu İshak Türbesi'nden elli metre kuzeyde tarihî Erzurum Kalesi'ne ulaşılır. Şehrin çekirdeğini teşkil eden kale 415-422 yılları arasında Bizans İmparatoru Theodsius'un generallerinden Anatolius tarafından yapılmasından itibaren asırlar boyunca çeşitli kavimler tarafından sık sık el değiştirmiş ve 11. yüzyılda Türklerin eline geçmiştir. Doğu'nun Estergon'u olan bu tarihî kaleye Saltuk Oğulları döneminde Kale Mesciti ve Tepsi Minare eklenmiştir. Erzurum Kalesi bulunduğu tepenin üzerinde bir iç kale ile bunu çevreleyen dış kaleden meydana gelmiştir. Bugün iç kale sağlam kalmış olmasına rağmen, şehri çevreleyen dış kale surlarından hiç bir eser kalmamıştır. Yıkılan dış kale surlarının taşları ile tabyalar yapılmıştır. Surların dört kapı ile dışa açıldıkları, bugün yerlerinde bulunmayan bu kapıların Tebriz Kapı, Erzincan Kapı, Gürcü Kapı ve Harput Kapısı adlarını taşıdık-

ları bilinmektedir. Günümüze ulaşan iç kalenin duvar kalınlıkları 2–2,5 m. arasında değişmekte olup, halen sekiz burcu ayakta durmaktadır.

Kale Mesciti
(Erzurum'un İlk İslam Mabedi)
Erzurum'da yapılan ilk İslam mabedi olarak anılmaktadır. İç kale içersisindedir. Bu cami, kale muhafızları için 12. yüzyılda Saltukoğlu İnanç Biygu Alp Tuğrul tarafından yaptırılmıştır. Bazı kaynaklarda kale ile birlikte 1154'te İzeddin Saltuk tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Yine bazı kaynaklarda da günümüze gelememiş olan kitabesinde 1179–1180 yılında Ebü'l-Feth Melik Muhammed tarafından yaptırıldığı yazılıdır.


Kale Mesciti
Erzurum Kalesi içi

Tek mahruti kubbeli cami olup tamamen taştan yapılmıştır. Camiye 105 cm genişlik 2 metre yükseklikteki bir kapıdan girilir. Kapının iki yanındaki pencereleri istalaktitler süsler. Kuzey tarafta üç penceresi vardır. Derin ve koni şeklindeki kubbe iki yığma sütunla ana duvarlar üzerine oturtulmuştur. Kubbe etekleri iki kat halinde çok güzel istalaktitlidir. Kubbe eteğinden dört pencereyle dışarıya açılır. Mihrabın iki yanında kandillikler vardır. Mihrabın üst tarafındaki mermer kitabe camiye ait olmayıp sonradan dışarıdan getirilmiştir.



Tepsi Minare (Saat Kulesi):
Erzurum'un şehadet parmağı gibi semaya uzanmış olan Saat Kulesi, bir Huma kuşu misali asırlardır iç kalenin batı duvarının güney köşesinde Erzurum'u gözlemektedir. Alt bölümü muntazam kesme taşlarla yapılmıştır. Beyaz, gri ve kırmızı renkli taşlarla kulenin yuvarlaklaşan kısmına altı bilezik konulmuştur. Üst kısmının yapımında kırmızı tuğla kullanılmıştır. Sonradan saat yerleşti-



Erzurum Kalesi
Çifte Minareli Medrese Çevresi


Tepsi Minare Erzurum Kalesi

rilmiş kısmın üstü ise ahşaptır. Kulenin yüksekliği 21 metredir. Bir zamanlar şehrin zaman ayarı olan saat Abdülmecid döneminde kuleye yerleştirilmiştir.. Kırım Savaşı sırasında Ruslar saati söküp götürmüşlerdir. Bugünkü saat buraya 1877'de Londra'dan getirilerek takılmıştır. Saatin 1.5 metre kadar aşağısında kitabe bileziği bulunur. Kitabe, güzel bir kufi hattı ile beyaz taş zemin üzerine kırmızı ile yazılmış ve kakılmıştır. Kulenin asıl kapısı sonradan yapılan deponun içinde kalmıştır. Kuleye, kuzeyinde sonradan yapılmış bir kapıdan girilir. 65 basamaklı taş ve 12 basamak ağaç merdivenle çıkılan kulenin en çarpıcı yeri kitabesidir. Kitabede bugünün Türkçesi ile şu ifade yer alır.

"İkbal, dinin ışığı, İslam'ın kutbu, devletin yardımcısı, milletin zahiri, meliklerin arkası ve emirlerin güneşi Eb-ül Kasım oğlu Eb-ül Muzaffer Gazi İnanç Beygü Alp Tuğrul Bey içindir"

Bu güzel tarihî eserin, 1184 yılında Saltuklu emirlerinden İnanç Beygü Alp Tuğrul tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

Kalenin giriş kapısının batısında 1681 yılında IV. Mehmed döneminde yapılan, 1905 yılında tamir edilen şimdilerde kitabesi sökülmeye başlamış sahipsiz Kale Çeşmesi bulunmaktadır.

Kırklar Türbesi
Bu türbe Erzurum Kalesi'nin güney duvarının sonunda, Saat Kulesi'nin hemen dibindeki örülmek suretiyle kapatılan kale kapısının önündedir. Duvarları adi taşla yapılan bu dam örtülü binanın hiçbir yerinde yapanı, yaptıranı ve içinde gömülü olanların kimler olduklarını gösteren bir kitabe yoktur.

Günümüzdeki haliyle üstü açık olan bu sahipsiz ve bakımsız türbe iç içe iki oda halindeydi. Burada adi tahta ve çamur sandukalı üç mezar vardı. Bu türbenin kale kapısı örüldükten sonra yapıldığı muhakkaktır.

Türkler üçe, yediye ve kırka bir çeşit kutsiyet verirler. Anadolu'nun hemen hemen her şehrinde ve kasabasında Üçler, Yediler, Kırklar adını taşıyan kabristanlar, türbeler vardır. Bir aralık Kale Mesciti'nin önü gibi kalenin güney duvarının önündeki yol, kabristan haline getirilmişti. Burada Erzurum'u ve kaleyi müdafaa ederken şehit olanların gömülmüş bulunmaları, ve zamanlar buranın türbe yapılmış olması muhtemeldir.

Müceldilerin Evi (Belediye Kültür Evi)
Erzurum maalesef büyük tarihî tahrifatın yaşandığı şehirlerden birisidir.


Müceldilerin Evi
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

Ayakta bulunan ve gezilebilen eserler kadar birçok tarihî cami, mescit, türbe, hamam, çeşme çarpık yerleşme ve yol açma çalışmaları sebebiyle yok edilmiştir. Yok, edilen ecdat yadigârları arasında Erzurum evleri de bulunur. Erzurum kültürünü yansıtan bu evlerden ayakta kalmayı başaran ve belediye tarafından koruma altına alınarak aslına uygun şekilde onarılan ev "Müceldilerin Evi"dir. Şehre hâkim bir yerde Esat Paşa Camisi'nin batısındadır. İki katlıdır. Erzurum evlerinin çok programlı, mekân ve cephe unsurlarının değiştiği örneklerden birisidir. Zemin katında yontma taş, birinci katta moloz taş duvar kullanılmıştır. Zemin katta haremlik selamlık ayrımı yapılmıştır. Evin bütün odaları büyük boyutlu, yüksek ve çok penceredir. Zemin kat odaları kışlık, birinci kat odaları yazlıktır.

Evin alt tarafında Menderes Caddesi güzergâhında 60 metrelik istinat duvarına Coşkun Demirci tarafından seramik çamuru kullanarak üç boyutlu olarak Erzurum'un yakın tarihi işlenmiştir. Bu rölyefte Osmanlı - Rus Savaşı ve Erzurum Kongresi'yle meşalesi yakılan Kurtuluş Savaşı anlatılmıştır.

Fizyo Baba Evi

Bu ev Cumhuriyet Caddesi'nden Yenikapı semtine dönüşte, eski spor salonunun karşısındadır. İçerisine girilmesine izin verilmediği için özellikleri hakkında bilgi vermek mümkün olmamaktadır. Ancak dış cephe süslemeleri son derece başarılı bir taş işçiliği örneğidir. Erzurum'da bir ikincisi yoktur. Barok taş işçiliğinin nadir örneklerindendir. Kapı ve pencere kenarları volütlerden meydana gelen süslemelerle bezenmiştir. Gerçekten görülmeye değer bir tarih zenginliğidir.



Kurşunlu Camisi ve Medresleri
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum



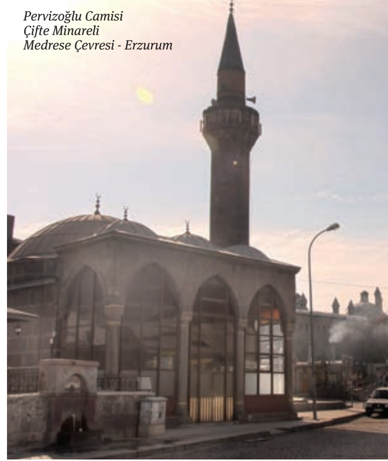




Kurşunlu Camisi ve Medreseleri
Şehzede (Sultan) Ahmed'in hocalığını, Padişah Dördüncü Mehmed ve İkinci Mustafa'nın Şeyhülislam'lığını yapan Feyzullah Efendi tarafından 1700 yılında yaptırılmıştır. Feyziye Camisi ve Feyziye Medreseleri ismiyle de anılmaktadır. Cami muntazam kesme taştan yapılmıştır. Minaresinde sekiz sıra halinde kırmızı taştan bileziği vardır. Son cemaat yeri dört taş sütunun üstünde yükselen üç küçük kubbe ile örtülmüştür. Caminin tahta kapısı Türk tahta yapı sanatının başarılı bir örneğidir.

Düzgün kesme taştan yapılan medrese hücrelerinin üzerleri beşik tonozlarla örtüdür. 13 adet oda mevcuttur. Medrese odalarının kapıları basıktır. Avluya açılan pencereleri vardır. Girişte sağda iki kemerli şadırvan ve tuvaletleri vardır. 10 basamaklı merdivenle cami önüne çıkılmaktadır. Avlu taş kaplıdır. Günümüzde kültür merkezi olarak kullanılmaktadır. Bu medresede Erzurum'un ünlü isimleri okumuş ve ders okutmuşlardır.

Osman Bektaş Hoca
Osman Bektaş Hoca 1914 yılında Erzurum'un Tortum ilçesi Ödük, şimdiki ismiyle Serdarlı beldesinde doğmuştur. Küçük yaşlardan beri fıkıh alanında eğitim görmüştür. Nitekim Hocası Solakzade Sadık Efendi "Fıkıh ilminin kitapları kaybolsa Osman Hoca onları tekrar yazar." ifadeleriyle Bektaş Hocaefendi'nin fıkıh ilminde başarısına işaret etmiştir. Müftü Solakzade'den on bir sene boyunca hiç ara vermeden Arapça, fıkıh, tefsir, hadis, mantık, kelam, tasavvuf gibi on iki farklı ilim dalında ders okumuştur. Hastalık döneminde dahi elinden kitap düşmeyen Osman Bektaş Hoca çok sayıda talebe yetiştirmiştir.


Pervizoğlu Camisi Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

Pervizoğlu Camisi ve Medreseleri
Kurşunlu Medrese'nin 100 metre kuzeyinde Yetim Hoca Caddesi'ndedir. Güneydoğusunda Rüstem Paşa Kervansarayı bulunmaktadır. Pervizoğlu Hacı Mehmed tarafından muntazam kesme taştan yapılmıştır. Minaresi taştandır. Kitabesi yoktur. Dört taş sütun üstünde yükselen üç kubbe ve mabedi örten tek kubbesi vardır. 1715 tarihli vakfiyesinden caminin etrafını saran medrese odalarından bahsedilmektedir. Bir kısmı tahrip edilerek yola giden medrese odalarından yalnızca dört medrese odası ayakta kalabilmiştir. Tarih içinde bu medreselerin bir ara hapishane olarak kullanıldığı da rivayet edilmektedir. Pervizoğlu Camisi'nin kuzeyinde Kavaflar Çarşısı'nda Zeynel Camisi. Doğusunda Osmanlı eserlerinin en eskilerinden Ayaz Paşa Camisi (1558)bulunmaktadır. Her ikisi de Osmanlı dönemine ait olan bu camilerin hazirelerinde Erzurum ulemasından büyük zatlar yatmaktadır. Ayaz Paşa Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerindendir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Gel Gör Cağ Kebap (0 442 213 32 53)



Taş Han
(Rüstem Paşa Kervansarayı)
Osmanlının Erzurum'a armağanlarından birisidir. Rüstem Paşa Han'ı ya da "Taş Han" diye bilinen han, Erzurum'un en tanınmış yapılarındandır. Şimdilerde Tespihçiler Çarşısı diye anılmaktadır. Bina muntazam kesme taşla yapılmıştır. İki katlıdır. İkinci katın dört, birinci katın iki kapısı vardır. Kapılardan bir kısmının sahanlıkları ve merdivenleri yıkılmıştır. Çevresini saran ve hanın teferruatını teşkil eden yapılar tamamen yok olmuştur. Sadece yolcular ve misafirler kısmı olan mimarî âbide kolunu kanadını kaybederek bize kadar gelebilmiştir. Burası yolcuların ve hayvanlarının gece ve gündüz, her çeşit ihtiyaçlarına cevap verebilmek için yapılmış bir han, bir kervansaraydı. Yapı, Osmanlı devri kervansaray mimarîsinin şaheser bir örneği olarak gösterilmektedir.

1965 yılında, Rüstem Paşa Hanı'nın güney kanadı büyük öçlüde, diğer kanadı da kısmen önemli bir restorasyon geçirmiş olup tamamıyla kesme taştan iki katlı olarak yenilenmiştir. Ortadaki 20 x 20 m. kare bir avlunun etrafında kemerli payelerin girişinde odalar ve arada uzun beşik tonozlar, alt kat düzenini oluşturur. Kuzey, doğu ve batı kenar ortalarında birer kapı bulunmaktadır. Güney yönde arazi yükseldiği için, giriş kapısı bu yönde ikinci kattadır. İkinci katın girişinde mescit vardır. Köşeleri kubbeli ve iki yanda karşılıklı, fazla derin olmayan eyvanların biçiminde düzenlenmiş 80 dükkândan oluşan üst kat düzeninde, avluya ne bir kapı ne de bir pencere açılmamıştır.





Taş Han
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum





İkinci kata, batıda yer alan alt katın ana girişi olan eyvan biçimindeki taç kapının yan tarafında merdivenlerle de çıkılmaktadır.

Batıya bakan yüzeyden ileri fırlamış ve iki katlı olarak düzenlenmiş eyvan biçimindeki taç kapının üzerindeki kitabe, oldukça yıpranmıştır.



Kanuni Sultan Süleyman'ın damadı Sadrazam Rüstem Paşa yaptırmıştır. Kitabenin tarih kısmı yok olduğu için hanın ne vakit yapıldığını tespit etmeye imkân bulunamamıştır. Günümüzde yeniden düzenlenen çevresi ile bu güzel eser tamamıyla ortaya çıkarılmış ve hanın doğusuna bir dinlenme alanı yapılmıştır.

Taş Han'dan başka Erzurum'da 18. ve 19. yüzyıldan kalma daha birçok şehir hanı bulunmaktadır. Ancak bunların mimari bakımdan fazla değerleri yoktur. Son yıllarda bunların yıkılmasına ya da kimlik değişmesine göz yumulmuştur. Mimari bakımdan fazla değer taşımasalar da tarihin izlerini taşımaları nedeniyle hatırlamak gerekmektedir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Çağın Cağ Kebap (0 442 213 31 96)

Oltu Taşı (Siyah Kehribar)

Oltu taşının ana vatanı Oltu ilçesidir. Hammaddesi Ardıç ağacı kömürü olan halk arasında kehribar olarak anılan Oltu taşından ağızlık, tespih, kol düğmesi, kravat iğnesi, küpe kolye, broş, yüzük, bilezik gibi ziynet eşyaları yapılmaktadır.

Ustaların elinde son derece sanatkârane şekillenen kehribar, altın veya gümüşle bezenerek insanların beğenisine sunulmaktadır.

Cınıvız, tombul, top, kesme, badem, altı köşe gibi isimlerle anılan tespihlerde inci dizim kullanılır.

Oltu taşının ilginç özellikleri vardır. Soğuk algınlığı, astım, guatr, bronşit ve alerji tedavisi için boyun bölgesinde kullanılabildiği, sol elde kullanıldığında vücudun elektriğini nötrleştirdiği iddia edilir. Ağrıyan yerlere koyulduğunda ağrıların hafiflediği de söylenmektedir.

Oltu taşını taklitlerinden ayırt edebilmek için şu özellikleri bilmek gerekir. Bir toplu iğnenin ucunu iyice ısıtıp tespih tanesine batırdığınızda, şayet elinizdeki tane Oltu tası ise iğne Oltu taşına batmaz, batarsa plastik taklididir.

Oltu taşını kazırsanız veya zımparaya sürerseniz kahverengi toz bırakır.

Oltu taşı kehribar özelliği gösterdiğinden, sürtünme sonucu elektriklenir ve küçük toz parçacıklarını çeker. Oltu taşını avucunuzun içine alıp üflediğiniz zaman üzeri buharlaşıp nemlenir. Oltu taşının kendine has ve taklitlerinde olmayan tok bir sesi vardır.

Gümrük Hanı:

18. yüzyıla ait olduğu kabul edilen bu han, Kongre Meydanı yakınında bulunmaktadır. Orijinal özellikleri büyük ölçüde kaybolmuş, üzeri toprak damla örtülü uzun bir mekan ile, bu mekana birer kapıyla açılan 9 hücreden ibarettir.

Cennetzâde Hanı

Özellikleri hayli değişmiş iken son yıllarda önemli bir yangın geçirmiştir. Bu hanın da 18. yüzyıldan kaldığı birlikte oldukça değişik bir plan düzeni vardır.

Kamburoğlu Hanı

19. yüzyıla ait olduğu kabul edilen bu han Osmanlı döneminin ticaret etkinliklerinde önemli bir merkezdi. Kapısı tahrip olmasına rağmen orijinalliğini koruyan çok güzel bir taş işçiliği örneğidir. İçinde çeşitli esnafın bulunduğu han, uzunca dikdörtgen bir avlunun iki yanına dizilmiş 21 adet dükkândan oluşan kesme ve moloz taşlardan yapılmış bir mimariye sahiptir.

Hacılar Hanı

Hacı Abdurrahman tarafından 1870 yılında yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlıdır. İçerisinde kitabesiz bir çeşmesi vardır. Biri kuzeye diğeri batıya açılan iki kapısı vardır. Avlu kenarındaki odaların kapıları kemerli olup dikdörtgen ayaklara oturmaktadır. Günümüzde işyeri ve depo olarak kullanılmaktadır.

Hacılar hanının kuzey batısında Akbank'ın karşısında tarihî Hacı Meh-

med Çeşmesi (Gürcü Kapı Çeşmesi) vardır. 1679 yılına ait olan bu çeşme kitabesiyle kültürel mirasımızın korunması gereken çok önemli bir eseri olmasına rağmen maalesef bugün çok bakımsızdır. Hemen karşısında ki İş Bankası'nın ana binası Erzurum'un ilk sivil mimari eserlerinden kırmızı taştan yapılmıştır.

Kongre Caddesi Erzurum'un en hareketli ve en eski caddelerindendir. Bu caddenin üzerinde Erzurumluların Gürcü Kapı Cami olarak andıkları Ali Ağa Camisi bulunmaktadır. Yeniçeri ocak ağalarından Zakreci Ali Ağa tarafından 1608 de yaptırılan cami 1859 ta önemli bir tamir geçirmiştir. Son cemaat yerinde dört sütun üzerine oturan üç kubbe bulunmaktadır. İç mekândaki ana kubbe tromplar üzerine oturtulmuştur. Tuğla gövdeli sade minaresi kuzeybatı köşededir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Vatan Lokantası & Yöresel Sulu Yemekler
(0 442 234 81 91)

Ali Paşa Camisi ve Çeşmeleri

Erzurum'un bazı tarihî dokuları, korunabilen Ali Paşa Mahallesi'ndedir. Dam örtülü bir camidir. Sağ tarafındaki minaresi tuğla ile örülmüştür. Ali Paşa tarafından 1570 yılında yaptırılmış, 1693 yılında esaslı bir tamirat görmüştür. Caminin avlusunda beş gözlü revakları olan taş sütunlu beşikörtülü çeşmeleri vardır. Yine sokak üzerinde 1693 yılında kolağası Ömer Ağa ve 1865'te Hacı Ali Efendi tarafından yaptırılan (veya tamir edilen) dört gözlü kesme taştan inşa edilmiş Osmanlı dönemi çeşmeleri semte ayrı bir hava katmaktadır. Çeşmelerin arakasındaki tuvaletler orijinal yapılardır. Erzurum'da orijinalitesini korumuş


Ali Paşa Camisi ve Çeşmeleri Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

ender eserlerden birisidir. Avlusundaki mezarlar Erzurum ulemasından Hafız Mehmed Sabit Efendi, Mehmed Şükrü Efendi ve Hacı Ahmet Efendi'ye aittir. Caminin içerisinde son cemaat yerinin sol tarafında duvar içerisinde Karakullukçu Hazretleri'ne ait bir lahit bulunmaktadır.

Kongre Binası

Kongre Caddesi'nin Nazik Çarşı ile kesiştiği yerde bugün Sosyal Bilimler Lisesi olarak kullanılan bina tarihî Erzurum Kongre binasıdır. Kongre bu binanın yerinde bulunan bir lisede yapılmıştır. Orijinal bina yandığı için yerine bugün kutlamaların yapıldığı bu bina yapılmıştır. Kongre binası tarihî bir bina olup, iki kattır. Güneye ve batıya açılan iki kapısı vardır. Güneye açılan kapısı yaylı kemerlidir. Bu kapıdan geniş bir antreye girilmektedir. Antrenin duvarlarında orijinal Erzurum tabloları sergilenmektedir. Antrenin sağında ve solunda koridorlar



Habib Baba Türbesi Erzurum

bulunmaktadır. Üst kata sağlı sollu geniş merdivenlerden çıkılmaktadır. Kongre salonu ikinci kattadır. Toplantı salonun doğu ve batı yönlerinde iki küçük oda vardır.

Salon kongrenin yapıldığı şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. Salon kapısının tam karşısında kongre başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık masası ve koltuğu ve salonda dört sıra halinde delegelerin oturduğu sıralar bulunmaktadır. Sıraların üzerinde delegelerin isimleri yazılıdır. Duvarlarda delegeleri resimleri ve biyografileri yazılıdır. Salona açılan yanlardaki küçük odalar dönemin eşyaları ile tefriş edilmiştir. Bahçede dönemin kıyafetlerine uygun Mustafa Kemal Paşa'nın bir heykeli bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa 1919 Temmuzunda bir dadaştır. Solakzade, Kadı Raif Efendi, Kırbaşzade Fevzi Bey, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Dursunoğlu gibi bir dadaştır. Vatanın kurtuluşu için, dadaşlarla kolkola girmiş, Palandökenler gibi omuz omuza Anadolu'nun en yüce şehrinden çift başlı kartal gibi "Ya İstiklal ya ölüm!" diye seslenmiştir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Koç Cağ Kebap Salonu: (0 442 213 45 47)

Habib Baba Türbesi

Erzurum'un önemli ziyaret mekânlarındandır. Taş Mağazalar semtinin kuzeyindedir. Çevresi canlı bir ticaret merkezidir. Hemen yakınında tarihî Hacılar Hanı vardır. Açık türbenin duvarları muntazam kesme taşla yapılmıştır. Türbenin kuzeye açılan kapısının üstündeki tunç levhaya güzel bir ta'lik ile beş satır halinde kitabe kazılmıştır. Kitabeye göre müşir Kamil Paşa 1844 yılında Sultan Abdülmecid zamanında Habib Baba'nın türbesini yeniden yaptırmıştır. Kâmil Paşa 1841'den 1845 yılına kadar, Erzurum'da dört yıl valilik etmiş-

tir. Türbenin hiçbir yerde rastlamayan bir hususiyeti vardır. Paşa, cadde üzerindeki duvarının köşelerinin üstlerine üçer tunç kandil askısı yaptırmıştır.

Açık türbede altı mezar vardır. Türbenin içinde doğu duvarındaki mermerde üç satır halinde nesih ile yazılmış kitabesi vardır.

Kitabelere göre Habib Baba 1847 yılında, türbenin tamirinden dört sene sonra ölmüş ve buraya gömülmüştür. Türbe adını bu zattan almıştır. Türk taşçılık sanatının bir şaheseri olan üçüncü mezar Makbule Hanım'ındır. Diğer mezar Habib Baba'nın kendisinden yirmi sekiz sene sonra, 1875 yılında ölen eşi Hatice Hanım'ındır. Kitabesi okunamayan mezar 1875 yılında ölen dördüncü ordu erkânından bir mirlivanındır. Bu türbede 1329 da ölen bir başkasının da mezarı vardır.

Habib Baba Türbesi'nden güneye Taş mağazalar Caddesi'ne girmiş oluruz. Güney-Kuzey istikametinde uzanan bu cadde üzerinde buluna dükkânların orijinalitesi bazı vitrin düzenlemeleri ve usulsüz yapılanma nedeniyle bozulmuştur. Taş Mağazalar Caddesi'nin şehrin ticari hayatında bir alış-veriş merkezi olarak önemi büyüktür. Daha ziyade kuyumcu esnafının yoğunlaştığı bu cadde aslında tarihî koruma alanı içersine alınacak kadar eskidir. Caddenin güney ucu Tebriz kapı semtine çıkar. Burada tarihî ve Dabakhane çeşmeleri ve 1561 yıllarında yapıldığı tahmin edilen Lala Paşa Hamamı vardır. Dabakhane Çeşmesi 18. yüzyıldan kalmış olup 1962 ve 1975 yıllarında belediye tarafından tamir edilmiştir. Önceleri satıhta olmasına rağmen yol yapımları ve çarpık yapılanma sebebiyle 4 metre derinde kalmıştır.

Böbrekler için şifalı olan suları ne yazık ki giderek özelliğini kaybetmiştir. Şabahane Çeşmesi, Şafiler Camisi'nin avlusundadır. 1556 yıllarından kalma bir eserdir. Yakup adında birisi tarafından yapılmıştır. Bu eser üzerinde kitabesi ile bize kadar ulaşabilen en eski Osmanlı eseridir. Birbirine bitişik sivri kemerli altı çeşmeden oluşur. Kaynağı Erzurum iç kalesinin altındadır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Çınar Lokantası-Yöresel Yemekler
(0 442 213 19 32)

Karanlık Kümbet

Habib Baba Türbesi'nden sonra ziyaret edilecek önemli mekânlardan birisi Dervişağa Mahallesi'nde, Tahtacılar Caddesi üzerinde bulunan Karanlık Kümbet'tir. Kümbetin doğusunda Kırkıncı Hoca Medresesi'nin yanında birde Mezarlık vardır. Bu mahruti kümbet kevek taşından yapılmıştır. Üstü muntazam kesme taşlarla kaplanmıştır. On ikiyüzlüdür. Saçak altını kırmızı taştan bir bilezik ve yüz beyzi kemerli kabartma kitabeler süsler. Yüzler, yüz seksener santim enindedir.

Kümbetin doğu, batı ve kuzeye açılan pencerelerinin dış tarafı istalaktitlidir. Bu istalaktitlerin vaktiyle kırmızı renge boyandığı izlerinden anlaşılmaktadır. Kapının üstüne kufi hat ile yazılan (Allah) ve (Muha mmed) lafızları kısmen kırılmıştır. Türbenin şimale açılan penceresi iç taraftan istalaktitli mihrap halindedir. Üstüne çifte (Allah) yazılmıştır. İç kubbe yuvarlaktır. Kandil askılığı kabartma halinde süslüdür. Bu kat iki pencereden ışık alır. Türbenin güneye açılan penceresinin üstüne yerleştirilen 53x36 santim abadındaki kırmızımtırak


Karanlık Kümbet
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

parlak bir taşta, devrinin sülüsü ile üç satırlık bir kitabe vardır. Kitabe Erzurum istilalarında Rusların ve Ermenilerin kurşunlarıyla delik deşik edilmiştir. Taş gövdesinde hala altı kurşun taşımaktadır. Bu kümbet İlhanlılardan Olcayto Hudabend Mehmed'in imar seferberliği ilan ettiği yıllarda 1308 yılında yapılmıştır.

Erzurum salnamesinde burada metfun olanın Sadreddin Konevi olduğunu söyleniyorsa da Muhiddin-i Arabî Hazretleri'ni üvey oğlu olan Sadreddin Konevi Konya'da vefat etmiştir. Kendi cami ve kütüphanesinin solundaki açık türbesinde yatmaktadır.

Rivayete göre Habip Baba bu kümbetin yanından her geçerken ellerini bağlar boynunu büküp utangaç bir tavır sergilermiş. Kendisine sormuşlar:"Neden buradan geçerken böyle utanıp sıkılıyorsunuz?" şöyle cevap vermiş: "Bu şehitler sahabelerle oturur, onlarla hasbihal ederler, ben bunların yanından geçerken ar duyup utanıyorum."

Mehmed Kırkıncı Hocaefendi
Erzurum'un manevi dinamiklerindendir. 1928 yılında, Erzurum merkeze bağlı Güllüce köyünde dünyaya geldi. Risale-i Nur camiasında mümtaz şahsiyetlerin yetişmesine vesile olmuştur. Mehmed Kırkıncı Hoca yüzlerce talebe yetiştirmiş, müthiş bir mantık örgüsü ve nükte ustalığına sahip tefekkür ehli büyük bir âlimdir. Sohbetleri ve zaman zaman dergi ve gazetelerde neşredilen yazıları kitaplaştırılmıştır. İrşadına halen Erzurum Karanlık Kümbet bitişiğindeki mekânda devam etmektedir.

Hacı Derviş Ağa Camisi ve Türbesi
Cami Erzurum'da çok yaygın olan bir mimari tarzda yapılmıştır. Cami tek kubbedir. Son cemaat yerini 4 taş sütun üzerinde yükselen üç kubbe örter. Caminin giriş kısmında Osmanlı dönemi mezar taşlarının ilginç örnekleri vardır.


Mehmed Kırkıncı Hocaefendi

Hacı Derviş Ağanın türbesi Karanlık Kümbetin karşısında kendi adını taşıyan caminin avlusundadır. Türbeyi dört sütünün üstünde yükselen zarif ve mevzun bir kubbe örter. Yanları açıktır. Sarıklı serpuşu bulunan mezar baş taşında şu manzume okunur:

Kitabeye göre kendi adını taşıyan cami ile Gümrük Camisi'ni ve daha başka hayr eserleri yapan Hacı Derviş Ağanın hayatta iken pek kıymeti bilinmemiştir.

Ağa bir kaç cami ve bir iki çeşmeden başka nice köprülerde yaptırmıştır. Asıl adı Hacı Derviş İbrahim'dir. 1736 yılında (Padişah III. Ahmed dönemi) vefat etmiştir.

Hacı Dervişin türbesi civarında Ümmi Gülsüm'ün, Derviş Ağa mütevellisi Said Efendi'nin, Ayşe Hanım'ın, Erzurum Rüsumat nazırı Ali Efendi'nin oğlu Hasan beyin, 1787(I. Abdülhamid dönemi) ölen Erzurum Ağası Ahmet Ağanın da mezarı vardır.







Hacı Derviş Ağa Camisi ve Türbesi
Çifte Minareli Medrese Çevresi - Erzurum

BÖLÜM 3

ŞEHİR DIŞI GEZİ GÜZERGÂHI

Gümüşlü Kümbet ve Şehitlik

Kümbet Karskapı semtinde, asri mezarlığın kuzey yönünde Erzurum-Kars-Ağrı yolu güzergâhındadır. Sonradan şehitlik alanı haline getirilen yerdedir. Kümbet Erzurum'daki diğer birçok kümbetlerin özelliklerini taşır. Mahruti kubbeli ve karanlık kümbet gibi 12 yüzlüdür. Ayrı kapıdan girilen kabir bölümü, üstünde sandukalığı vardır.

Kabrin bulunduğu kapı doğuya, üstündeki sandukalık kapısı kuzeye açılır. Kabir bölümünden sandukalık katına dört köşeli bir ışık deliği açılır ki, böyle delikler bu çeşit kümbetlerin birçoklarında vardır. Kabir bölümünde mazgal halinde üç hava deliği, yukarı katın da iki penceresi vardır. Cepheleri tıpkı karanlık kümbetteki gibi üsleri yarım daire şeklinde çift kabartma halinde kitabeler süsler. Kubbenin altında kırmızı renkli bir süs kuşak vardır. Kümbetin üstünü de aynı renkte muntazam kesilmiş taşlar örter.

Sandukalık kısmının kapısının sahanlığı sağlı, sollu ikişer taş merdiveni vardır. Bunlar yıkılmış, yok olmuşlardır.

Kapısının üstündeki mermerdeki kitabe tamamen silinmiş bir haldedir. Bu kitabe taşı da Ermeni ve Rus kurşunlarına hedef olmuştur.

Kümbet o kadar sağlam yapılmıştır ki, bir aralık sarnıç olarak kullanılmıştır.



Türbe o kadar sağlamdır ki, hiçbir yerinden su kaçırmamıştır.

Burada İlhanlı hükümdarlardan Ğazan Mahmud hanın emirlerinden ve kumandanlarından birisinin veyahut İlhanlı bir prensin medfun olduğu sanılmaktadır. Eski mezar taşı kitabesinde Mahmud Ğarzan'ın da adı geçtiği için asıl ölünün ismi unutularak yalnız (Sultan Mahmud) adının kalmış olması çok ihtimal dâhilindedir. Erzurum'da ki birçok türbelerin içlerinde yatanların kim oldukları bilinmediği gibi burada yatanı da isimlendirmek maalesef mümkün olamamaktadır.



Nene Hatun Anıtı
Azizye Tabyaları- Erzurum





Gümüşlü Kümbet
Kars Kapı Şehitliği - Erzurum

Karskapı'da ki Gümüşlü Kümbetin bulunduğu alan Şehitlik haline getirilmiştir. Bu şehitlikte Erzurum valisi (Fosfor) Mustafa Sıdkı Paşa, Allahuekber Faciasına yol açan Kafkas Kolordu Kumandanı Hafız Hakkı Paşa(Tifüs hastalığından genç yaşat ölmüştür), Edirneli Yarbay Bekir Bey, nakliye Binbaşısı Tahir Bey, Emir Subayı Jandarma Teymen Süreyya Bey, Osmanlı Devletini Birinci Dünya savaşına sokan üç Paşalardan Cemal Paşa(Tiflis'te Ermeniler tarafından şehit edildikten sonra Kazım Karabekir Paşa tarafından cenazesi buraya taşınmıştır), Emir Subayı deniz Yüzbaşı Nusret Bey, Yedek Teymen Hasip Bey, kurmay Albay Sulhi Erbug Bey ve diğer yakın tarih şehitleri yatmakdırlar.

Kars kapı şehitliğinin karşında Şehir kabristanında pek çok büyük âlime ait ziyaret yerleri bulunmaktadır. Meşhurlar suffesi denilen makamda Müftü Solakzade Sadık Efendi, Ketencizâde Mehmet



Rüşdî Efendi, Muhammed Sakıb Efendi(Tercani), İhmal İmamı Hacı Mehmed Efendi, Müftü Naibi Muhammed Hilmi Çorapsız, Yetim Hoca, Rasim Baba, Osman Demirci Hoca, Naim Göller Hoca, Horasan Müftüsü Taşkesenli Sıddık Efendi bunlardan bazılarıdır.

Aziziye Tabyaları

Tabya nedir?

Tabya, dilimizde askerî birliklerin oturduğu, barındığı, malzeme ve silahların depo edildiği, korunma amacıyla şehirlerin yakın ve uzak çevrelerinde, uygun yerlerde kurulmuş istihkâmlara denir. 19. Yüzyıl Osmanlı Askerî Mimarisinin özelliklerini, savaş ve savunma sistemlerinin özelliklerini gösteren tabyaların onarılmaları ve korunmaları çok önemlidir.

Rus tehlikesinin önemini anlayan ve takdir eden Sultan Abdülmecid zamanında Kırım Savaşı yıllarında ve sonrasında tabyaların yaptırılması üzerinde ciddiyetle durmuştur. Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid dönemlerinde Erzurum ve çevresine Müşir Fosfor Mustafa Paşa diğer Erzurum valileri (Ali Paşa, Müşir Abdi Paşa, Müşir Samih Paşa, Müşir Ahmet Muhtar Paşa, Vezir Mehmet Reşit Paşa, Müşir İsmail Hakkı Paşa) ve sonraki valiler zamanında Erzurum istihkâmları yapılmıştır.

Erzurum halkı ve çevre köyler de tabyaların yapılmasında, maddi ve manevi katkıda bulunmuşlar, bedenen çalışmışlardır. Bunlardan gezi alanı içersinde bulunan ve içersinde Nene Hatun'un mezarının bulunduğu Aziziye tabyası Şehrin doğusunda 1100 metre yükseklikteki Top Dağı üzerindedir. İçersinde Nene Hatun'unda bulunduğu Erzurumluların destan yazdığı 93 harbinin(1877–1878 Osmanlı Rus Harbi) gerçekleştiği yerdir. Askerî kontrol noktasından geçerek sabah 8 00'dan akşam 19 00 kadar gezilebilecek çok önemli ve mutlaka görülmesi gereken bir gezi alanıdır. Nene Hatun millîParkı olarak tescillenen Aziziye tabyasının Güneyinde Sütnişan tabya(Hamidiye Tabyası) Güney batısında Mecidiye tabyası yer almaktadır.



Şehrin güneyinde ve bitişiğinde Ahali, Büyük ve Küçük Kiremitlik olmak üzere üç tabya, yine şehrin güneyinde, takriben 15 km. mesafede Palandöken

silsilesi üzerinde Eğerli Dağ ve Ejder Tepeleri'nin arkasında (güneyinde) 1–2 numaralı Palandöken Tabyaları,

Deveboynu'nun güney tarafındaki etekte Toparlak, Ağzı açık ve Gez tabyaları olarak üç tabya, Deveboyu Geçidi'nin doğusunda Pasinler Ovası'na açılan vadi ağzında Yenihanlar yakınında Deveboynu Geçidi'nin Pasinler Ovası'na indiği yerde yükselen birbirlerine tepe tabanlarında bağlanan iki münferit tabii tepe üzerinde kurulan Büyük ve Küçük Höyükler olmak üzere iki tabya, Deveboynu Geçidi'nin kuzeyinden bugünkü Erzurum Pasinler şosesinin geçtiği Hamam deresinin Pasinler Ovası'na açıldığı ağız kısmının kuzeyinde ve Büyük Tuy Köyü'nün batısında, Çobandede Tabyası kendi adını taşıyan ve Kargapazarı dağları ile bağlantı yapan sırtların en yüksek tepesi üzerinde Küçük Tuy Köyü'nün batısında olmak üzere iki tabya, Erzurum-Tortum yolu üzerinde Gökçeyamaç Köyü'nün kuzey tarafında ve yakınında



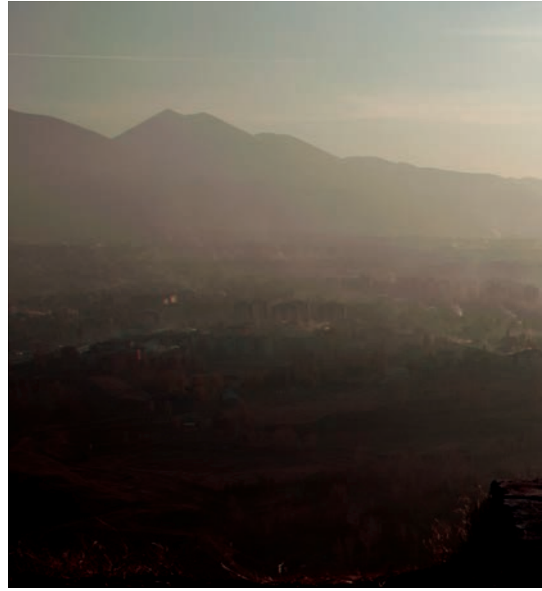
Köşk köyü'ne ayrılan yolun doğusundan Şahap Paşa (tafta) Tabyası ile Tortum'a giden yol üzerinde Yeşildere Köyü'nün bitişiğinde kuzeyinde Gürcü boğazı üzerinden Kargapazarı dağlarıyla Dumlu Dağları arasında münferit tepeler üzerinde kurulmuş Karagöbek Tabyası vardır. Sekiz ana gruba ayrılan tabyalar 20 tanedir.

Genel olarak, çevreleri toprak tabyalar ve hendekle çevrili Erzurum tabyalarının planları değişiktir. Muntazam kesme taştan, Horasan harçlı 1–1.80 metre arasında kalın ve mukavemetli duvarlar üzerinde beşik tonozludur. Kapı ve pencereler düzgün kesme taştan dairevi kemerlidir. Nizamiye kapıları ve hendek içi ve dışındaki koğuşların ön kısımlarındaki duvarlar mazgallıdır. Bir kısmı tek katlı bir kısmı iki katlı olan tabyalardan bir kısmının koğuşları, kapı zemin seviyesinden aşağıda iki katlıdır. Ayrıca tabyaların damları üzerinde bulunan koğuşlar da tek veya iki katlı yapılmıştır. Oturulan ve yatılan hücreler, ısınmayı sağlamak için ocaklıdır. Tabyaların yapılış şekillerine göre, üzerleri 1–4 metre kalınlığında toprakla örtülmüş tabii tepeler görünüşü de maskelenmiştir. Bu ihtiyacının giderilmesi için özel sarnıçlar, harp malzemesi için gizli hücreler, haberleşmeyi temin için gizli yollar, huruç hareketleri için özel kapılar ve dehlizler, fırın, kiler, yemekhane, ahır gibi bütün ihtiyaçları düşünülmüştür.

Aziziye tabyalarında meydana gelen muharebeleri anlatan en güzel eser Mehmed Arif Bey'in "Başımıza Gelenler" kitabıdır.

Aziziye Bir Destanın Adıdır

Aziziye Tabyası, doğunun Çanakkale'sidir. Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir köprü vazifesi gören Anadolu'nun en stratejik noktalarından biri Erzurum. II. Abdülhamid Han doğu serdarı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya gönderdiği mesajında şöyle demiştir: *"Erzurum önemlidir, vezirim. Erzurum düşerse Anadolu düşer!"* Ve Erzurum çevresine yirmiden fazla tabya yapılmıştır. Aziziye bunlardan en ünlüsüdür. Aziziyenin ünü tarihlere "93 Harbi" olarak geçen 1877-78 Osmanlı Rus harbindeki meşhur muharebelerden gelmektedir.



Şairin :

Bir şimşek çakıyor, yine bir şimşek,
Çakıyor Erzurum tabyalarından.
Dizilmiş nameler, nineler tek, tek
Bakıyor Erzurum tabyalarından.

Diye tasvir ettiği o günlerde Erzurum halkı Rusları Erzurum'a sokmamak için büyük bir mücadele vermişlerdir.

Kadın, erkek ve çocuk, delikanlı ve ihtiyar
Ayaklanmış coşmuşlar, gayeleri ahz-ı sâr

Ellerde kazma kürek, et satırı, baltalar
Alev gibi parlıyor yatağanlar, palalar

Nene Hatun, Dadaş kız, Kara Fatma, Gülizar
Mail çavuş, Gül Ahmet, Yaşar Emmi, Bayraktar

......

Yenildi zalim Moskof, püskürtüldü ovaya
Türk bayrağı çekildi kurtarılan tabyaya...

Bugün o bayrağın altında Nene Hatun ebedi ıstiratgâhında Erzurumlular adına tabyaları beklemektedir.




Nenehatun Mezarı

Abdurrahman Gazi Türbesi

Ezanlar nidâlanır, Palandöken Dağı'ndan
Abdurrahman Gazi'yle uyanılır rüyâdan

Erzurumluları ve kendisini ziyaret gelenleri mahşer günü haşir alanında Peygamber Efendimizin livaül hamd isimli sancağının altına taşıyacak büyük zat Abdurrahman Gazi Şiğveler Dağı'nın eteğinde Erzurum'a 8 kilometre uzaklıkta 1794 yılında Erzurum valisi olan Yusuf Ziya Paşanın eşi Ayşe Hanım tarafından 1796 yılında yeni baştan yapmak suretiyle imar edilmiştir. Cami, Türbeden üç sene sonra yapılmıştır. Kitabede burasının havasının ruh açıcı, resminin gam dağıtıcı ve suyunun zemzem olduğu güzel bir şekilde ifade edilmiştir.

Türbe ortası kemerli iki taş kubbeden müteşekkildir. Kubbelerden açılan iki pencereden ışık almaktadır. Yan tarafına da iki pencere açılır.

Kubbelerin altında 4,85 m. uzunluğunda yerli taştan sandukası, sarıklı serpuşlu baş taşı bulunan tek bir mezar vardır. Sanduka ve baş taşı gayet basittir. Sandukanın hiçbir yerinde kitabe yoktur.

Abdurrahman Gazi'den bahseden orijinal ilk Osmanlı belgesi 1529 yılında Kanunî adına yapılan Erzurum Defteridir Bu defter İstanbul başbakanlık arşivinde Tapu kısmında 154 numarada kayıtlıdır. Bundan sonra ki tahrir defteri de Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde 41 numarada kayıtlı bulunan M. 1591 yılında III. Murad adına yazılan defterdir.

Bu defterler ve belgelerde Seyyid Abdurrahman Çelebinin Hz. Peygamber (s.a.s.) alemdarı(sancaktar) olduğu yazılıdır.

Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğündeki Erzurum vakıfları fihrist defterinde *kibar sahabe-i güzin* den *Abdurrahman Gazi Hazretleri* şeklinde yazılıdır.



Marifetname sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri'yle oğlu Mehmet Şakir ve yeğeni Yusuf Efendiler Abdurrahman gazi tekkesinde zaviyedarlık vazifesini yapmışlardır.

Merhum Ömer Nasuhi Bilmen bir makalesinde Abdurrahman Gazi hakkında der ki:

"Bu zatın ashab-ı Güzin'den olduğuna şüphe yoktur. Yalnız nesebi ailesinde ihtilaf vardır. Bazı rivayetlere göre Hz. Ebu Bekir'in, bazı rivayetlere göre de Cenab-ı Rabii'nin mahdumudur."

Tarihçe-i Erzurum yazarı Nusret Son İstanbul Bayezid Camisi bünyesindeki Veliyüddin Efendi kütüphanesinde "Enbaü'l-Gamr fî Enbai'l ömr" adlı güvenilir eserde şu ibarelerin bulunduğunu ifade etmektedir.





"kendisine bazen Gâzî de denilen Süleyman oğlu Abdurrahman İbşirî, zâhit, âbid, sünneti ihya eden bir zattı. Zahidlik yolunu tutmadan önce askerî kumandan idi. 643 senesinde Erzenirum'da şehit edilmiştir."

Mehmet Nusret Efendi: "İşte bu ifade açıklıkla Abdurrahman Gâzî Hazretleri'nin tercüme-i halini ifade ettiği gibi bundan başka bir zat olması ihtimali de olamaz. Çünkü Erzurum'da Abdurrahman Gâzî isminde başka bir zat mevcut değildir." Demek suretiyle konuya açıklık getirmektedir.

Anadolu insanının o engin sağduyusu, vefa duygusu sevdiği, gönlünde yaşattığı isimleri tarihî belgelere girmeyen ulu kişileri veya savaşlar, yağmalar, talanlar, tabii afetler sonucunda kaybolup giden yazılı belgelerde kayıtlı olan fakat unutulmakla karşı karşıya kalan büyük zatları Abdurrahman Gazi adıyla anmaya ve hatırlatmaya devam etmiştir.

Abdurrahman Gazi kim olur olsun, belgeler onun hakkında ne yazarlarsa yazsınlar O, Erzurumlunun gönlünde Peygamber sancaktarı bir büyük mücahid gazi olarak yaşamaya ve dualarla anılmaya devam edecektir.

Abdurrahman Gazi Türbesi'nin önünde kırmızı Kanber taşından yapılmış böbrek hastalığından vefat etmiş Abdullah Budak'ın Mezarı bulunmaktadır.

Abdurrahman Gazi Türbesi'nin çevresi piknik alanı olarak düzenlenmiştir. Şadırvanlardan akan sular buz gibi dağ suyudur. Semaver çayı içmek ve yemek ihtiyacını gidermek mümkündür.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Kasr-ı Arifan dinlenme tesisleri
Lokanta & Çay 0 442 315 19 44

Menkıbe

Onun hakkında anlatılabilecek en güzel kıssa şudur: "Zaman 653 yılının yazıdır. Medine devletinin temelinin atılışından henüz çok kısa bir süre geçmiştir. Arap Yarımadasının, Irak'ın, Suriye'nin kara topraklarını kaplayan otlaklar, İslam Mücahitlerinin atlarının nalları altında





ezilerek, yerlerinde renk renk çiçekler, güller, menekşeler açmıştır.

Sıra Anadolu'dadır. Güçlü kumandan Habib b. Mesleme komutasındaki kemiyette küçük, keyfiyette çok büyük olan bir ordu, Anadolu yaylalarına doğru akmaktadır. Son durakları yüksek ve yalçın sıradağların eteğindeki bir düzlüktür. Burası daha sonraları onlarca, belki yüzlerce ordunun uğrak yerleri olacak Erzurum'dur.

Karşılarına kalın surlara bürünmüş bir site çıkar. Bu bugüne kadar görmüş oldukları tüm şehirlerden farklıdır. Bir mekândan ziyade, demirden dev bir kapı görümündedir. Açılabildiği an, tüm küçük Asya'nın toprakları nazende bir halı misali ayaklarının altında serilecektir. Dolaysıyla gaziler heyecanlıdırlar. Duaya ihtiyaçları vardır. Ve toplu halde komutanlarının arkasında saf bağlarlar. Ancak kumandanın kıraatı hatalı yapar. Namazdan sonra Abdurrahman Gazi itiraz eder. "Okuduğunuz yerde hata var diye. Kumandan doğru okuduğunu savunur. İhtilaf büyür ve çözemezler. Meseleyi Medine'deki halifeye yazarlar ve bir haberci ile gönderirler.

O zamanlar palandökenler ormanlıktır. Her tarafından sular çağıldamaktadır. Mücahitler haftalarca göklere set çekmiş olan çamların gölgesinde oturup, edalı sulardan içerek haberi beklerler. Nihayet Medine'den haber gelir. Abdurrahman Gazinin itirazı haklı çıkmıştır.. Abdurrahman Gazi'nin iki mübarek eli semaya doğru kalkar.

"Ya Rabb! Bugün olduğu gibi, bundan sonra da kıyamete dek bu şehre tüm hataları düzeltecek isyan ahlakını ve isyan ruhunu nasip eyle."

Erzurum'un ve Erzurumlunun tarih boyunca vatan ve millet uğruna tavır koyuşu ve dik duruşu, haksızlığa, hoşgörüsüzlüğe, cahilliğe karşı duruşu bu dua bereketiyledir."

Tuzcu(Dutçu) Türbeleri

Erzurum'un Güneybatısında yeni idari yapılanma ile mahalle olan eski tuzcu köyü (halk arasında dutçu köyü olarak anılır.) kabristanında Erzurum tarihinin çok önemli simaları medfundur. Bu kabristan inanç turizmi açısından önemlidir. Yunus Emre'nin ve Taptuk Emre'nin Anadolu'nun dört bir bucağında makamları vardır. Dutçu köyündeki mezarlarda 200 yıldan beri bilinen tarihimizin en eski Yunus Emre mezarlarıdır. Erzurumlunun gönül insanlarına ve Allah dostlarına verdiği önem ve beslediği sevgi bu güzel insanlar için makam oluşturmağa sebep olmuştur.

Yunus Emre'ye ait Erzurum dışında Eskişehir, Kütahya, Bursa, Karaman'da türbe ve makamlar bulunmaktadır. Tuzçu Köyü kabristanında Erzurum'un manevi dinamiklerinden Muhammet Hazık Efendi, Hacı Ali Galib Efendi Türbesi, Haşiizade Hacı Ali Efendi Türbesi, Abdulgafur Has Hocaefendi ve Erzurum'u işgalden kurtaran büyük kumandanlardan Rüştü Paşa'nın mezarları yanı sıra birçok tarihî mezar bulunmaktadır. Erzurum'da binbir hatim geleneğini başlatan Pir Ali Babanın mezarı da Tuzçu köyünün batısındaki bir tepenin üzerindedir. Bu havzada ayrıca pek çok büyük Allah dostlarının ziyaret yerleri bulunmaktadır. Düzcü köyünün batısında ki Kümbet köyünde Ahmet Dede, yine Özbek köyünde Özbek Baba, Merdiven köyünde Mehmet şeyh veyahut Kandil Baba, Umudumda Umudum Baba, Tevricik'te ve Haydaride yaşamış büyük Türk sofileri vardır.

Pir Ali Baba Ve Erzurum'da Okunan "Bin Bir Hatimler

Pir Ali Babanın yaşadığı dönem Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlı padişahı olduğu yıllardır. Pir Ali Baba, âlim, fazıl, zahit bir zat olup devrinin büyük zenginlerindendir. Düzcü(Tuzcu-Dutçu) köyünde mutasarrıflık yapan Ali Baba sahibi bulunduğu 8 köyden 4'nün gelirini tamamen (meşayih ve ulemadan olan evlatları nezaretinde) Erzurum 'da yılda bir defa okunmasını ihdas ettiği "Bin Bir Hatimler"e vakf etmiş ve bu hatimler o günden sonra Erzurum'da sürekli okutularak Birinci Cihan Harbi yıllarına kadar devam etmiştir.

Birinci Cihan Harbi yıllarında meydana gelen bazı aksamalarla okutulamayan Binbir hatimler, bir süre sonra Erzurum Müftüsü Hacı Muhammed Sadık Solakzâde ve o zamanın Erzurum milletvekillerinden Mühirzâde Asım Efendi ile Zihni Bey'lerin gayretleriyle Mustafa Kemal Paşa'dan izin alınarak yeniden başlayıp devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Pir Ali Baba'nın mezarı merkeze bağlı Tepe köy ile (Düzcü) Tuzcu köyleri arasında Erzurum ovasına nazır kendi adını taşıyan Pir Ali Baba tepesi üzerinde bulunmaktadır.









BÖLÜM 4

İLÇELER



İspir
İlçeler -Erzurum

AŞKALE

Daphan ovasının batısındadır. Erzurum-Erzincan yolunda Erzurum'a 53 km uzaklıktadır. (Yaklaşık 30 dakikada) belediye otobüsleriyle ulaşım sağlanmaktadır. (Tuik) 2007 Nüfus sayımına göre nüfus 12.900'dür.

İpekyolu güzergâhında önemli bir yeri olan Aşkale çeşitli uygarlıklar döneminden günümüze kalan çok harap durumda kaleler vardır. Bunlar Aşkale, Cinis (Ortabahçe), Pırtın ve Küçük Geçit kaleleridir. Topal Çavuş Camisi, Ağveyis Hanı, Hacıbekir Kervansarayı ve Evreni Kümbeti ilçenin önemli tarihî eserleri arasındadır. Aşkale'nin Topal Çavuş köyünde 1589-1590'da Ali Ağaoğlu Hacı Halil'in yaptırdığı kare mekânlı, tek kubbeli sonraları son cemaat yeri eklenen medrese ve hamamı yıkık bir cami ile bir türbe vardır.




Aşkale
İlçeler -Erzurum


Hınıs
İlçeler -Erzurum

Aşkale'ye 25 km. uzaklıkta Tazegül köyünde de dışı kesme taşla yapılmış bir kümbet bulunmaktadır. Kümbetin içinde herhangi bir sanduka mezar taşı ve kitabe yoktur. Kümbetin üst katında Türbedar için oturacak yer alt katında ise mezar olduğu sanılmaktadır. 1. Dünya savaşında Ruslar tarafından Türbenin sandukaları kapısı ve kubbe zincirleri sökülüp götürülmüştür.

Aşkale'nin Aşkale'ye 24 km. mesafede Tercan yolu üzerinde XIII. yy sonu XIV. yy başlarında yapıldığı sanılan Hacıbekir Hanı bulunmaktadır. Avlulu hanlar gurubundan olan bu yapının kapısı mukarnas süslemelidir. Çok harap bir haldedir.

Aşkale'ye 32 km. Mesafede karasu vadisinde bulunan ve Karasu Hanı olarak anılan yapı tamamen Osmanlı yapısıdır. Kervansarayın Osmanlı hükümdarlarından Yavuz Sultan Selim'in yaptığı bir sefer sırasında inşa edildiği, malzeme olarak taş, kum ve kısrak sütü karışımından faydalanıldığı anlaşılmaktadır.

Ünlü bar şiirinin yazarı Sadettin Akatay Aşkale doğumludur.

"Yüzyılların ardından kopup gelen bir vakar
Kahramanlık, yiğitlik, erlik destanıdır bar
Bu oyunda gör bizi, geçme sakın ıraktan
Gözün varsa seçersin, bar'da karayı ak'tan
Bir savaş seyri vardır, dadaşın her bar'ında
Görünce kanın kaynar, o an damarlarında"

İlçede önemli ziyaret yerleri; Akbaba Ziyareti, Aslan Baba, Cecen Baba, Büyük ve Küçük Kabaktepe, Karakaya, Yeşil Nine ziyaretleridir.

ÇAT

Erzurum'un güneybatısına düşer. Erzurum'a uzaklığı 57 km'dir. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 3.864'dir. Çat ilçesi tarihî ve coğrafik konumu itibarıyla, Erzurum'un önemli ilçelerinden birisidir. Osmanlı Sipahilerince kurulan ve ilk sakinleri Dersimdeki Türk aşiretleri olan ced'lerdir. İlçenin asıl adı Ced'dir. Ced'ler, Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli hizmetler vermişlerdir. Çat'ın Bardakçı köyünde 1872 yılında yapılan cami ve çeşmesi mimari açıdan dikkat çekici yapılardır. Bardakçı Köyü Çeşmesi 1902 yılında yaptırılmıştır. Çat'ın Yavi ilçesinde de tarihi 1884 yılına ulaşan tarihî bir cami bulunmaktadır. Çat Çarşı Çeşmesi 250 ile 300 yıl öncesine ait Osmanlı eseridir. Kitabesi okunamayacak derecede aşınmıştır. 1999 yılında restora edilmiştir.

İlçenin Hölenk, (kaplıca) köyünde bulunan ve yedi yılda bir çıktığı söylenen şifalı suları meşhurdur.

İlçedeki ziyaret yerleri; Ardıç ziyareti, Cilli Göz, Çamlık, Güney Tepe, Hacı Miro, Işıklı, Kumaşlı, Oyuklu, Parmaksız Sarı Baba, Sarı Baba ziyaretleridir.

HINIS

Erzurum'a 144 km uzaklıkta olup, en gelişmiş ilçelerimizden birisidir. Erzurum İlinin Güneyinde yer almakta olup, İl Merkezine Erzurum –Muş karayolu üzerinden 150 Km, Hınıs – Karayazı – Erzurum karayolu üzerinden 170 Km uzaklıktadır. (Tuik) 2007 Nüfus sayımına göre nüfus 10.802'dir.

Tarihi M.Ö. 1400 yıllarına dayanmaktadır. Sasanilerin, Bizanslıların ve Selçukluların hâkimiyetinden sonra Osmanlıların eline geçmiştir. Osmanlı idaresinde sancak olan Hınıs'ın 9 zeameti ve 435 tımarı vardı. Evliya Çelebi Hınıs'tan çokça bahsetmektedir.

İlçede harap halde bulunan bir Osmanlı kalesi (Hınıs Kalesi) vardır. İlçedeki



Horasan
İlçeler -Erzurum

Hınıs deresinin batısında kayalara yapılmıştır. Kesin yapılış tarihi bilinmeyen kalenin kuruluşu, Evliya Çelebi' ye göre Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın amcasına dayanır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde kale onarılarak tahkim edilmiştir. Yüksek bir noktada sarp kayalıklarla çevrilmiş olan dikdörtgen planlı kalenin içerisinde cami, han, hamam ve 1200 ev bulunduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Ancak bunlardan hiç birisi günümüze ulaşmamıştır.

Hınıs'ta bulunan diğer tarihî mekânlar arasında ilçe merkezinde bulunan cami, 1735 yılında Muş beylerinden Alaaddin bey tarafından yaptırılan Ulu (Alaaddin Bey) Cami kare mekânlıdır. Dört sütun üzerine oturan pantaftifli bir kubbe ile örtülmüştür. Minaresi karekaideli olup, silindir gövdelidir. Geçmişte medresesi bulunmaktaydı. İlçenin diğer tarihî yapıları arasında Toprakkale, Zirnak Kalesi, Zirnak Kümbeti, Erence Köyü Seyyit Ömer Halil Türbesi sayılabilir. Söz konusu yapılarla ile ilgili mevcut



hiçbir bilgi bulunmamakta yalnızca söz konusu eserlerin bulunduğu yerlerde şu an sadece taş harabeler mevcuttur. İlçedeki ziyaret yerleri arasında Güzelbaba, Hazal, Mamahatun, Seyit Ömer Halil, Şeyh Mehmet, Tek Söğüt Ziyareti sayılabilir. Seyit Ömer Halil Hazretleri'nin Hz. Peygamberimizin(s.a.s.) sakası olduğu rivayeti hâkimdir. Seyit Ömer Halil Hazretleri İslam orduları ile Hz. Osman(r.a.) döneminde 615 yıllarında Hınıs'a gelmiştir. Türbenin yanındaki kabir bu zatın kardeşine aittir.

HORASAN

Ahmed Yesevi ocağı olarak anılmayı hak etmiştir. Topraklarında Ahmed Yesevi ocağından yetişip Anadolu'ya gelmiş birçok fütüvvet ehlini barındırır.

Erzurum'a 81 km uzaklıkta Kars-ağrı-Erzurum yolu güzergâhındadır. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus18.664'dir.Belediye otobüsleriyle ulaşım sağlanmaktadır. Erzurum'dan bir saat içerisinde ilçeye varmak mümkündür. İlçeden demiryolu geçmektedir. Iğdır Yolu üzeri 1 km uzaklıkta piknik yeri olarak Fidanlık Aile Piknik Yeri bulunmaktadır Tel: (0 536) 799 44 93

Milattan önce 4 000 yılına dayanan tarihî bir geçmişi vardır. Büyük kavimlerin geçiş yolu güzergâhında bulunduğu için Asurlulardan Perslere, Romalılardan Selçuklulara, Osmanlılardan Türkiye Cumhuriyetine birçok tarihî olayın şahididir.

Horasan'daki en önemli tarihî kalıntı Yazılıtaş köyünün yakınındaki *"Urartu Kitabesi"*dır. Kaya üzerine dikdörtgen niş içerisinde yazılan bu kitabe, günümüze kadar tahrip olmadan ulaşmıştır. Kitabede Urartu kralı Menva'nın Diavhi ülkesine yapmış olduğu sefer anlatılmaktadır.

Horasan'da; Ahmet Efendi, Güreşken Baba, Hasan Dede, Horasan Baba, Huykesen Baba, Karaşeyh, Kuzuçam Baba, Eskici Baba, Sanamer (Hacı Ahmed Baba) Baba, Veli Baba, Postlu Baba, Şeyh Ocağı, Kubbeli ziyareti gibi önemli ziyaret yerleri vardır.

Sanamerli Hacı Ahmed Baba
1792 de Van'da doğmuştur. Hz. Peygamber(s.a.s.)in soyundandır. İlk

eğitimin babasından almıştır. Manevi bir işaretle irşat alanı olarak Sanamer köyüne gelmiştir. II. Abdülhamid döneminde, 93 harbinin o sıkıntılı zamanında İrşat faaliyetlerini sürdürmüş ve harbe bizzat katılmıştır. Hacı Ahmed Baba 120 yaşlarında vefat etmiştir. Kabri ilçe merkezine bağlı Sanamer köyü içindedir. Kitabesi yoktur. Büyük bir Allah dostudur. Âşık Sümmani'nin onun hakkında birçok methiyesi vardır. Birisinde şöyle demektedir.

Seyyidi Rüfai ey gavsi cihan
Evladı resuldür, o zati sultan
Himmeti hazırdır, her nutku burhan
Babındadır âdil şahı gösterir.

İSPİR

İskit Türkleri'nin, Bizanslıların, Emevilerin, Abbasilerin, Selçukluların, Osmanlıların egemenliğine düşmüş. Arapça İsbir (sabret) manasına gelen İspir'in Erzurum il merkezine uzaklığı 146 km'dir. 2 saate ulaşılabilmektedir. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 7.670'dir. Turizm açısından oldukça eski ve zengin bir geçmişe sahiptir. Gönül rahatlığı ile yemek yenilecek mekânları mevcuttur.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

*Avcı Alabalık Tesisi İspir-Erzurum yolu üzeri 40. km de. Tel: 0 (442) 463 70 78
*Osman'ın Yeri Hacı Nazır Akbulut ve Oğulları İspir-Erzurum yolu üzeri 5. Km de İDOS Kaymakamlık Tesisleri karşısı Tel: (0 442) 41 35 95
*İDOS Kaymakamlık Tesisleri Piknik alanı İspir-Erzurum yolu üzeri 5. Km de
*İspir Tur. Tel: (0 442) 451 44 44 w– (0 442) 234 31 80

İlçe hem doğa turizmi hem tarihî eserler açısından cazibe merkezlerinden biridir.





İspir
İlçeler -Erzurum

İlçede bulunan bazı tarihî kalıntılar şunlardır. İspir Kalesi, Melik Halil Gazi Camisi, Yazıcızade Çeşmesi, Tuğrulşah Camisi, Kadıoğlu Medresesi, Akkoyunlu Harabeleri, Numanpaşa Köyü Kalıntıları, Zarbuna Bekir Paşa'nın Mezarı, Saltuklu Mezarları, Petekli Manastırı, Sandık Kalesi, Karakale Kalesi, Fısırik Kale, Maden Kalesi,

Cankurtaran Kalesi. İspir tabiat örtüsü ile de Turizm için gözde bir mekândır. Yedigöller bölgesi (yedigöl köyü moryayla), Çamlıkaya, Taşlıca- Hotar, Ardıçlı-Devedağı, Sırakonaklar - Davalı Yayla - Kaçkar, Çamlıca yaylası gibi bölgeler her türlü yürüyüş aktivitesi için oldukça elverişlidir.

İspir'de; Çirkini, Hacı Abbas, Delibaba, Kara Ahmet Baba, Karsor, Kavaktepe, Oğuz Çalış, Şaka Baba, Güzelbaba, Konciyar, Kızılbaba, Şeyh Hasan, Üryan Baba, Hasit Baba gibi ziyaret yerleri vardır

İspir dağcılık açısından da önemli imkânlara sahiptir. Verçenik (3709) ve Kaçkar (3932) başta olmak üzere bütün Kaçkarlar dağcılık için çok özeldir. Yedigöl - Verçenik, Moryayla - Karaçelle tepe, Sırakonaklar - Davalı yayla - Kaçkar, Sırakonaklar - Soğanlı yayla - Kaçkar dağcılık aktiviteleri için başlıca rotalardır. Son zamanlarda özellikle Sırakonaklar - Kaçkar geçişi burada ki tarihî gürcü evlerinin pansiyona çevrilmesi ile oldukça önem kazanmış ve zirve tırmanışı yapmak isteyenler tarafından tercih edilmektedir.

İspirde Rafting; Çoruh nehri altıncı zorluk derecesi gibi riskli bir rafting güzergahıdır. İspir Doğa Sporları Derneği (İDODER)in rehberliğinde yapılan doğa sporları çok sayıda yerli ve yabancı turisti İspire çekmektedir. Çoruh'ta rafting şu an itibariyle iki etaptan oluşmaktadır. 1. etap Maden köprübaşı beldesinden başlayıp Kaymakamlık tesislerinde sona eren ve 1, 2, ve 3 zorluk derecesindeki etap olup 7 den 70 e herkesin katılabileceği bir parkurdur. 2. etap kaymakamlık tesislerinden başlayıp İkisu Mahallesi'ne kadar devam eden 7 kilometrelik parkur. Bu parkur biraz daha profesyonellik isteyen 4, vE5 zorluk derecesinde olup meraklılarının iyi derecede yüzme bilmesini gerektirmektedir.

İspir Kalesi

Birçok kavmin egemenliğine şahit olan İspir Kalesi, Çoruh nehrinin bir halhal gibi bileklerini süslediği narin bir tepenin üstündedir. İç kalesi ve mesciti tepenin en yüksek yerine bir pırlanta taç gibi oturtulmuştur. Dış kalenin şehir etrafındaki duvarları yıkılmıştır. Kalenin inşasında başka kalelerde görülmeyen bir özelliği vardır. Kalenin ve mescitinin duvarlarının alt kısımları nehirden toplanmış suların sürükleyip aşındırdığı ve törpülediği renk renk taşlarla yapılmış, üst kısımlarında ise muntazam kesme taş kullanılmıştır. İspir Kalesi'nde de mescitin minaresi aynı zamanda bir gözetleme kulesi olmak üzere yapılmıştır. Mescit iç kalenin içine inşa edilmiştir. Kuzeyinde kale beyinin ve dizdarın sarayı, hazine daireleri vardır. Saray odalarının doğu pencereleri şehir tarafını, ufuktaki bütün yamaçları görmektedir. İç kale bir Saltuklu eseridir. Erzurum Selçuklularından Mugisüddin Tuğrul Şah'in kaleyi tamir ve tahkim ettirilmiş, varoşuna cami yaptırılmıştır.


İspir Kalesi
İlçeler -Erzurum





Zından Mağara

Erzurum-İspir yolunun Maden köprü kavşağından sola ayrılan yoldan üç kilometre sonra Elmalı köyüne ulaşılmaktadır. Bu köyün doğusundaki yamaçta, büyük bir mağara vardır. Burası Zindan Mağara olarak meşhur olmuştur. Mağaranın girişi batıya bakar. Yüksekliği iki buçuk metre, genişliği ise bir metredir. Mağaranın tavan yüksekliği bazı yerlerde 10, bazı yerlerinde de 20 metreye kadar çıkar. İçerisinde çeşitli yönlere ayrılan galeriler bulunmaktadır. Bunların boyları 30 metreden 100 metreye kadar uzanmaktadır.

Mağara içindeki görünüş insanı hayret ve heyecana düşüren özelliklere sahiptir. İçerisi çok serin ve rutubetlidir. Tavanlarından ve duvarlarından sızmakta olan sular; salon ve koridorları tamamen karakteristik sarkıt ve dikitlerle doldurmuştur. Dikitlerin çoğu 60 cm çapında ve 3,5 metre boyundadır.

Mağaranın giriş sağ yanında, 4x6 metre ebadında ve 3 metre derinliğinde, tabii bir havuzda çok soğuk ve çok lezzetli su mevcuttur. Havuzdan sağ tarafa doğru gidildiğinde 15–25 metre ebadında, 6 metre yüksekliğinde olduğu tahmin edilen büyük galeride, bir buçuk metre yüksekliğindeki sıra dikitlerde yoğunlaşarak yüzeyleşmiş sekiz ile on metre boyunda taş masalar; görenleri hayretler içinde bırakmaktadır. Havuzdan ileri doğru gidildiğinde karşımıza 40x50 metreden daha büyük bir alan çıkmaktadır. Bu alanın alt zemini irili ufaklı kaya yarıklarıyla dolu ve korku verici bir manzara ortaya çıkarmaktadır. Bu büyük mağaraya; bu sarkıt, dikit ve yatıklar orijinallikleri ile çok güzel bir manzara vermektedirler.

Mağara içindeki görünüş insanı hayret ve heyecana düşüren özelliklere sahiptir. İçerisi çok serin ve rutubetlidir. Tavanlarından ve duvarlarından sızmakta olan sular; salon ve koridorları tamamen karakteristik sarkıt ve dikitlerle doldurmuştur. Dikitlerin çoğu 60 cm çapında ve 3,5 metre boyundadır. Giriş galerisinin sağ tarafında, 4x6 metre ebadında ve üç metre derinliğinde, tabii bir havuzda buz gibi çok lezzetli su mevcuttur. Havuzdan sağ tarafa doğru gidildiğinde 15–25 metre ebadında, 6 metre yüksekliğinde olduğu tahmin edilen büyük galeride, bir buçuk metre yüksekliğindeki sıra dikitlerde yoğunlaşarak yüzeyleşmiş sekiz ile on metre boyunda taş masalar; görenleri hayretler içinde bırakmaktadır.

Havuzdan ileri doğru gidildiğinde karşımıza 40x50 metreden daha büyük bir alan çıkmaktadır. Bu alanın alt zemini irili ufaklı kaya yarıklarıyla dolu ve korku verici bir manzara ortaya çıkarmaktadır. Bu büyük mağaraya; bu sarkıt, dikit ve yatıklar orijinallikleri ile çok güzel bir manzara vermektedirler.

İspir 16 medreseyi yetiştirdiği talebeleriyle ayakta tutan Muhammed Hazık ve Haşiizade Ali Efendi gibi onlarca büyük âlim yetiştirmiştir.



KARAYAZI (KARDELEN)

Eski adı "bayraktar"dır. Erzurum'un kuzeyinde il merkezine 153 km (120 km) uzaklıkta bir ilçemizdir. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 5.960 'dir. tarih boyunca Persler, Büyük İskender, Romalılar, Bizanslılar, Arapların eline geçmiş 1071 yılından sonra Türk yurdu olmuştur. Alparslan ordusunun bayraktarlarını burada ikame ettirdiği için eskiden "Bayraktar" olarak anılmaktaydı. İlçeye "Kardelen" ismi konulmasına rağmen bu isim bir türlü benimsetilmemiştir. İlçeye bağlı, Salyamaç Köyü'nde bulunan *"Cunni Mağarası"*nda Anadolu'ya ilk gelen aşiretlere ait damgalar ve işaretler bulunmuştur. Oğuz, Uygur, Orhun tipi harfler ve süvari tasvirleri vardır. İlçede ki önemli tarihî kalıntılar arasında 14 yy. ait olduğu tahmin edilen üzerinde kitabesi bulunmayan "Söylemez Ana Kümbeti" ile "Söylemez Baba Kümbeti" vardır. Bunlardan başka Besrail Baba, Halife Mirza Ziyareti, Beyaz taş, çavuşlu, Köse Hasan, Çarpi, Ferviş Baba, Güzel Baba, Kanciyan, Küllük, Mecid Baba, Şeyh Hasan, Üryan Baba gibi ziyaret mekânları bulunmaktadır.
Kaymakamlık (0 442) 541 20 11 Belediye (0 442) 541 21 74


Karaçoban
İlçeler -Erzurum

KARAÇOBAN

İsmini Karaçoban efsanesinden almaktadır. Muş beylerinden Alaaddin Bey'in yaptırdığı Zernak Kalesi eteklerine kurulmuştur. 1987 de ilçe olmuştur. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 8.945'dir. Erzurum'a 182 km. uzaklıktadır. İlçede bulunan *"Sarıveli Höyüğü"*nde yapılan kazılarda Milattan önce 2 bin ve 1. Bin ve geç dönemlere ait buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Karayazı
İlçeler -Erzurum



KÖPRÜKÖY

Erzurum'a 55 kilometre uzaklıkta Erzurum-Ağrı-Kars yol güzergâhında karayolu ve demiryolu ile ulaşım sağlanan bir yerleşim yeridir.(Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 1.706'dir.

ÇOBANDEDE KÖPRÜSÜ

Erzurum'un doğusunda il merkezinE54 km uzaklıkta Erzurum-Kars yolu üzerindedir. Tarihin harika bir şahididir. Halk arasında Çobandede Köprüsü olarak da anılan yapı Erzurum'un Pasinler Kazası yakınında Bingöl Çayı ile Hasankale çayının birleştiği yerde Aras nehri üzerindedir. Erzurum'dan Muş, Erciş, Van yönlerine giden yollar bu köprü üzerinden geçer. Köprüyü İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın veziri olan Emir Çoban Salduz 697 (1297-1298)'de iki buçuk yılda yaptırmıştır.

Çoban Köprüsü, Anadolu'nun en eski Türk köprülerinden biri olarak özel bir değere sahiptir. Çobandede köprüsü 220 m. Uzunluğunda ve 7 kemerli olarak inşa edilmiştir. Yalnız bu kemerlerden biri toprağın altında kalmıştır. Yan yüzlerinde yarım konik külahlı payandalar görülür. Bu payandalar üzerinde Selçuklu taş süslemeciliğinin özgün özellikleriyle karşılaşırız.

Köprü ayakları üzerinde yer yer geometrik süsleme unsurlarına ve taşçı markalarına rastlanmaktadır. Köprü üzerinde halen görülen iki kitabenin ikisi de okunamayacak derecede aşınmıştır. Bununla birlikte bu kitabelerden birinin IV. Murat devrinde yapılan bir onanma işaret ettiği anlaşılmaktadır. Köprü üzerindeki süsleme unsurlarının karakteri ve diğer köprülerle yapılan kıyaslamalar yapının XIII. yüzyıl sonlan ile XIV. Yüzyıl başlarına tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Köprü 1727 ve 1872 de onarılmıştır.







Çobandede Köprüsü
İlçeler -Köprüköy - Erzurum



Şehitler Anıtı
İlçeler -Pasinler - Erzurum

ŞEHİTLİKLER

Hasankale(Pasinler) ile Köprüköy arasında 2008 de yapılan şehitler anıtıdır. 200 ton Beyaz mermer işlenerek yapılan anıtın 13 heykel ve bloktan oluşmaktadır. 2 blokta askerlerimizin Ruslara karşı yaptıkları mücadele konu


Şehitler Anıtı
İlçeler -Köprüköy - Erzurum



Kaplıcalar
İlçeler -Köprüköy - Erzurum


Narman
İlçeler - Erzurum

ediliyor. Diğer bloklarda Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün sözleri ile Ruslar tarafından Sarıkamış Harekâtı'yla ilgili ifadeler yer alıyor. Anıtta Şehit olan askerlerimizin bir bölümünün isminin işlendiği bloklar da yer alıyor. Anıtta yer alan şehit isimler Genelkurmay Başkanlığından alınmıştır. Anıtın orta bölümünde karlar içersinde donmuş olan askerlerimiz resmedilmiştir. Anıt içinde Selçuklu çift başlı kartal işlenmiş çeşme ile bir de meşale bulunmaktadır.

Sarıkamış Harekâtı'nın başladığı noktada yaptırılan anıtın dışında şimdiye kadar şehitler için yaptırılan anıtlar şunlar: *"Yukarı Sarıkamış Şehitliği, Batı Mahallesi Şehitliği, Soğanlıdağ Şehitliği, Allahuekber Dağı Şehitliği, Hamamlı Köyü Şehitliği, Çakırbaba Şehitliği, Ak Mezarlar Şehitliği, Askerderesi Şehitliği, Yayıklı Şehitliği, Kaynakyayla Şehitliği, Laloğlu Şehitliği, Ersinek Yaylası Şehitliği, Divik Yaylası Şehitliği, Narman Şehitliği, Divik Yayla Tekçam Şehitliği, Köprüköy Şehitliği, Pasinler Askerî Hastane Şehitliği.''*

Köprüköy Kaplıcaları
Köprüköy ilçesinin 5 km kuzeyinde vadi içersindedir. Çok eski tarihlerden beri şifa niyetiyle ziyaret edilen bir mekândır. Çamuru ve suyu şifalı olarak kabul edilmekte yaz mevsiminin en sıcak günlerinde yurdun her tarafından insanlar tarafından gelenler olmaktadır. Kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı banyo yerleri mevcuttur. Ama sağlıklı bir işletmeciliği yoktur. Siyatik, adale ağrıları, her türlü cilt hastalıkları ve bel ağrılarına şifalı olduğu söylenmektedir.

Köprüköy Şehitliği
Erzurum-Horasan yolu üzerinde Köprüköyün Güneyinde hâkim bir tepede bulunmaktadır. Birinci Cihan harbinde 6–14 Kasım1914 te yapılan kanlı muharebelerde şehit olan askerlerimiz adına yapılmıştır. Tepe Yukarı Pasin Ovası'na hakimdir.

Anıt her biri 8 metre yüksekliğinde beş sütundan ibarettir. Şehitlikte birde top bulunmaktadır. Anıt platformuna çıkan merdivenlerin sol yanındaki levhada şöyle yazmaktadır:

"Burada Köprüköy Muharebelerinde gençliklerini ve canlarını bu topraklara gömen Türk şehitleri yatıyor.(6-14 Kasım 1914)"

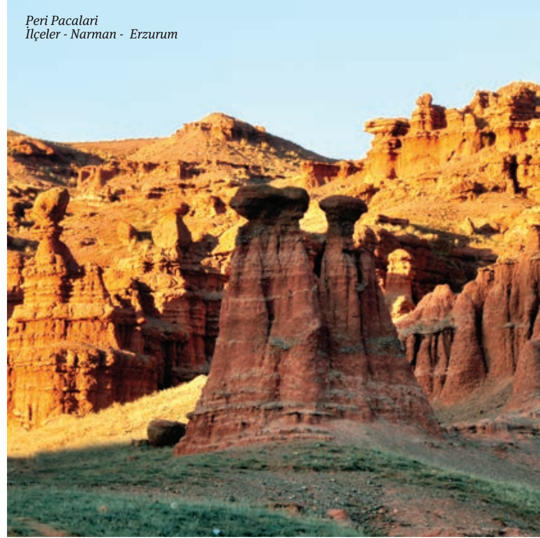
NARMAN



Erzurum'a 96 km uzaklıktadır. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 5.064 'dir. Yaz-kış ulaşım vardır.

Tarih boyunca Namirvan, İd (Bayram) ve Narman adlarıyla anılmıştır. Tarih boyunca sırasıyla Urartu, Kimmer, Saka, Med, İskit, Pers, Roma, Bizans, Sasaniler, Müslüman Araplar ve 1071


Ethem Baba Türbesi
İlçeler - Narman- Erzurum


Peri Pacalari
İlçeler - Narman - Erzurum

tarihinde Türklerin Anadolu'yu fethiyle birlikte Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır.

Otlukbeli Muharebesi ile Osmanlı hâkimiyetine giren Narman 1877 – 1878 (93 Harbi) Osmanlı Rus savaşı döneminde Rusların Kars ve Erzurum'u işgali sırasında Narman 8 ay işgal altında kalmış Rusların geri çekilmek zorunda bırakıldıktan sonra Erzurum'u terk edip, Kars Ardahan ve Batum'a dönmeleri sırasında Narman bu işgalden kurtulmuştur.

1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşını müteakip Kasım 1915 tarihinde Rusların şiddetli taarruzları karşısında Narman ve Erzurum tekrar Rus işgaline maruz kalmıştır. Bu işgal Ekim 1917 yılına kadar devam etmiş 18 Mart 1918 tarihinde Ermeni zulmünden kurtulmuştur.

Narman Sasaniler döneminde Namirvan Emevi ve Abbasiler ile Osmanlılar döneminde bayram günü feth edildiğinden dolayı bayram manasına gelen İYD (İd) ve Cumhuriyet döneminde NARMAN adıyla anılmıştır.

Narman'ın Başkale köyünde bulunan *"Başkale"* turizm açısından önemli bir tarihî kalıntı olup kitabesi yoktur. Kale köyünün karşısında 550 metre yükseklikte bir tepe üzerine kurulmuştur. Yine Narman-Oltu yolu üzerinde Gökdağ köyüne bir kilometre uzaklıkta bulunan Petuvan Kalesi ortaçağa ait önemli bir kalıntıdır. Narman'ın 15 kilometre kuzeyindeki Sami Kale'nin Urartular tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir.

Narman'da halkın ziyaret ettiği türbeler arasında Ethem Baba, Dazlak Ziyareti, Karakol, Kuzuçam Baba, Üryan Baba, Haşit Baba bulunmaktadır

Sümmani , Ali Karavcı, Keğanili Mahmut Ağa Narman'ın bağrından çıkardığı önemli simlardır.



Narman Peribacaları

İlçenin 7 km güneyinde yer alır. Kırmızı kayabaşlıklı peri bacaları rüzgâr ve yağmurun kumlu toprağı aşındırmasıyla meydana gelmiş ve bölgede harika bir görüntü meydana gelmiştir. Amerika'nın Arizona eyaletinde görülen bu tabiat harikaları Türkiye'de sadece bu bölgede görülmektedir.

Narman Peri Bacalarının Ürgüp'teki peri bacalarından kendini ayıran özelliği renginin kırmızı olmasıdır. Ürgüp ve Kapadokya'dakiler sayıca daha fazla ve daha yaygındırlar.

Narman Peri Bacalarının kırmızı olmasının sebebi; bölgedeki demir elementinden ileri gelmektedir. Topraktaki demir oksidasyona uğrayarak kayaçların kırmızı renk almasını sağlamaktadır. Kayaçlarda görünen girintili çıkıntılı basamak yapı ise farklı toprak türlerini içinde barındırıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Âşık Sümmani

1860 – 1915. Narman'ın Samikale köyünde doğdu. Asıl adı Hüseyin'dir. Küçük yaşlarda âşıklık geleneğini öğrenmeye başladı. Yaklaşık 11 yaşında Erzurum'a giderek âşıklar çevresine girdi. Değişleri ile halkın gönlünde taht kurdu. Âşıklık geleneğinin büyük ustalarındandır. Âşık Şenlikle karşılaşmış ve dost olmuştur. Birçok genç aşığında yetişmesine de katkıda bulunmuştur. Özellikle Doğu Anadolu'da yaygın olan ve Sümmani tarafından söylendiği için de "Sümmani Ağzı" olarak bilinen ezgi, 11'lik türkülerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Sümmani der yaradanı zikreyle
Birliğini bilip daim şükreyle
Ta ezelden gelen işe fikreyle
Başa geçip pişman olsan ne fayda.

OLUR

Erzurum'a 172 km uzaklıktadır. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 2.429'dur.1958 te İlçe haline getirilmiştir. İlçeye bağlı Filizli, Ilıkaynak, Keçili köylerinde kilise ve kalıntılar yer almaktadır. Bunların en önemlisi Kecili köyündeki Vank Kilisesidir. Yedi köyünde bir kale, Şalpazarı köyündeki Dikilitaş Mağarası, Yıldızkaya köyünde Dikkayalar, Beğendik köyünde Alabalık Gölü, Filizli ve Yukarı Çayırlı Köylerinde Göller Mevkii ve Aşağı Karacasu köyündeki Serikli Gölü Olur'un diğer görmeye değer yerlerindendir.

Çataksu'da 17 yy İshak Paşa tarafından yaptırılan, saray, türbe , hamam ve türbeden oluşan külliye ve 1671 de Derviş Mehmed tarafından yaptırılan ahşap camiden kalan kısımlar bölgenin tarihini anlatan önemli kalıntılardır.

İlçeye 18 km kuzeyinde Ilıkaynak, Yaylabaşı, Uzunharman köylerinin ortak



Olur
İlçeler - Erzurum



Olur
İlçeler - Erzurum

sınırının birleştiği yerde 15 değişik kaynaktan çıkan ve tahminen 35 derece sıcaklıkta değişik hastalıklara şifalı olduğu kabul edilen bir kaplıca suyu mevcuttur.

Ziyaret yerleri; Horasan Baba, Karaoğlan, Mikaf, Sarı Baba Ziyaretidir.

OLTU

Erzurum'a 124 km yaklaşık 1,5 saatlik yolculuktan sonra ulaşılabilir. Yol düzgündür.

Oltu Tur Tel: (442) 816 51 01(Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 20.162'dir.

Oltu adı Kıpçak'ların bir boy veya oymağından gelmektedir. Milattan önce VII yy. da Saka Türkleri Oltu'ya kadar gelmişlerdir. Erzurum iline bağlı en eski yerleşim yerlerinden biridir. M.Ö. 3. Yüzyıla kadar inen bir dip tarihi vardır. Oltu ismi Kıpçakların bir boy veya oymağından gelmektedir. Oltu Kanuni döneminde Osmanlı mührüyle mühürlenmiştir. Dede Korkut, Köroğlu hikâyelerinin mekânıdır. Evliya çelebinin uğradığı seyahatnamesine konu olmuştur.


Oltu
İlçeler - Erzurum

Oltu Kalesi

Oltu İlçesinin en önemli maddi kültür belgesini Oltu Kalesi'dir. Bu durum, Şehrin başlangıçta bir kale yerleşmesi olarak kurulmuş olduğunu göstermektedir. Kalenin M.Ö.VII. yüzyılda Urartular döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir. Oltu Kalesi, Ardanuç Kalesi'nden sonra, Çoruh havzasının en eski ve en önemli kalesidir.

Oltu Kalesi eski savaş tekniğine göre seçilmiş, pek önemli bir geçit üzerine yaptırılmıştır. Kale muntazam kesme taşla yaptırılmıştır. Şimdi kalenin yalnız iç kalesi kalmıştır. İç kalenin kapısı güneye açılır. Dış kalenin duvarları çarşı başına kadar güneye uzanmaktadır. Her kale gibi Oltu Kalesi de ihmal yüzünden taş ocağı haline getirilmiş ve duvarları yıkılıp yok olmuştur. İç kale oldukça sağlamdır. Tarihî kale mimarisinin orijinal bir örneğidir. İç kaleye çıkınca güneyde Sitare tepeleri kuzeyde Köroğlu dağları görülmektedir. Günümüzde iç ve dışında düzenlemeler yapılarak halkın hizmetine sunulmuştur.

Arslanpaşa Camisi

Tarihçi İbrahim Hakkı Konyalının "Pırlanta" olarak andığı tarihî bir camidir. 1664 yılında Çıldır Atabeklerinden Kars Muhafızı Arslan Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Cami bir külliye projesiyle yapılmış, iç ve dış süsleriyle mükemmel bir eserdir. Zamanla doğudaki medrese hücreleri dışında, külliyelerin diğer bölümleri yıkılmıştır. Kesme taştan inşa edilen cami, üç gözlü bir son cemaat yeri ve



Oltu Kalesi
İlçeler - Erzurum


Oltu
İlçeler - Erzurum

tek kubbe ile örtülü bir ibadet alanından oluşmaktadır. Osmanlı sanatındaki tek kubbeli camilerin Doğu Anadolu'daki en güzel örneklerinden biridir. Bu camiyi dokuz kutbu arif inşa etmiştir. Yakınında bir kısmı yıkılmış Aslan Paşa Hamamı vardır.

Mısri Zinnun Türbesi

Oltu'da Arslanpaşa Mahallesi'nde yer alan türbenin kitabesine göre 1226-1227 yılında yapıldığı sanılmaktadır. Ancak kitabenin tereddütlü okunuşu, yapının daha geç bir tarihten; XIV-XV yüz yıldan kalmış olduğu kanaatini vermektedir. Mısri Zinnun adının gerçek Zinnun-i Mısri ile alakası yoktur. Silindirik gövdeli türbenin üstü içten kubbe, dıştan konik bir külahla örtülüdür.

Kiliseler

Oltu İlçesi merkezinde ve köylerinde bazı kilise kalıntıları da vardır. Bunlar 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından kalma Rus kilisesi. Eski adı Pernek olan İriağaç Köyünde Bana Kilisesi, Oltu – Olur yolunun 25. km sinde; Oğlan Kalesi üzerinde Oğlan Kalesi Kilisesi.

İriağaç(Pernek) Köyü Kız-Oğlan Kaleleri

Oltu İlçesine 20 Km. uzaklıkta, bir birine 1.5 km mesafede iki kaledir. Pernek Kaleleri adı ile de bilinen kalelerden güneybatıdaki Kız Kalesi'dir. Burçlarından bazıları sağlam durumda olan kalenin Bizans Döneminde faal olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeydoğuda yer alan ve kayalık bir tepeye kurulmuş olan diğer kaleye Oğlan Kalesi adı verilmektedir. Değişik dönemlere ait tamir izleri taşıyan sur duvarlarının çevirdiği kalede bir kilise kalıntısı bulunmaktadır.

Oltu'da; Gülbağdat, Mısrı Zinnun, Şehit Kadı Zinnun, Şehitlik Ziyaretleri halk tarafından ziyaret edilen mekânlar arasında yer almaktadır.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

* Sarısazköyü Cağ kebabı
Oltu Erzurum yolu 6. Km de 0 442 816 33 77,
* Başaklı Alabalık tesisleri
Erzurum yolu üzeri 18. Km 0 442 826 62 74,
* Uzunyaylallılar Cağ kebabı
0 535 284 87 08

PASİNLER (HASANKALE)

Erzurum'a 37 km'dir. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 15 950'dir.

Belediye otobüsleriyle 25 dakika'da ulaşım sağlanmaktadır. Otobüsler Erzurum ve Hasankale'den karşılıklı olarak yarım saatte hareket etmektedirler. Erzurum'da hareket merkezi yoncalıktır.. Bahçelerinde piknik yapılmakta, kaplıcaya girdikten sonra Hacı Rüştü'nün kahvehanesinde odun ateşinde pişen kaynayan semaverde çay içmek adetten sayılmaktadır. Yazın Çadır kampı yapmak, sabahın ilk ışıklarıyla kaplıcaların şifalı sularından yararlanmak Erzurum için bir gelenektir.

Hasankale tarihî İpek Yolu üzerinde tarihi milattan önceye uzanan bir yerleşim yeridir. Her köyünde bir türbe vardır. Çevresindeki köyler ve ilçe merkezi tarihte isim yapmış birçok ünlü ismi barındırmıştır. Tarihçi İsmail Hami Danişmend Osman gazi'nin Pasinler-sürmeli çukur arasında doğduğunu zikreder. Hasankale'nin bağrından yetişen ünlü isimler arasında Divan şiirinin büyük hiciv üstadı Nef'i, Marifetname yazarı İbrahim Hakkı Hazretleri, Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi, Çögenderli Salih Efendi, Kındığı köyünde Mehmed Vehbi Efendi, Fethullah Gülen Hocaefendi sayılabilir. İlçede birçok tarihî eser vardır.



İbrahim Hakkı Hz. Camii ve Külliyesi - Pasinler - Erzurum







Pasinler (Hasankale)
İlçeler - Erzurum

Fethullah Gülen Hocaefendi

Erzurum'un Pasinler ilçesi Korucuk Köyü'nde doğmuştur. Babası Ramiz Hoca, annesi Rafia Hanım'dır. Gülen, altısı erkek, ikisi kız, sekiz kardeşin ikincisidir. İlk tahsilini ailesinden almış, Alvar İmami Hâce Muhammed Efendi'nin rahle-i tedrisatından geçmiştir. İlkokul, ortaokul ve İmam Hatip Lisesini dışarıdan bitirmiştir.

Askerlik öncesi ve sonrasında olmak üzere Edirne Üç Şerefeli Camisi'nde toplam 4 yıl imamlık yapmıştır. 1966'da İzmir'e vaiz atanmış, Kestanepazarı Camisi'nde vaaz verirken Kur'an Kursu idarecilik görevinde de bulunmuştur. Gezici bölge vaizi statüsü ile Ege Bölgesi'nin değişik il ve ilçelerinde dolaşarak 1971 yılına kadar vaaz ve sohbetlerde bulunmuştur.

Yazdığı kitaplar açtırdığı okullar ve eğitim hizmetleriyle bir ekol oluşturmuştur. Hizmetleriyle Türkiye'yi ve Türk dilini dünyanın bütün kıtalarına taşımış, açılmasına öncülük ettiği okullar ve yaptırdığı organizasyonlarla dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde adına araştırmalar yapılan bir misyon oluşturmuş, dünyanın saygın dergilerinden Foreign Policy 'yaşayan en büyük 100 entelektüel' listesinde birinci seçilmiştir.

Pasinler (Hasankale) Kalesi

İlçenin doğusunda, Erzurum-Ağrı-Kars yolu üzerinde Hasan Dede Dağı'nın ovaya uzanan kısmında kayalıklar üzerinde ihtişamlı bir duruşu vardır.

Ortaçağda ki kalelerin bütün özelliklerini taşır. Eteğinde su vardır. Kuşatma esansında bu suya ulaşmak için gizli yolları bulunmaktadır.


Pasinler Kalesi
İlçeler - Erzurum


Pasinler Kale içi
İlçeler - Erzurum

Doğu, batı ve güneyden çok sarp kayalıklara oturan ve "Ehmedek" denilen iç kalenin girişi batıdandır. Fakat muhteşem tak kapısından günümüze ne yazık ki bir şey kalmamıştır. Evliya Çelebi kalenin batıya bakan ve ismine Uğrun kapısı, yine ayni yönde Erzurum kapısı ve doğu'da Ilıca kapısından da bahseder.

İlhanlı egemenliği döneminde burasının Sutay Noyan'm oğlu Emir Hacı Togay'm eline geçmesinden sonra Hacı Togay'm oğlu Hasan'ın kaleyi yaptırdığı, buraya gömüldüğü ve kalenin onun adını aldığı kabul edilmektedir. Akkoyunlu Uzun Hasan döneminde Erzincan başta olmak üzere bu yöredeki birçok kalenin sürekli onarıldığı belgelerde yazılıdr

Evliya Çelebi kaleyi şöyle anlatmaktadır; "Pasin sahrasının kuzey tarafında bir dağın eteğinde, göklere baş kaldırmış bir iç kalesi vardır ki, doğu tarafından Ilıca'dan aşağı bakmağa insanın yüreği dayanmaz. Sahraya göğüs germiş heybetli samanyoluna benzer bir kayalık kaledir".

Osmanlı döneminde önemli bir yol güzergâhında olması sebebiyle kale bakımdan geçirilmiş, Kanuni Sultan Süleyman tarafından bir cami, IV. Murad tarafından bir kasr yaptırılmışsa da böyle bir kalıntı günümüze ulaşamamıştır.

Diğer gezilip görülecek eserler içersinde şunları sayabiliriz. Erzurum-Pasinler yolunun 252nci kilometresinde yolun 1 km kuzeyinde Sos Höyük, Miyadin köyü mezarlığında 1324 te Ali Gazi Ferruh Hatun adına yaptırılan Ferruh Hatun Kümbeti. Pasinler'in güney doğusunda 35 km uzaklıkta Sasani hükümdarı I.Hüsrev'in yaptırdığı söylenen Güzelhisar (Avnik) Kalesi, 1369 yılında yapılan Sivaslı Camisi, 1554 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman'ın yakınlarından Kasım Ağa'nın yaptırdığı Ulu Cami ve 1896 yılında tamir ettirilen Emir Şeyh Camisi günümüze ulaşabilen önemli tarihî eserlerdendir.

Pasinler'de İbrahim Hakkı Camisi'nin bahçesinde iki dükkândan bozularak yapılan bir müze bulunmaktadır. Bu müzede "Marifetname" isimli meşhur eserin müellifi İbrahim Hakkı Hazretleri'ne ait orijinal giysi, araç, gereç ve yazma eserler sergilenmektedir.

NEREDE YENİR NEREDE OTURULUR?

Altuğ Alabalık Tesisleri Tel: (442) 661 42 76

İbrahim Hakkı Erzurumî

Erzurum'lu Osman Efendi'nin oğludur. 1703 yılında Hasankale'de dünyaya gelmiştir. Tilolu Şeyh İsmail Fakirullahtan Kadiri tarikatını ahzetmiş, Nakşibendi tarikatına da mensup bulunmuştur. İstanbul'da padişahların iltifatına mazhar olmuş, Erzurum'da talebe okutmuştur. Marifetname isimli eseri ile meşhur olmuştur. Bu eserinin dışında 40 kadar eser bırakmıştır.

Bir süre kendisi ve çocukları Abdurrahman Gazi türbedarlığında bulunmuşlardır. 1780 yılında Tillo'da vefat etmiştir.

"Mevla görelim neyler, neylerse güzel eyler sözü" dillerden düşmemektedir.

Hak şerleri hayr eyler
Zannetme ki gayr eyler
Ârif anı seyr eyler
Mevla görelim neyler
Neylerse güzel eyler

Yine bu ilçede halen ziyaret edilen önemli ziyaret mekânları vardır. Bun-

lar; Alvar'da Muhammed Lütfi Efendi Türbesi, Ürdünlü Şerifler ve Selçuklu Kabirleri, Hacı Şakir Efendi Ziyareti, Ferruh Hatun, Sultan Alaaddin Türbesi, Ak Baba, Ali Baba, Çögen Baba, Nazlı Baba, Yağan Baba, Ramiz Efendi, Molla Muhammed Efendi, Yaramış Baba, Yediler Ziyareti, Eski İmam Hatip Lisesinin Bahçesinde Şehit Askerler, Sultan Tok gibi ziyaret mekânlarıdır. Bu isimler Pasinler'in Türk-İslam tarihi açısından ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

Alvarlı Hâce Muhammed Lütfi Efendi (ks)
1868 tarihinde Erzurum'un Hasankale'ye bağlı Kındığı köyünde dünyaya gelmiştir. İsmi Muhammed Lütfi'dir. Pederleri Hâce Hüseyin Efendi, valideleri Seyyide Hatice Hanım'dır. Evlad-ı resuldür. Hace Muhammed Pir-i Küfrevi Hazretleri'nin mümtaz talebelerindendir. Hz. Kur'an ve Efendimiz Hz. Muhammed(s.a.s.) kaynaklı güzel ahlakı, şefkatli yüreği, edebi, vakarı, tevazusu, cömertliği, ilmi ve hilmi ile aşağı Pasin ovasında Peygamber gülü olarak rayihalar salmıştır.

Muhammed Lütfi Efendi'nin kabri Alvar köyünde bulunmaktadır. Türbenin bahçesinde Hace Hüseyin Efendi (12 Mart 1918), Muhammed Lütfi Efendi (12 Mart 1956), Hace Seyfettin Efendi (23 Mart 1984), Hafız Sadi Efendi(1 Mart 1996)'nin kabirleri bulunmaktadır. Ve calibi dikkattir her dört zatında vefat ayları Mart ayıdır. Türbenin bulunduğu alanda büyük bir külliye yapılmaktadır.

Muhammed Lütfi Efendi'nin Hulâsatü'l Hakayık isimli büyük bir divanı vardır. o divandan bir dörtlük şöyledir.

Hizmete eyle himmeti
Hizmet ile al himmeti
Her du-cihân bul devleti
Cânân cemâlin gösterir.

Pasinler Kaplıcaları
Erzurumluların kala'nın Çermikleri diye andığı kaplıcalar, Pasinler Kalesi'nin güneyinde Hasankale çayının iki yanında birbirlerinden yaklaşık 50 m uzaklıkta yan yana iki mekandan ibarettir. Güneyindekine "Büyük Çermik" kuzeydekine "Küçük Çermik" denilmektedir. Büyük Çermik1565 yılında Dulkadiroğullarından Şah Bey tarafından yaptırılmıştır. 14.50 m çapında bir kubbeyle örtülüdür. 1749 yılında Sultan 1. Mahmud tarafından onartılmıştır. Küçük Çermik' i Şah Bey' in kardeşi Mirza Ali' nin yaptırdığı kabul edilmektedir.

Sularının özellikleri: 205 metreden çıkan kaplıca suyu 15 lt/Sn. akış değerine sahiptir. Sıcaklık:39 C, Ph: 6.65,

Tad: Tuzlu,
Kalaviyet %28 D
Radon değeri:13 eman/Lt.
Kuru Hülsası:3.0896/Lt.
Sülfat İyon: 1.0082, Amonyak:0,1566, Kalsiyum:0,0708, Magnezyum:9926, Natrion:0.1271. Bu kaplıcalar böbrek, sindirim sistemi, idrar yolları, romatizma, siyatik, lumbago, nevralji ve çeşitli kadın hastalıklarının tedavisinde yararlı olmaktadır. Doktor tavsiyesinde girilmelidir. Ayrıca Pasinler'de bir turistik otel havuzu ve özel banyolarda bulunmaktadır.

Alvar Köyü Camisi
1914 yılında yapılmıştır. Yapıldığı yıllarda toprak damlı idi. Kısa kesme taş minarelidir. Kare planlıdır. Dikdörtgen şeklinde avlusu bu avluya açılan üç kapı vardır. Kapının doğudaki cami içine, ikinci ve ortadaki minareye üçüncü ise



Şifalı Kaplıcalar
İlçeler - Pasinler - Erzurum



Alvarlı Efe Hz. Türbe-i Şerifi
İlçeler - Pasinler - Erzurum

dikdörtgen şeklindeki medreseye açılır. Caminin içi yapıldığı yılların özeliklerini korumaktadır. Mihrabı, ahşap minberi, kürsüsü kufî yazılı kitabesi, son cemaat yerinin üzerinde ahşap mahfili bulunmaktadır. Medrese bölümünde de küçük bir mihrap bulunmaktadır. Medrese bölümü bugün atıl vaziyette ve depo olarak kullanılmaktadır.

Çöğenderli Hacı Salih Efendi (ks)
Salih Efendi Hazretleri 1898'de Trabzon'un Çaykara ilçesinin Akdoğan köyünde dünyaya teşrif etmiştir. Babası Muhammed Şerif Efendi, annesi Havva Hanım'dır. Sülalesi ilim ehli insanlardır.

Ailesi Salih Efendi doğduktan kısa bir zaman sonra Erzurum'un, Pasinler ilçesinin Çöğender köyüne yerleşti. Nakşibendîliğin Gümüşhanevi koluna mensup, 40 sene müderrislik yapmış çok değerli bir zattı. Kırımdan Anadolu'ya hicret etmişlerdir.

Edeb timsali bir zat olup Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi Hazretleri kendisi için "yeryüzünde bir melek "ifadesini kullanmıştır.

O, bir ömür boyu yılmadan sabırla istikamet caddesinde yol almış keramet ehli bir zattı. Onun Efendiler Efendisine(s.a.v) muhabbeti had safhada idi. İlmiyle amil, hak dostu bir tasavvuf ehli idi. İbadet ufku geniş ve iştiyak doluydu. Duası makbul bir kâmil insandı. Tevazu sahibiydi. Taleb-i uluma destek verir, mahlûkata karşı şefkat ve merhamet gösterirdi.

Cenaze namazı iki yerde kılındı İstanbul'da Mahmud Hocaefendi, Erzurum'da Fethullah Hocaefendi kıldırmışlardı. Makber-i şerifi Çögender köyündedir. Ziyaret makamıdır.

Bu köyde Çukender Ali bin Seyyid ile Emir Süleyman'ında türbeleri vardır.

ŞENKAYA

Şenkaya 1514 te Akkoyunlulardan Osmanlılara geçmiştir. Erzurum ilinin kuzeydoğusunda yer alır. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 2.560'dir.


Şenkaya
İlçeler - Erzurum



Hacı Salih Efendi Hz. Türbe-i Şerifi
İlçeler - Pasinler - Erzurum



Değişik kavimlerin ve uzun yıllar değişik Türk devletlerinin egemenliğinde kaldı. 1514 yılından itibaren Osmanlı hâkimiyetine girdi. 1877-1878(93) harbinden sonra Rus esaretine düştü. 1914 te başlayan Kafkas harekâtı esnasında Allahuekber dağlarında binlerce insanın donarak şehit olmasına şahit oldu. Ermeni ve Rus zulmüne maruz kaldı. 1918 yılında Türk kuvvetlerince geri alındı.

Şenkaya Hüseyin Köycü ismi ile anılır. İlçenin gelişmesinde en önemli pay Hüseyin Köycü'ye aittir. Hüseyin Köycü Şenkaya'yı bugünkü anlamıyla kuran ve yöre halkını okumaya teşvik eden bir önderdir. Şenkaya diplomalı sayısıyla Türkiye'nin birinci ilçesidir.

İlçenin doğusundaki Allahuekber (3111m.) dağları ve Soğanlı dağları(2850m) tarihin en büyük dramına şahit oldu. Bu dağlar üzerinde ve derin vadilerde binlerce kefensiz şehidimiz yaymaktadır.

İlçenin güneyinde Gaziler 'de sivri bir kayanın üzerinde kurulmuş olan Bardız Kalesi'nin Urartular dönemine kadar uzanan bir tarihi vardır. Evliya Çelebi bu kaleden bahseder. XV. yüzyılın üçüncü çeyreğinde veya daha sonraki bir tarihte yapıldığı tahmin edilen kalenin mimarı belli değildir.

Yine Bardız'da Sertzade Molla Ali tarafında 1748 de yapılan tek kubbeli cami tarihî özelliklere sahiptir.

Şenkaya Türk Halk Edebiyatı'nın âşıklık geleneğinin yaygın olduğu ve Mevlüd İhsani, Nuri Çıraği, Erol Ergani gibi önemli isimleri yetiştiren bir aşık otağıdır.

Çakırbaba Abidesi(Şehitliği): Allahuekber, Hüseyinzade, Tekedaş ziyaret yerleri




Uzundere
İlçeler - Erzurum

UZUNDERE

1955 yılında belde, 1987 de ilçe olmuştur. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 3.716 'dir. Seracılığı ile meşhurdur. Kurulduğu bölge flora ve saunasıyla özellikler arz eder. Çiçek ve kuş türleri açısından araştırma yapanlar için önemli bir coğrafyadır.

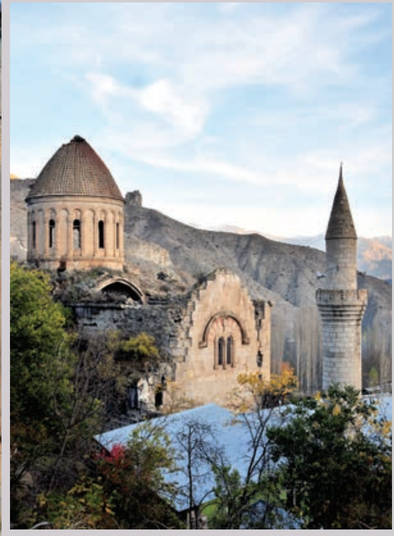
Uzundere Türkiye'nin en ünlü bilim adamlarından birini bağrından çıkarmıştır. Ordinaryüs Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu bu topraklarda yetişmiştir.

Öşvank Kilisesi
Uzundere ilçesi Çamlıyamaç köyündedir. Özel araçlar ve köy minibüsleriyle gitmek mümkündür. Hareket yeri Erzurum gölbaşı semtinde Oltu garajıdır. 958–966 yılları arasında yapılmıştır. Gürcü tarihî açısından çok önemlidir. Gürcü turistlerin önemli


Öşvank Kilisesi
İlçeler - Uzundere- Erzurum

ziyaret mekânlarındandır. Haç planlı bir kilisedir. Dıştan bakıldığı zaman transept görünümlü olmasına rağmen içte apsislerin oluşturduğu üç dilimli kısım ve devamı olan uzun bir kol ile haç planlı bir yapıdır. Dış ve içteki düzgün kesme taş örgü ve yine iç ve dıştaki taş süslemeciliği ile çok güzel bir görünüme sahiptir. Yer yer tahrip olmuş, taşları sökülmüştür.

Vaftizhane, rahip evleri, mutfak v.s. gibi ekleri vardır. Yer yer taşları dökülmüştür. Bu bölgede Haho kilisesi(Tortum ilçesi Bağbaşı beldesinde)İşhan kilisesi (Artvin ili Yusufeli ilçesi Dağyolu köyünde) bulunmaktadır. Yapının XI. yüzyıl başlarında Bizanslarca kullanıldığı ve onartıldığı bilinmektedir.





Öşvank Kilisesi
İlçeler - Uzundere- Erzurum



Tortum Şelalesi
Erzurum'a 100 km uzaklıktadır. Erzurum'un Kuzeydoğusuna düşmektedir. Uzundere İlçesinin Çağlayanlı beldesindedir. Tortum Şelalesi Türkiye'nin Asya ve Avrupa kıtalarının en yüksek çağlayanıdır. Tortum çayının batı kesiminde ki Kemeri Dağı'ndan bir heyelan kütlesinin akarsuyun önünü kesmesiyle oluşmuştur. Heyelandan sonra çayın güzergâhı değişmiş ve gölün ayağının kuzeydoğusunda çağlayan meydana gelmiştir.

Tortum Şelalesi oluşumu açsından dünyanın ikinci, yükseklik bakımından ise dünyanın üçüncü şelalesidir. Suyun aktığı dönemde üzerinde oluşan gökkuşağı görüntüsü dünyanın hiçbir yerinde yoktur. 22 metrelik genişlikten 48 metre yükseklikten düşen sular; üstte gökkuşağı, altta koca bir Dev Kazanı meydana getirmiştir. Şelalenin aktığı yerde çok güzel piknik alanları bulunmaktadır. Şelalenin aktığı yerden dipteki dev kazanı'na demir korkuluklu, çok uzun taş merdivenlerle inip, şelalenin aktığı zamanlarda şelale sularının oluşturduğu yağmurda serinlemek ayrı bir güzelliktir.

Yedigöller: Tortum şelalesinden kuzeye doğru Artvin yönünde 3 km. de Cevizli köyü sınırları içinde tabiat harikası Yedigöller dinlenme ve piknik alanı görülmeye değerdir.

Çağlayanlı Beldesi
İlçeler - Uzundere- Erzurum


Torum Şelalesi
Çağlayanlı Beldesi
Uzundere-Erzurum


Yedigöller

TEKMAN

Tekman ilçesi, (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 4.700 'dir. Pasinler üzerinden 151 kilometredir. Ayrıca yaz aylarında Palandöken üzerinden aşan yolla 49 kilometre çekmektedir. İlçenin kuruluşu tam olarak bilinmemekle beraber 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Oğuz boyunun Dikman Uruğu tarafından kurulmuştur. Asıl adı yücelik ve yükseklik anlamını taşıyan Dikman'dır. Taşkesenli unvanıyla anılan ulemalar aslen bu ilçeli olmasalar da bu ilçe ile anılırlar. Erzurum'un meşhur müftüle-


Tekman
İlçeler - Erzurum


Tortum
İlçeler - Erzurum

rinden Horasan müftüsü merhum Muhammed Sıdık Belede'de Tekmanlı idi.

Tekman Mağarası
Tekman ilçesinin merkeze bağlı Kalaycı köyünde ova kenarında kimin tarafından yapıldığı kesin olarak tespit edilemeyen iki büyük oyuk bulunmaktadır. Sığınak veya ibadet yeri olarak oyulduğu kabul edilmektedir. İkinci kata çok dar bir merdivenle çıkılmaktadır. Birinci kattaki odanın sağ tarafında iki küçük pencere bulunmaktadır. Odanın duvarında çiçeğe benzer motifler vardır.

Tekman ilçesinde dini ağırlıklı ziyaret yerleri vardır. Aktaş ziyareti, Arapdede,Çiçekli, Gökbaba, Gülbaba, Huribaba, Karapınar, Karaşehid, kırklar, Kuruç Baba, Şefkanı, Şeyh Süleyman, Yoncalı Şehidi ziyaret yerleri bunlar arasındadır.

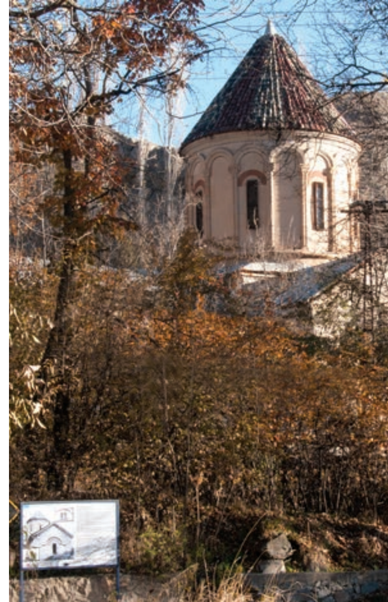
TORTUM

Tarihi milattan önce 654 'lere kadar ulaşır. Evliya çelebinin seyahatnamesine kalesi, bağ ve bahçeleri ile konu olmuştur. Erzurum' a 54 km uzaklıktadır. Son yol inşaatlarıyla ulaşımdaki zorlukları aşılmıştır. (Tuik)2007 Nüfus sayımına göre nüfus 4.449'dur.

Tortum ilçesi tabiat güzellikleri bakımından çok meşhurdur. Vadiler boyunca yer alan köyler meyve bahçeleri ve eşsiz güzelliklere sahiptir. Selçuklular döneminde Saltukoğullarından tortum Ilgan ve İmadeddin beylerin ilçeyi feth eden ilk kişiler olası nedeniyle bu isimle anıldığı tahmin edilmektedir. Tarih içerisinde; Med, Pers, Roma, Gürcü, Selçuklu, İlhanlı, Osmanlı hâkimiyetlerinde kalmıştır.

Tortumkale Köyü Kalesi
Tortum Kalesi de denilmektedir. İlçeye 20 km uzaklıkta batı yönündedir. Tortum Kalesi'nde çeşitli milletlerin ve medeniyetlerin üst üste binen ve yan yana gelen mimarilerini fark etmek mümkündür. Sasanilerin, Bizanslıların, Akkoyunluların, Osmanoğullarının hâkimiyeti altında kalan Tortum Kalesi'nde, bu devletlerin tahkim, tamir ve ilâve eserleriyle kalenin imarı, korunması ve günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır. Evliya çelebi Mağmeral adında bir Gürcü Kralı tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir. Günümüze erzak depoları, sarnıçları, hamam ve cami kalıntıları ulaşmıştır.

Meryem Ana Kilisesi (Haho (Hahuli) Manastırı
Erzurum, Tortum ilçesinde, Bağbaşı'nda bulunan Hahuli Manastırının Meryem Ana Kilisesi Bağdat Kralı III. Davut tarafından 976 –1001 yıllarında yapılmıştır.



Manastırı oluşturan yapılar bu kilisenin çevresinde yer almıştır. Kilise kapalı Yunan haçı ile bazilika planının birleştirilmesi ile meydana gelmiş kendine özgü bir yapıdır. Karma plana (haç plan ve Bazilika plan) sahip olup, kesme taştan yapılmıştır. Kilisenin içerisine uzun kenarların ortasındaki yuvarlak kemerli bir kapıdan girilmektedir.

Tortum'da; Güvüt, Hacı Feyzullah Efendi (Mevlana Halid Bağdadi'nin halifesidir.), Ezen, Hasan Hoca, İsmail Baba, Kavuklu Baba, Seyit Efendi, S'ad-i Vakkas, Şallı, Şeyh Mehmet, Pehlivanlı Ocağı, ziyaretleri bulunmaktadır. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'de Tortumlu'dur.

ILICA (AZİZİYE İLÇESİ)

Erzurum'a 18 km'dir. Kaplıcaları ve piknik alanlarıyla önemli bir gezi alanıdır. Ilıca tarihî İpek Yolu güzergâhında olduğu için önemli olaylara tanıklık etmiştir. İlçedeki Büyük Cami(Eski Cami) Eski Mahallede yer almaktadır. 1915 te inşa edilmiştir. 1918 de Ermeniler tarafından toplanan Ilıca ahalisinin bir kısmı bu camide yakılmışlardır. Bu yönden halk arasında ayrı bir öneme sahiptir.

Ilıca Şehitliği

1915–1919 yılları arasında Ermenilerin Erzurum bölgesinde yapmış oldukları katliamları temsil eden anıtlardan biridir. Ilıca'nın Alaca köyündedir. Ermeniler tarafından katledilen 278 Türkün toplu mezarının yerindedir. 09.07. 1986 yılında yapılmıştır. Şehitlikte şehitleri temsil eden üç bölüm vardır. Birinci bölümde 60, ikinci bölümde 150, üçüncü bölümde 68 şehidin toplu mezarları temsil edilmiştir. Alaca'da Ermeni Mezalimini anlatan bir müze ve kütüphane mevcuttur.

Ilıca Kaplıcaları

Erzurum kaplıca turizminin farkına varmıştır. Osmanlı dönemine uzanan Kurt İsmail Paşa tarafından yaptırılan kaplıcalar restore edilerek modern bir anlayışla turizmin emrine sunulmuştur. Ilıca'da beş bin metrekarelik bir alanda hizmet veren termal tesisiler yeniden inşa edilmiştir. İçerisinde üç yüzme havuzu, buhar tedavi salonu, çamurlu tedavi salonu, kafeterya, Türk hamamı, sauna, dinlenme salonu mevcuttur.

Kaplıcaları içerisinde karbon ve hidrojen taşıdığı için dünyaca ünlüdür. Sularının özellikleri:

Sıcaklık: 39.4 C, toplam sertlik: 38 frans, Kalaviyet: 32,3, görünüş berrak, renk hafif sarı, koku yok. Tortu az. Sodyum İyonu:112 Mg/Lt, Hidrokarbon: 1970,3 Mg/Lt, akım değeri 6Lt/Sn.

Bu kaplıcaların suları; mide, barsak, karaciğer, safra kesesi, beslenme bozuklukları ve romatizma hastalıklarına olumlu etki etmektedir. Doktor kontrolünde girilmesi tavsiye edilmektedir. Ilıcada aile banyoları ve otelde mevcuttur.

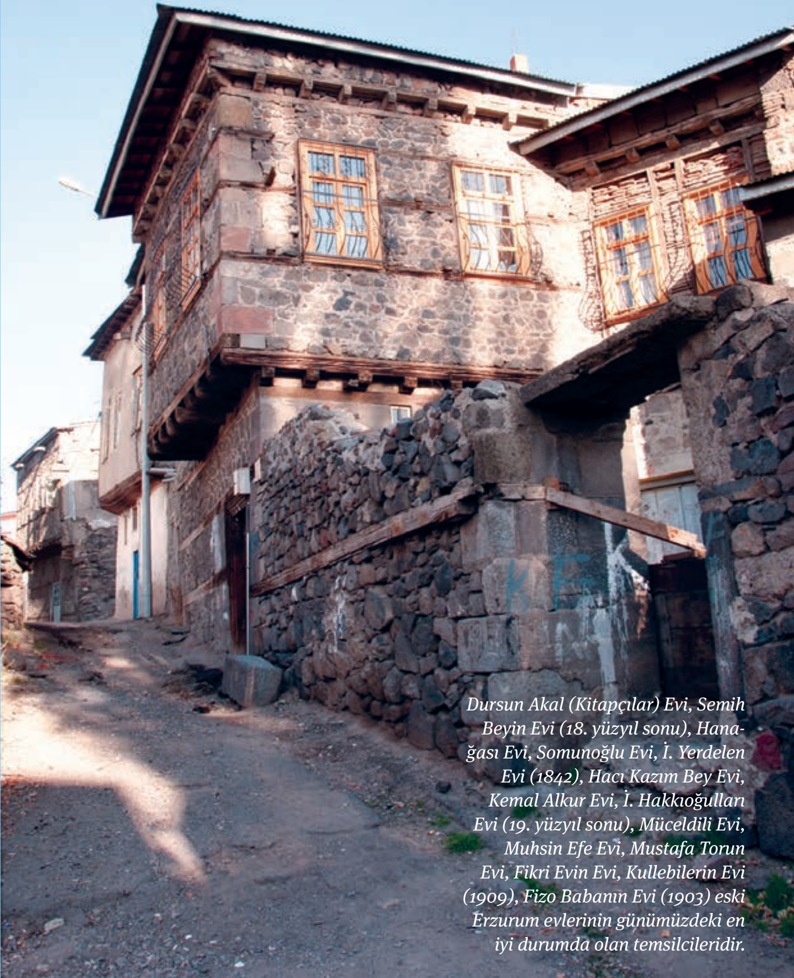
Karaz Höyüğü

Erzurum'un "Dip Tarihi" diye anılan en eski tarihine ait eserlerin çıkarıldığı 16 metre yükseklikte 200 metre çapında bir alandır. Bu höyükten çıkarılan Pişmiş Toprak eserler, madeni eşyalar, küçük taş aletler, kemik eşyaları Erzurum arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.

Erzurum Evleri

Bir açık hava müzesini andıran Erzurum ne yazık ki ayni zamanda birçok tarihî eserinde tahrip edilerek yok olduğu mekân olmuştur. Bu yıkımdan en fazla etkilenenler maalesef Erzurum evleri olmuştur. Bu yok oluşa direnen

Erzurum evleri ise bugün sayıca çok azdır. Zırnıklı Vehbi Beyin Evi (1739), Ahıskalıların Evi (1763) , Refik Dinler Evi (19. yüzyıl başı), Modoğlu Evi (19. yüzyıl ortası), Avni Beyin Evi (19. yüzyıl ortaları), Abdülhamit Beyin Konağı (1887), gibi bu eski Erzurum evlerinin en güzel örnekleri ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 2863 Sayılı maddesindeki koruma anlayışının da katkılarıyla, sahipleri tarafından gözden çıkarılmış, içine girilemeyecek durumda kaderlerine terk edilmiştir.



Dursun Akal (Kitapçılar) Evi, Semih Beyin Evi (18. yüzyıl sonu), Hanağası Evi, Somunoğlu Evi, İ. Yerdelen Evi (1842), Hacı Kazım Bey Evi, Kemal Alkur Evi, İ. Hakkıoğulları Evi (19. yüzyıl sonu), Müceldili Evi, Muhsin Efe Evi, Mustafa Torun Evi, Fikri Evin Evi, Kullebilerin Evi (1909), Fizo Babanın Evi (1903) eski Erzurum evlerinin günümüzdeki en iyi durumda olan temsilcileridir.

	GONDOL	BEDEN TERBİYESİ	BAĞLANTI LİFTİ	ACEM LİFTİ	BABY LİFT
	3200m uzunluk	3237m uzunluk	840m uzunluk	320m uzunluk	200m uzunluk
TİP	TELE KABİN	CHAİR LİFT	CHAİR LİFT	CHAİR LİFT	TOW-BAR
KAPASİTE	1500p/h	300p/h	900p/h	900p/h	300p/h
KOT FARKI	1165 m	1200 m	45 m	42 m	25 m

KIŞ SPORLARI

İstanbul'dan yola çıkan bir kayak severin Bursa'da kayak yapmaya gideceği zamandan daha az süre ve daha az parayla Erzurum'da kayak yapması mümkündür.

İstanbul'dan uçakla yola çıkan bir kişi ikibuçuk saat içerisinde Erzurum'da bir kayak pistinde kayak yapma imkânına kavuşabilmektedir. Erzurum Hava Limanında uçaktan indikten 20 dakika sonra Palandöken kayak pistlerine ulaşılabilmektedir. Otobüs ve tren garları içinde ayni süre söz konusudur.

Palandöken Kayak Merkezinde kayak alanı 2200 m. ile 3176 m. yükseklik kuşağı üzerinde yer alır. Palandöken Kayak Merkezi kayak sporu için ideal toz kara sahip olup kış mevsimi boyunca Palandöken'de toz karda kayak yapılabilmektedir. Kayak sezonu Aralık ayında başlayarak Mayıs ayına kadar sürmektedir.

Palandöken üzerinde 4 vE5 yıldızlı konaklama tesisleri, kayak evi, günübirlik tesisler ve lokantalar bulunmaktadır. Kayak dersi ve malzeme kiralama hizmetleri verilmektedir.

Palandöken Kayak Merkezi'ndeki pistler dünyanın en uzun ve dik kayak pistleri arasında yer almaktadır. Pistlerin toplam uzunluğu 28 km. dir. En uzun pisti 12 km. ye ulaşmaktadır. Kayak alanı 2200-3176 m. yükseklik kuşağı üzerinde yer almaktadır. Başlangıç yeriyle varış noktası arasındaki yükseklik farkı 1000 m. dir. Slalom ve Büyük Slalom yarışmaları için 2 adet tescilli pisti (Ejder ve Kapıkaya) bulunmaktadır. Kayak MerkezindE5 adet telesiyej (toplam 4500 kişi/saat kapasiteli), 1 adet teleski (300 kişi/saat kapasiteli), 2 adet baby lift (toplam 1800 kapasiteli), 1 adet gondol lift (1500 kişi/saat kapasiteli) hizmet vermektedir.

TELESKİ	GÜNEY LİFTİ	VADİ LİFTİ	EJDER LİFTİ	SNOW TUBING
800m	1528m	1200m	1778m	350m
TOW-BAR	CHAIR LIFT	CHAIR LIFT	CHAIR LIFT	KAR BOTU
650p/h	800p/h	800p/h	838p/h	190 p/h
100 m	487 m	325 m	887 m	47 m



PİSTLER

Palandöken Kayak Merkezinde toplam 22 adet pist mevcut olup, bu pistlerden ikisi FIS tarafından 1967-83 tescil nosu ile olimpik pist olarak ilan edilmiştir.

Doğu Anadolu'da Erzurum'un otantik atmosferi içinde yükselen Palandöken, kayak severlerin en gözde mekânlarından biridir.

İdeal bir kar kalitesine sahip olan dağda, Türkiye'nin en uzun ve farklı farklı zorluk derecesine sahip birçok kayak pisti yer almaktadır. Kayarken duyulan heyecan, Palandöken'in muhteşem görüntüleri ile birleştiğinde unutulmaz bir tatil gerçekleşiyor.


Paladöken Kayak Tesisleri Erzurum



Palandökende günde toplam 32 bin kişinin kayak yapabileceği, uluslararası yarışmalar hatta kış olimpiyatlarının düzenlenebileceği ve 6 bin kişinin doğrudan istihdam edilebileceği bir kapasiteye sahiptir.

Palandöken de Çeşitli kategorilerde kayak ve snowboard yarışmaları ile kar festivalleri de düzenlenmektedir. Ayrıca dağda 5 yıldızlı otellerin yanı sıra kayak evi, günübirlik tesisler ve lokantalar bulunmaktadır. Kayak malzemesi kiralama hizmetleri verilmektedir ayrıca amatör kayakçılar için kayak hocalarından derslerde alınabilmektedir.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1993 yılında yapılan 'Erzurum- Palandöken Kış Sporları Merkezi ve Turizm Master Planı'na göre, Erzurum–Palandöken Bölgesi, Gez Yaylası, Palandöken Boğazı ve Konaklı Bölgesi olmak üzere üç alt bölgeye ayrılmıştır. Şu anda sadece Palandöken Boğazında tesisler kurulu olup, diğer bölgelerde tesis çalışmalarına yeni yeni başlanmaktadır. Kayak alanlarının özellikleri ve potansiyel tesis kapasiteleri aşağıdaki gibidir:

Palandöken Boğazı Kayak Alanı
Palandöken Boğazı Kayak alanı toplam 25,5 km uzunluğunda, 21 pist bulunan Türkiye'nin sayılı kayak merkezlerinden birisidir. Devlet Planlama Teşkilatı Palandöken Master Planına göre 9 adet kayak pisti yapılabilecek potansiyele sahiptir. Halen kamu ve özel sektöre ait 10 adet mekanik Telesiyej ve lift bulunmaktadır. Kayak merkezinin geliştirilmesi açısından en büyük engel, pist alanının tam ortasına yapılan yerleşim ve konaklama tesisleridir. Palandöken Boğazı Kayak Merkezinde yer alan konaklama tesislerinin toplam yatak kapasitesi 1955'tir

Konaklı Bölgesi Kayak Alanı
Devlet Planlama Teşkilatı'nın Master Plana göre kayak pistlerinin çeşitliliği ve pistler arasında uygun bağlantılar kurulmasın imkân tanıması açısından, en elverişli kayak alanı Konaklı bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu bölgede 16 kayak pisti yapılabilecek potansiyel vardır. Bu bölgede yapılması öngörülen otellerin toplam yatak kapasitesi 4000 civarında olup, toplam 5 otel yapılması için özel sektördeki firmalara İl Özel idaresi tarafından arsa tahsis edilmiş ve ön izin verilmiştir.

Gez Yaylası Bölgesi Kayak Alanı
Gez Yaylası kayak alanı, DPT Master Planına göre toplam 14 mekanik tesis kapasitesin de olup, daha çok acemi kayakçılar için kullanılacak bir kayak bölgesidir.

ERZURUM FOLKLORU

Erzurumlu, Hazreti Kur'ân'ın eşrefi mahlûkat olarak tarif ettiği insan olmayı hedef alır ve ona göre yaşamaya çalışır. Erzurumluluk kimliğini üzerinde hakkıyla taşıyan insanlarımıza örnek olarak;

Nef'i(Divan şiirinin ünlü hiciv üstadı), Katibi(XVII yy da yaşayan halk şairi), Erzurumlu Emrah(Halk şairleri içinde divan edebiyatını en iyi biçimlendirendir.),Lezgi Ahmed, Natık, Şehvari, Sümmani, Erbabi, Ketencizade Mehmed Rüştü Efendi, Kırbaşzade Fevzi Bey, Hüseyin Avni Ulaş, Süleyman Necati, Kadı Raif Efendi, Rüştü Paşa, Abdurrahim Şerif Beygu, Rasim (Elverdi) Efendi, Mümtaz Turhan, Cevat Dursunoğlu, Ömer Nasuhi Bilmen, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, , Aşık Reyhani, daha yüzlerce edip, şair, siyasetçi, edebiyatçı ve binlerce irfan ehli Allah dostları bu toprağın bağrında yetişmiş ve memleketlerine hizmet etmiş insanları verebiliriz.

Dadaş ve Bar

Dadaş, bar ve Erzurum... Birbirini tanımlayan ve tamamlayan üç kelime.. Biri diğerini çağrıştırır. Dadaş; yani Erzurumlu.. Dadaş; yani erkeke kardeş, ağabeyi...Dadaş; yani mert, cesur, yiğit, delikanlı...Dadaş; Erzurum'un mert, cesur, yiğit, erdemli, tüm iyi ve üstün nitelikleri kendinde toplamış, eskilerin "insanı kâmil" dedikleri mükemmel insandır. Dadaş, aile içinde ve dışında herkesin saygısını kazanmış, her konuda kendisine güven duyulan; sofrası, kesesi dosta, düşküne açık, ideal bir insan, iyi bir aile residir.

Erzurum, geleneksel halk oyunları, köy seyirlik oyunları yönünden zengindir. Bar sözcüğü, birliktelik anlamındadır. Oyun dilindeyse, el ele tutuşarak oynanan bir çeşit oyun demektir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin yaygın oyun türü bar, Erzurum yöresinde çeşitli biçimlerde oynanır.

Barlar dizi biçiminde, beş oyuncuyla oynanan grup oyunlarıdır. îki kişiyle oynananlar da vardır. Kimilerinde beşli tonlamaya uygun bir düzenleme görülür. Temirağa ve Daldalan oyunları bu düzenlemeye örnektir.

Barlar, çoğunlukla iki, kimi de üç bölümlüdür. 1-Ağırlama, 2-Üsteleme; ya da 1-Ağırlatma, 2-Üsteleme, 3-Yelletme. Üçüncü bölüme kimi yerlerde Sekme ve Hoplatma da denir. Kimi yerlerde de bu ad ikinci bölüm için kullanılır. Barda asıl olan ezgidir. Çoğu sözsüzdür. Barlar dış görünüşüyle halaylara benzerse de özde halaydan ayrılır. Halay günlük sevincin, bar savaş kazancının, yiğitliğin, cesaretin simgeleridir.

Barlarda sıranın sağ başındakilere barbaşı, sol başındakilere pöççük denir. Erzurum bar oyunlarında barbaşında da pöççükte de mendil vardır. Erkekler, barı geleneksel bir sırayla oynar. Sıraya uygun bar oyunları şunlardır:

Erkek Barları 16 oyundan oluşur;

Baş Bar, İkinci Bar (aşırma), Sekme, İkinci Aşırma, Nari, Dello, Koçeri, Temirağa, Tamzara, Tavuk Barı, Felek, Çingeneler, Uzun Dere, Daldalar, Yayvan, Hançer Barı

Kadın Barları ise 12 oyundan oluşmaktadır. Kavak, Çiftbeyaz Güvercin, Çember, Döne, Nari, Çarşıda Üzüm Kara, Sallama, Mendilimde kişmiş ile Badem Var, Tortumun Eymeleri, Aşşahtan Gelirem, Köylü Kızı, Delikız.

Bar oynuyor dadaşlar, titreterek yerleri,
Bar oynuyor doğunun kahraman neferleri.
Bu oyunda toplanmış kahraman dadaşların,
Bütün azametleri, gurur ve zaferleri.



Cirit

Şahlan Dadaşım, koç yiğidim, bayrağı şanlım..
Şahlan dize gelsin yine tarih, duruşunda
Kartal gibi mağrur yiğidim, hey delikanlım!
Seni gördükçe dolar gönlüme bir cenk havası,
Tuna'dan yana verir hey Dadaşın kahkahası...

Türk'ün millîhayatını ve medeniyet dünyasını dile getiren destan, efsane, şiir, hikâye gibi sanat ürünlerinde atın özel bir yeri vardır. "Oğuz'un destanı atla başlar. Karluk Han, buzullar içinden ünlü bir atı alıp çıkardığı için ad kazanmıştır.

Atı ve atlı sporu çok seven ve bu hususta maharet sahibi olan Türkler, Orta-Asya'dan beri cirit oyununu devam ettirmektedirler. Barutlu silahların icadından evvel mızrakla, okla savaşan Türkler,



eğitimlerini cirit oynayarak yaptıkları gibi, düğün ve şölenlerde de cirit oynarlardı.

"Atlı cirit oyunu, Osmanlılar döneminde (XVI-XIX asırlar arasında), yaygın bir spordu. Hatta sarayın himayesinde bir cirit ekibi bulunmaktaydı. Atlı cirit oyununun tehlikeli bir oyun olduğunu gören Sultan II. Mahmut, 1826'da yayınladığı bir buyruk ile bu sporu yasaklamıştır. Padişah buyruğuna rağmen, Erzurumlu bu geleneği o günden günümüze kadar özenle yaşatmıştır.

Bir atlı spor oyunu olan cirit, Cumhuriyet öncesi ve sonrası Erzurum gelenekleri arasında yaşamıştır. Şehrin Tortum, Oltu istikametine açılan "Ardahan Kapısı" adı verilen semtine, cirit

oynanmasından ötürü halk, "kavak kapısı" adını takmıştır. "Erzurum' da atlı cirit oyununun bir adı da "kavak oyunu" dur. Halk arasında 'Haydi kavağa gidelim' sözü, "Haydi cirite gidelim" anlamında kullanılmaktadır."

Erzurum'da cirit mevsimi ilkbaharda kar kalkar kalkmaz başlar, sonbaharda biter. Ancak kışın havaların çok soğuk olmadığı güneşli günlerde de cirit oynanabilir. Meydanda çalan davulun sesi ciritçiyi ve atı heyecanlandırır. Davul sesini duyan atlar kişnemeye başlar.

Cirit meydanında yer alan alaylar (takımlar) dörder atlıdan az olmaz. Bu sayı 10' a hatta 24' e kadar çıkartılabilir.

Cirit hareket halinde bulunan at üzerinde, yine hareket halinde bulunan canlı bir hedefe nişan almak amacı güdülen bir oyundur. Oyunun başlangıcında, tecrübeli olan bir ciritçi öne çıkarak, maharetli gösteriler yaptıktan sonra geri döner. Karşılıklı duran alaylardan birinden başka bir ciritçi öne doğru çıkar. Karşı taraftan birinin adını söyleyerek hasım (rakip) ister ve ciriti hedef alarak savurur. O anda öbür taraftan bir oyuncu fırlayarak ciriti olanı kovalar. Kovalayana diğer sıradan bir başkası ciritini atarak oyunu sürdürür. Oyun karşılıklı hareketlerle devam eder.

Ciritçiler, birbirlerine hiçbir zaman kasti harekette bulunmazlar. Ata hiç bir zaman cirit atılmaz. Atılan cirit ata değerse ciritin atıcısı oyundan çıkartılır. Atılan ciriti havada yakalayıp tekrar karşı oyuncuya atma, ciritçinin maharetini gösterir ve puan kazandırır.

Oyun, birer saatlik iki devre halinde oynanır. Birinci devrenin bitiminden 15 dakika sonra ikinci devre başlar, ikinci devre sonunda oyun bitince her iki alayın (takımın) ciritçileri birbirlerini tebrik ederek oyun meydanından ayrılırlar.

Cirit, genelde gösteri mahiyetinde oynanır. Sayı hesabına göre oynandığı zamanlar da takımlardan (birbirlerine önceden tespit edilen kurallara göre) isabetli vuruşları daha fazla olan, bir cirit oyununun galibi sayılır. Hakemin verdiği kararlara ve sayılara kimse itiraz edemez. Atlı cirit oyunu, pek çok ilde kaybolduğu ve artık görülmediği halde, Erzurum' da tarihî yapısı ve bütün heyecanı ile yaşamaktadır.

Erzurum'da El Sanatları Ürünleri

Erzurum'un geleneksel el sanatları ve bunların yapıldığı çarşıları ilgisizlik yüzünden maalesef unutulup yok olmuştur. Eskiden İpek Yolu güzergâhı olası nedeniyle hanları, kervansarayları, çarı-Pazar yerleriyle çok önemli bir ticaret hayatı olan Erzurum'da Kavaflar, abacılar(giyim-kuşam), Marancılar (marangozluk), Culfacılar (ehram örenler), mutaflar(keçı kılından örgü yapanlar), Keçeciler, Kevelciler(koyun derisinden giysi yapanlar), kazalar(Ham ipek işleyenler), tandırcılar, saraçlar, çakmakçılar, bıçakçılar, çıyrıkçılar, çarıkçılar, hasırcılar, takımcılar(Kuyumcu süsleme sanatı), nalbantlar, sabuncular, tabaklar, faytoncular, semerciler, bakırcılar, demirciler esnafı modern sanayinin yayılması ve el emeğine duyulan ilginin azalması sebebiyle birçoklarının isimleri bile unutulmuş bazı çarşı isimleri sokak levhalarında kalmıştır.

Kadın El İşleri

Artık gelinlerin sandıklarında kalan ve antika hüviyetine bürünen Erzurum kadınlarının el emeği göz nuru saydıkları el işlerinden bazıları şunlardır:





İşleme; pamuk ya da ipekten yapılmış, beyaz, renkli, kalın ve ince kumaşlar bazen de keçe ve deri üzerine; ipek, yün, keten, pamuk, metal vb. gibi iplikler kullanarak elde veya makinede iğne veya tığla, düz ve kabarık değişik iğne teknikleri yardımıyla yapılan süslemelere denilmektedir. Bir başka ifadeyle işleme; ipek, keten, pamuk, metal v.b. iplikler kullanılarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla; keçe, deri, dokuma v.b. üzeri yapılan bezemelerdir.

Türklerin işleme sanatını günümüzde eski önemini ve güncelliğini yitirmiş olsa da genç kızların çeyizlerinde, büyükannelerin sandıklarında varlığını sürdürmektedir. Boş vakti değerlendirmek ya da ekonomik gelir sağlamak amacıyla yapılan işlemeler, günümüzde çeyiz hazırlama, doğum ve hediyelerle toplum hayatında güncelliğini sürdürmektedir.

Yörede hemen hemen tüm sandıklarda işleme örneklerinin birçok çeşidiyle karşılaşılmaktadır. Etamin, Kanaviçe, Maraş (dival) İşi, Çin İğnesi, Kum İşi, Delik (Beyaz İş) İşi ürünleri yoğunlukta olanlarıdır.

Yörede eskiden beri en fazla yapılan çeyiz ürünü kuşkusuz işleme ve nakışlardır. Dokumanın iplikleri sayılarak yapılan işleme grubunda yer alan kanaviçe işlemelerle pek çok çeyiz ürünü yapılmıştır. Ayrıca Maraş işi bohçalar Yatak takımları, oda takımları, mutfak takımları, sandık örtüleri, bohçalar, v.s işlenmiştir.

Tenteneler (Danteller)

Dantel; elbise, çamaşır, örtü vb. eşyalara süs olarak dikilen ve çeşitli ipliklerle değişik biçimde örülen seyrek dokuma. Halk dilinde dantele tentene de denilmektedir.

Tenteneler (dantel), her yöre ve çeyizlerde olduğu gibi araştırma kapsamına alınan yöre çeyizlerinin de en önemli el işleridir. Hem objeyi süsleyen hem de objeyi oluşturan tenteneler olarak ta; yatak odası, vitrin (salon), oturma odası takımları, sehpa takımı, mutfak takımı, yastık başı ve masa örtüleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Perdeler ve fiskos örtülerinde de motif tentenelerin yanı sıra tümden örülen tentenelere de rastlanılmaktadır. Ara tenteneler ise karyola takımları, yorgan ağzı ve yastık kılıflarında kullanılmaktadır. Ayrıca uç tentenelerini de hemen hemen tüm ürünlerde görebilmek mümkündür.

Oyalar

Oyacılık bir örgü sanatıdır. Oyacılığın örgü sanatı içinde kendine özgü bir yeri vardır. Genel olarak oyalarla ilgili bir tanım vermek gerekirse; “Oya; ince, bükümlü ve çeşitli cinste ipliklerin iğne, tığ, mekik, firkete gibi basit araçlarla ve el yardımı ile birbiri üzerine ilmeklenerek tutturulmasından meydana gelmiş ince örgülerdir.”

Oyalar, yapımında kullanılan araç-gereç ve tekniklere göre birçok çeşide ayrılır.

Araca göre; iğne oyaları, tığ oyaları, mekik oyaları, firkete oyaları,

Gerece göre; koza oyaları, yün oyaları, mum oyaları, boncuk oyaları, dokuma oyaları, kumaş artığı oyalarıdır.

Yalnız yazma kenarlarını süsleme amaçlı olmayan oyalar, namaz örtüsü, masa örtüsü, tepsi örtüsü, sehpa örtüsü, bohça kenarı, yatak ve oda takımları olarak bütünlük teşkil etme maksadıyla yapılan süsleme unsurudur. Yöre çe-

yizlerinde iğne oyası, mekik oyası, tığ oyası, firkete oyası, boncuk oya en çok tespit edilen oyalar olmuştur.

Kalın Örgüler
İki veya beş şişle yapılan çorap, eldiven, başlık, tozluk, terlik gibi sık örülmüş örgülerdir. Bir ya da birden fazla şiş kullanarak çeşitli ipliklerle oluşturulan ilmekleri iplik dolayıp, sarıp, geçirip yapılan örücülüğe örgücülük denilmektedir. Örgücülükte kazak, kırka, yelek, atkı, eldiven, başlık, çetik (patik), çorap gibi ürünler yapılmaktadır. Başlık ve eldivenlerin özellikle tiftikten yapılmış örneklerine Erzurum ve Sivas'ta rastlanılmaktadır.

Çorap-Patik
Çorap; çeşitli ipliklerden örülen, ayağa giyilen giyecek olarak tanımlanır. Çorap, ayağa geçirilip dize kadar çıkarılan, dış etkenlerden korunmak ve giyimi tamamlamak için giyilen örgü giyecektir. Doğal (pamuk, yün, tiftik) ve yapay (poliamit, akrilik vb.) ipliklerden ya da ikisinin karışımından oluşan liflerle örülmektedir.

Basit el aletleri kullanılarak yapılan örgüler, kullanılan alete göre isim almaktadır. Çorap yapımında ise en çok şiş kullanılmaktadır.

Yörede kışın uzun ve ağır geçmesi çeyizlerde de buna uygun mamullerin talep edilmesine sebep olmuştur. Dağ çayırlarının fazla olması hayvancılığı ön plana çıkarmış, iklim koşullarından dolayı da yünün kullanılmasını önemli kılmıştır. Erzurum çeyizlerinde yün çoraplar her zaman değerini korumuştur. Koyunyününün kırkımından elde edilen yapağılar, yıkanıp temizlendikten sonra yün çubuğu ile çırpılır. Yün tarağından geçirilerek sümek haline getirilip, teşilerle de eğrilerek iplik elde edilir. İnce bükümlü ve doğal yün renginden örülen bu çoraplar, çeyizlerin en nadide ürünleridir. Yün çorapların yanı sıra yörede orlon ipliklerden

örülen "spor" ve "patik (yörede paddik şeklinde ifade edilmektedir)"lere de rastlanılmaktadır.

İhram (Ehram)
Erzurum'un düzdür, topraktır damı,
Erzurum güzelleri, giyer, balam,
İncecik ak yünden ehramı.
Yürek boynun büker, balam,
Erzurumlu türkülere.
Halim selimdir Erzurum'un adamı
ve lakin dönmesin gözü bir kere!



Erzurum el sanatlarında ihram önemli bir yer tutardı. Yörede İhram veya Ehram olarak tabir edilen, tamamen yünden ihram tezgâhında dokunmak suretiyle hazırlanan ve Erzurumlu hanımların örtünmek amacıyla kullandığı yerel bir giysidir.

Ham maddesi Koyunyünü olan ihram eskiden çulfacı denilen ustaların maharetli ellerinde bir sanat eseri olarak şekil bulur ve dokunurdu. İhramda renk çok önemlidir. Genelde beyaz genç kızların, mor, boz orta yaştaki kadınların, morsiyah ihram ise yaşlı kadınların tercih ettiği ihramlardır. 1,5x2 metre ebadında yapılan ihram için temizlenmiş yaklaşık 2.5 .kg. koyun yününde özel tezgahlarda dokunurdu. Günümüzde ihram olayı eskisi kadar fazla kullanılmadığı için asıl görevi olan örtünme yanında yatak örtüsü, kadın giysileri (Yelek, heybe, şal, fular, gibi gayelerle de kullanılmaktadır. İhram, renkleri yanında üzerlerinde bulunan desenlerle adlandırılır. Bunlar; Arı dala ters kondu, Pirinç deni, Elma şeleği, Kar tanesi, Çark yıldızı, Uçan kuşlar, Gordo, Mercimekler ve Elifler gibi rengine ve örneklerine göre adlandırılmaktadırlar.

Erzurum Yemekleri

Erzurum'un ve ilçelerinin çok zengin ve çeşitli bir mutfak kültürü mevcuttur. Maalesef son yıllarda "Cağ Kebabı" bu kültürün önüne geçmiştir. Erzurum lokantalarının birçoğun da hem yöresel hem Anadolu'ya özgü kebap ve yemek çeşitlerini yemeniz mümkündür.

Erzurum halkının besin maddesi ihtiyaçları bitkisel ve hayvansal kaynaklı ürünlerden sağlanmaktadır. Tahıldan, ekmek, un, bulgur, den (gendime), erişte, makarna vb. olarak yararlanılırken, hayvansal ürünler et, süt, yağ, peynir ve diğer yan ürünler şeklinde değerlendirilmektedir. Halk yemekleri, çoklukla kolay hazırlanan türdendirler. Sade oluştan ve kullanılan malzemeye göre adlandırılmaları diğer özellikleridir. Erzurum yemeklerinin birçoğu lokantalara yansımamış özel olarak evlerde pişirilmektedir. Varlığını kendi imkân ve ölçüleri içerisinde sürdürmektedirler.

Çorbalar (Aşlar)

Erzurum'da değişik türden çorbaların sofralarda yer aldığını görüyoruz. Çorbaların yapımında kullanılan malzemenin başlıcaları şehriye, pirinç, bulgur, den (gendime), tarhana, işkembe, et, kesme, et suyu, un, soğan, yağ, biber vb. dir. Yörede "aş" da denilen başlıca çorba türleri şunlardır: Bulgur çorbası, mercimekli bulgur çorbası, mercimekli kesme çorbası, kırmızı mercimekli çorba, gendimeli (denli) ayran çorbası (aşı), kesme çorbası (aşı), herle çorbası (aşı), hokkuru çorbası vd.



Ayran Aşı



Cağ Kebabı

Dolmalar

Ayva Dolması: Dilim dilim kesilmiş ayva, kuru üzüm, şeker, yağ, nohut, et yahut kıyma ile pişirilir. Bir kış yemeğidir.

Ekşili Dolma: Pirinç, et, karabiber, soğan, ekşi erik pestili (tamas pestili) ile pişirilen yaprak dolmasıdır.

Evelik Dolması: Bulgur, lor (çökelek), kaymak, soğan, sarımsak, yağ, yoğurt ve evelik ile pişirilir, ilkbaharda pişirilen bir yemektir.

Şalgam Dolması: Şalgam dilimleri arasına kıyma, rendelenmiş soğan, pirinç konarak dolma gibi pişirilir. Sonbahar yemeğidir. Erzurum ve çevresinde yetiştirilen şalgamdan yapılır.

Lor Dolması: Yapılışı evelik dolması gibidir. Lor dolmasında evelik yerine yaprak kullanılır. Yaprağı her mevsimde bulmak mümkün olduğundan her zaman yapılabilen bir yemektir.

Bunlardan başka; et, soğan, pirinç, bulgur, salça, yağ, biber vb. malzemelerin karışımı ile yapılan çeşitli dolmalar vardır. Bunlar kullanılan sebzeye göre adlandırılırlar.

Başlıcaları: Yaprak dolması, domates dolması, patlıcan dolması, biber dolması, kabak dolması ve ekşili yaprak dolmasıdır.

Et Yemekleri

Cağ Kebabı: Koyun eti tuzlanıp, baharatı konduktan sonra terbiye edilir. Sonra demirden yapılmış şişlere takılarak odun kömüründe pişirilir. Erzurum'un en meşhur kebabıdır.

Dil Kebabı: Koyun veya sığırdili tuzlanıp baharatı konulduktan sonra şişe takılarak tandırda pişirilir.

İşkembe Kebabı: Temizlenmiş işkembe şerit şeklinde kesilerek şişe sarılmak suretiyle tandırda pişirilir.

Bozbaşı: Parça et su ile kaynatılır tuz katılarak yenilir.

Döner: Koyun veya sığır eti tuzlanıp, baharat konulduktan sonra terbiye edilir. Sonra döner şişine sarılır. Döner şişi dik bir vaziyette döner ocağına takılır, şişe sarılı olan et, ocaktaki ateş etrafında döndürülerek pişirilir. Geçmişte odun kömürü ile pişirilen bu kebap, günümüzde daha çok tüp gazla ocaklarda yapılmaktadır. Yörede çok sevilen bir kebaptır.

Kapama Pilavı: Parça etler dibine ve yanlarına dizilir. İçine pirinç, tuz ve bir ölçü su konulur. Tencerenin kapağı kapatılarak etrafı hamurlanır. Tandıra konularak hamur kızartılıncaya kadar pişirilir.


Kapamam Pialv

*<u>*Tirit:*</u> Hafif yağla ete tuz, soğan ve biber eklenerek az suda pişirilmek suretiyle hazırlanır.

<u>**Eğiş Kebabı:*</u> Cırım (ince uzun dilim) haline getirilen et parçaları eğişe takılarak narlanmış tandıra sarkıtılarak pişirilir. Et bol olduğu zaman özellikle kurban bayramlarında yapılır.

<u>**Saç Kavurması:*</u> Kuşbaşı büyüklüğünde doğranan orta yağlı et parçaları tuzu ayarlandıktan sonra saca yerleştirilir. Açık havalarda kurulan ocaklarda veya tandırın üzerinde kavrularak yenir. Sofrada sarımsaklı yoğurt ve taze soğan da bulundurulur.

Köfteler-Kıymalar
Patatesli, soğanlı, yumurtalı, sebzeli, çorturtulu kıymalar yanında sulu, sirkeli, kırmızı, terbiyeli, kadınbudu köfteler Erzurum' un mahallî yemekleri arasında yer alırlar.

Yahniler
Pancar olarak kullanılan bütün kırsal sebzelerin saplarıyla yumru sebzeler (şalgam, patates, havuç) in, baklagillerin ve bazı meyvelerin yahnileri yapabilmektedir. Hazırlanan malzemenin kıyma ile değil, kuşbaşı veya küçük parça etle pişirilir. Yalnız papaz yahnisi, tavuk ve büyükçe doğranmış soğan ile tuz, biber vs. eklenerek hazırlanır. Erzurum çevresinde pişirilen yahniler şunlardır: Kartol (patates) yahnisi, lobya (yeşil fasulye) yahnisi, şalgam yahnisi, pazı yahnisi, aşmalı yahni, mercimekli yahni, papaz (aşma kurusu) yahnisi, ayrıca lahana ile yapılan kapuskayı da yahniler grubunda gösterebiliriz.

Çullamalar-Çırtmalar
Çullamalar ilgili malzemenin yağlı kızartılması ile yapılır. Dut çullaması, pestil çullaması, kak (elma kurusu) çullaması, kavurma çullaması, patates çullaması başlıcalarıdır. Ayrıca, lobya (yeşil fasulye) ve şalgam ince parçalar halinde kesilerek az su ile birlikte yağda kızartılır, bu şekilde hazırlanan yemekler de "çırtma" denir.

Yumurtalı Yemekler
Yumurta boranisi, yumurta kayganası, yağ da yumurta, çılbır (çılbıra), lalanga başlıcalarıdır.

Pancar Kavurmaları
Yakında sözü edilen yabani bitkilerle bostan sebzelerinin kavurmaları yapılmaktadır. Ayıklanıp haşlanan sebzeler tuzu ve yağı ayarlandıktan sonra kavrulmaktadır. Pancar kavurmalarına genel olarak sarımsaklı yoğurt dökülerek yenir. Yumurta ilave edildiği de olur.

Pancar Yemekleri
<u>**Şalgam Çırtması:*</u> Şalgam ince uzun erişte gibi kıyılır. Koyun eti veya kıyma ile pişirilir.

<u>**Çortutu Pancarı:*</u> Şalgam ince ince kıyılır. Kıymayla pişirilir.

Çeç Pancarı: Şalgamın yeşil kısmı kıyma ve pirinçle pişirilir.

Çiriş Pancarı: Kırlardan toplanan çiriş pirinç, kıyma veya kuşbaşı etle pişirilir.

Diğer Pancarlar Pek çok sayıda yabani bitkiden pancar yemeği yapmak mümkündür. Bulgur, pirinç, kıyma veya kuşbaşı et eklenerek yapılan pancar türündeki diğer yemekler şunlardır: Kızılca pancarı, yağlıca pancarı, kuzukulağı pancarı, kayayağı pancarı, ebegömeci (ebemkümeci) pancarı, pirpirim pancarı, evelik pancarı, ısırgan pancarı, kuşekmeği pancarı vd.

Ayrıca; kabak, pazı, lahana, yeşil fasulye gibi bostan sebzelerinden de pancar yapılmaktadır. Lahana ve şalgam turşularından yapılan pancarlara "turşu pancarı" denir. Diğer pancarlara göre daha makbul sayılırlar.

Yörede yetişen ve yenilebilen çaşır, medik, eşkin, kobik gibi bazı kır bitkileri de vardır. Bunlardan çaşır dışındakiler pişirilmeden yenir. Bahçelerde yetiştirilen aşotu ve tere, yıldızkökü (yer elması), puçikli (havuç), kocabaşı (kırmızı pancar) Erzurum' da sevilen yiyeceklerdendir.

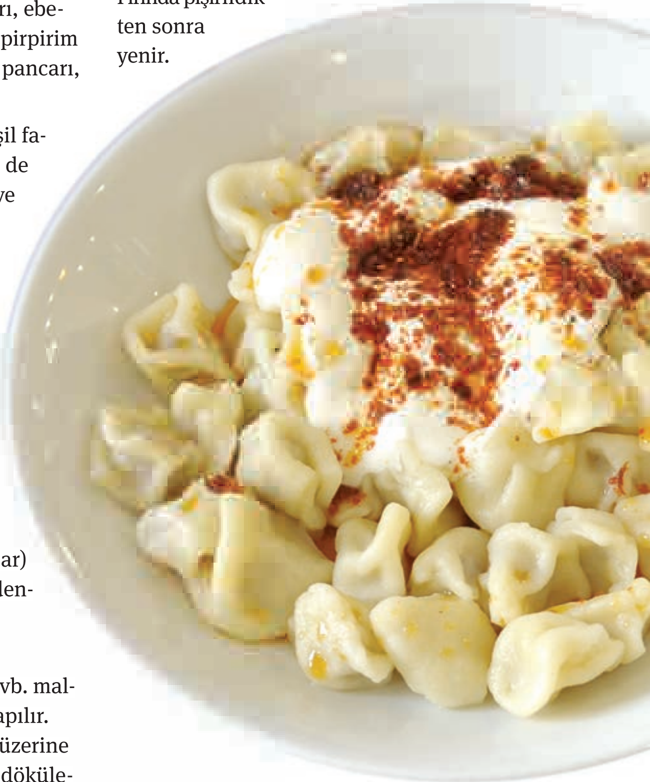
Haşıllar

Haşıllar, un, bulgur, den, mısır vb. malzemenin suda haşlanması ile yapılır. Haşlama işlemi bittikten sonra üzerine yağ, süt veya sarımsaklı yoğurt dökülerek yenir. Başlıcaları şunlardır: Un haşılı, den haşılı, darı haşılı, keşkek haşılı, mısır haşılı, pıtpıt, şile, kılıko (giliko) vb. Ayrıca "un kaymağı" ile "peynir kaymağı" nı da bu grupta gösterebiliriz.

Unlu Yemekler

Kete: Mayalanmış hamur, yağla yoğrulur, ince olarak açılır, içerisine kavrulmuş un konulmak suretiyle bohça gibi kapatılıp fırında pişirilir.

Su Böreği: Yeterince yumurta tuz ve su ilave edilen un iyice yoğrulduktan sonra ince olarak açılıp yufka haline getirilir. Kaynar suda başlanan bu yufkalar bir tepsiye dizilerek arasına peynir ve maydanoz konur. Fırında pişirildikten sonra yenir.



Hingel: Su ve tuz ilave edilen hamur iyice yoğrulduktan sonra yufka haline getirilir. Börekte olduğu gibi başlanan yufkalar arasına peynir ve maydanoz konularak tepsiye dizilir. Dizilirken tep-

sinin dibine ve yufkaların arasına yağ serpilir. Çok kızgın olmayan tandır veya ocakta hafif kızartılarak yenir.

Hınk (Ağız Hingeli) : Hamur iyice yoğrulduktan sonra küçük topaklar yapılır. Sonra bu topakların içerisi çukurlaştırılarak kese haline getirilir. Yeni doğmuş ineğin ağzı (katı haldeki ilk sütü) kıyma, soğan, salça, biber ve baharat ilave edilerek tencerede iyi kaynatılır. Kaynatılan sıvı haldeki bu karışım, kaşıkla önceden hazırlanmış olan hamur keselerine doldurulup ağzı kapatıldıktan sonra kaynayan suya atılır. Piştikten sonra el kevgiri ile alınıp kaplara konur. Biraz soğuduktan sonra yenir.

Ağız olmadığı zaman, belli miktarda süt ve yumurta karıştırılarak ağız yerine kullanılır. Yumurta ve sütle yapılan hınk daha da yiyimli olur.

Tatar Böreği: Yeterince tuz ve su ilave edilen hamur iyice yoğrulduktan sonra yufka haline getirilir. Kare şeklinde küçük parçalar halinde kesilen hamur suda pişirilerek el kevgiri ile alınıp kaplara konur. Üzerine yoğurt sarımsak yağ ilave edilerek yenir.

Sürbahani: Tatar böreğinin kıymalı olanına sürbahani denir.

Mantı: Yoğrulup yufka haline getirilen hamur, küçük parçalar halinde dilimlenir. Her parçanın arasına, içerisine soğan, tuz, baharat ilave edilmiş olan kıyma topakları konarak hamur köşesinden birleştirilir. Suda haşlandıktan sonra kaplara alınır. Yağ, yoğurt, sarımsak ilave edilmek suretiyle yenir.

Kavurmalı: Ekmek hamurundan yapılır. Ekmek pişirildiği zaman merdane ile kalınca açılan hamur yufkaları dibi yağlanmış tepsi üzerine serilir. Arasına kavurma konulur. Tandırda kızartılarak yenir. Tandır olmayan evlerde kavurmalı doğrudan doğruya fırında pişirilmekte veya genel fırınlara gönderilmektedir.

Bişi (Pişi) : Merdane ile kalınca açılan hamur yufkalar yağda kızartılır. Üzerine süzme bal veya katı şerbet dökülerek yenir.

Kıymalı ve Ispanaklı Börekler: Böreğin peynirli olmayanları da vardır. Peynir yerine kıyma veya ıspanak kullanıldığı da olur. Bu börekler, içinde kullanılan malzemeye göre adlandırılır. Kıymalı veya ıspanaklı denmesi bundandır.

Siron: Yufka ekmeği sigara kalınlığında dürülür. Kısa kısa kesilerek tepsiye dizilir. Üstüne dağlanmış tereyağı dökülür. Sarımsaklı yoğurt dökülerek yenir.

Kelecoş: Yağlı yoğurt torbada süzülmeye terk edilir. Sonra iyice kurutulur. Buna “kurut” denir. Kışın sıcak su ile eritilerek ayran haline getirilir. Bayat ekmeğe sıcak olarak serilir. Üstüne soğan veya yağlı kıyma sürülerek yenir.

Muhanda Somunu: Baklava gibi yufka açılır. İçine ceviziçi, yoksa kavrulmuş un konarak fırında pişirilir.

Tatlılar

Türk mutfağı kendine özgü tatlıları olan bir özellik taşır. Görünümü, kokusu, tadı ve kıvamı ile ayrı bir niteliği olan Türk tatlıları manevî doyum sağlamada ve onlara zevk vermede yüksek değere sahip bulunmaktadır.

Tatlılar, kişiye manevî doygunluk sağlama yanında, ona sosyal yaşamında da itibar sağlayan yiyeceklerdir. Kişinin sosyal yaşamında diğer kişilere, yakınlarına, arkadaşlarına ikram edeceği şeyler içinde bir tatlı bulunması saygınlığı daha büyük bir anlam kazandırmaktadır.304

Hasıta: Nişasta, bol şeker, erimiş yağ, su karıştırılarak pişirilir. Hasta ve yaşlılar için hazmı kolay bir yiyecektir.

Tamas Kaysefesi: Kara erik kuruşu ile yapılan yağlı, sıcak bir kompostodur. Sıcak yenilir.

Padişah Kellesi: Ufak bir balkabağı soyulur. İç kısmına üzümlü, fıstıklı harç konur. Piştikten sonra bal veya katı şerbet dökülerek yenir.

Kadayıf Dolması: İçerisine ceviziçi konulan kadayıf, dolmaya benzer şekilde parçalar halinde sarılır. Yağda kızartıldıktan sonra üzerine katı şerbet dökülerek yenir.



Kaz Lokması: Ilık su, yumurta ve karbonat karıştırılarak pelte haline getirilir. Kaşıkla tavada yanmakta olan yağın üzerine dökülür. Yağda kızarıp kabaran lokma kaplara alınarak üzerine süzme bal veya katı şerbet dökülerek yenir.

Hurma Tatlısı: Yağ, un, yumurta karıştırılıp yoğrulduktan sonra ufak parçalar haline getirilir. Parçaların her birine kevgir üzerinde silindir şekli verilerek tavada kızaran yağa atılır. Hamur, kahverengi bir hal alınca, yağdan çıkartılıp servis tabaklarına konur. Üzerine süzme bal veya katı şerbet dökülerek yenir.

İrmik Helvası: İrmik ve fıstığı hafif ateşte kavrulur. Kavrulan irmik önceden pişirilmiş olan şekerli süt ile karıştırılır. Sütünü çekinceye kadar ateş üzerinde tutulur. Sonra servis tabağına konur.

Un Helvası: Un ve yağ tencereye konulur. Kahverengi bir renk alıncaya kadar ateş üzerinde karıştırılır. Biraz soğuduktan sonra üzerine önceden hazırlanmış olan şekerli su dökülür. Karıştırıldıktan sonra servise hazırlanır.

Habeş: Bolca suda kaynatılan kuşburnu kevgir veya ince bir elekle süzüldükten sonra içerisine, şeker ve çekirdeksiz üzüm ilave edilerek yeniden kaynamaya bırakılır. Üzüm pişince nişasta karıştırılır. Bir müddet daha kaynatılıp servis taslarına alınır. Üzerine dövülmüş ceviziçi veya fındıkiçi serpilerek yenir.

Muhallebi: Süt kaynatıldıktan sonra, şekeri ve nişastası katılır. Az ateşte yeniden kaynamaya bırakılır. Belirli bir kıvama gelince servis kaplarına konur.

Sütlaç: Yeterince pirinç un şeker ilave edilen süt, az ateşte kaynamaya bırakılır. Belli bir kıvama gelince kaplara alınarak yenir.

Hoşaflar- Kompostolar

Ana malzemesi su ve şeker olmak kaydıyla; kuşburnu, dut, erik, kızılcık, kah (elma kuruşu), aşma ve üzümden çeşitli hoşaflar yapılmaktadır. Ayrıca; elma, erik, ayva ve kayısı kompostoları yapılan meyveler arasında yer alırlar.

Bir bölümünü verebildiğimiz Erzurum Mahallî yemekleri yanında turşuları da unutmamak gerekir.

DİNLENME TESİSLERİ

Oteller

Polat Renaissance Erzurum Oteli
Kayak Yolu İbrahim Polat Cad. Palandöken
Tlf.:0 442 232 00 10

DedemanSki Lodge Palandöken kayak merkezi - Tlf. :0 442 317 05 00

Palandöken Dedeman Oteli Palandöken Kayak Merkezi Tlf.: 0 442 316 24 14

Palan Otel: Palandöken Kayak Merkezi
Tlf.:0442 317 07 07

Dilaver Oteli
Mumcu Caddesi Pelit Meydanı
Tlf.:0 442 235 00 68

Grand Hitit Oteli
Kazım Karabekir Cd. Tlf.:0 442 233 50 01

Amiller Otel
Kazım Karabekir Cd. Tlf.: 0 442 234 92 24

Polat Otel
Kazım Karabekir Cd. No 16
Tlf. :0 442 235 03 63

Esadaş Oteli
Cumhuriyet Cd. No:7/A
Tlf.: 0 442 233 54 25

Kral Otel
Erzincankapı Cd. No: 18
Tlf.: 0 442 234 64 00

Otel Oral
Terminal Cd.No;6
Tlf.:0 442 235 500

Gez Oteli
Kazımkarabekir Cd.
Tlf.:0 442 213 45 40

Tahran Otel
Kazım Karabekir Cd. No:1
Tlf.: 0 442 233 90 41

Kervansaray Oteli
Cumhuriyet Cd no;12
Tlf.:0 442 218 74 12

KAYNAKÇA

ARAS S. Erzurum'un Manevi Mimarları, Erzurum Kitaplığı, İstanbul1999

ASLANAPA, O. ; Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi, Ankara, 1991

ASLANAPA, O.TÜrk Sanatı II, Ankara, 1990

AŞIROĞLU,T. ; "Aziziye Tabyaları", Tarih Yolunda Erzurum, S.18, Erzurum, 1983,

AYDEMİR İ. Bir Vakitler Erzurum. Erzurum Kitaplığı, İstanbul 2002

BAŞAR, Z. ; "Erzurum İli Anıtları", 50. Yıl Armağanı, Erzurum ve Çevresi, Erzurum, 1974,

BAŞAR, Z. ; Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle Camilerimiz, Ankara, 1 977

BAYRAK, O. ; Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu, İstanbul, 1994

BAYDAR, Ç. ;Geçidi bekleyen Şehir Erzurum, Akçağ Ankara 1997

BEYGU, A. Ş. ; Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri, İstanbul,

BİNGÖL, İ, Türkülerde Yaşayan Şehir Erzurum, Erzurum Kitaplığı,İstanbul 1999

BULUT, S. ; Damla Damla Erzurum, Ankara, 1989

ÇAM, N. ; Erzurum Tabyaları, Ankara, 1993

ÇAM, N. ;"Erzurum'daki Yakutiye Medresesi İle İlgili Mülahazalar", Vakıflar Dergisi, S. XX, Ankara, 1989

ÇELİK, M.; Erzurum Kitabı, İstanbul, 1997Erzurum Kitaplığı

ÇOBANOĞLU, A.V.; "Lala Mustafa Paşa Külliyesi", TDV. İslam Ansiklopedisi, C.27, Ankara, 2003

ÇÖGENLİ, S.- BAYRAM, A.; Erzurum'da Bulunan Meşhur Ziyaretgahlar ve Kabir Ziyaretlerinin Adabı, Ankara, 1973

EVLİYA ÇELEBİ; Seyahatnamesi, C.I- II, İstanbul, 1993

GÜNDOĞDU, H. ; "Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihî

Kalıntılar", Şehri Mübarek Erzurum, Ankara, 1989

GÜNDOĞDU, H. ; Erzurum Evleri", Kültür Bakanlığı yayınları 1051. Ankara1989

GÜNDOĞDU, H. ; Erzurum Lalapaşa Külliyesi, Ankara, 1992

KARPUZ, H. ; Erzurum'da Türk İslam Yapıları, İstanbul, 1976

KARPUZ, H. ; Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Ankara, 1 984

KASIR, H, A. ;Erzurum Şiirleri Antolojisi, Ervak 1997

KOCAGÜNEY. V. ; 1877-78 Osmanlı- Rus Harbinde Aziziye Savaşları, Ankara, 1965

KONUKÇU, E. ; "Tarihte Erzurum", Şehri Mübarek Erzurum, Ankara, 1989

KONUKÇU, E. ; Selçuklulardan Günümüze Erzurum, Ankara, 1992

KONYALI, I.H. ; Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul,1960

KURAN, A.; Anadolu Medreseleri, C.l, Ankara, 1969

KÜÇÜKUĞURLU, M.;Erzurum Belediyesi Tarihi, C.1, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 2008

KÜRKÇÜOĞLU, E. ; Ortaçağda Erzurum Erzurum 2007

MEHMET N, ;Tarihçe-i Erzurum Yahut Hemşehrilere Armağan, İstanbul, Erzurum Kitaplığı

ÖGEL, S. ; Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara, 1987

ÖNDER, M.; Atatürk Evleri-Atatürk Müzeleri, Ankara, 1988

ÖNEY, C; "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar; Tek ve Çift Başlı Kartal", Malazgirt Armağanı, Ankara, 1972

ÖNEY, C; Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara, 1988

ÖNKAL, H. ; Selçuklu Türbeleri, Ankara, 1 996

ÖZEL, M. ; "Erzurum'da Selçuklu Devri Eserleri", Kültür ve Sanat, Ocak, 1977

ÖZKAN, H. ; "Saltuklu Mimarisi", Türkler, C.8, Ankara, 2002

PAMUK, B; XVII. Yüzyılda Bir Serhat Şehri Erzurum, İstanbul, 2006

SEVİM, A.- YÜCEL, Y. ; Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Donemi, Ankara, 1989

SEYİDOĞLU, B. ; Erzurum Efsaneleri, İstanbul, Erzurum Kitaplığı

SEZEN, L. ;Erzurum Folkloru A.Ü.Yayınları Erzurum 2007

SOLMAZ, Gürsoy Erzurum Şehrindeki Tarihî Eserler Erzurum 2002

SÖZEN, M.; Anadolu Medreseleri, C.l, İstanbul, 1972

TANPINAR A.H, Devlet Kitapları, İstanbul 1969

TUNCER, O.C; Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar, Ankara, 1996

TURAN, O. ; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İstanbul, 1973

ULUÇAM, A. ; "Erzurum'daki Çifte Minareli Medrese Üzerine Yeni Bir Yorum", XI.T.T.K. Ankara

ÜNAL, R. H. ; "Erzurum ili Dâhilindeki İslami Devir Anıtları Üzerine Bir İnceleme", Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, S.6, Erzurum, 7974

ÜNAL, R. H. ; Çifte Minareli Medrese, Ankara, 1989

ÜNAL, R. H. ; "Erzurum Hatuniye (Çifte Minareli Medrese)", Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul, 2002

ÜNAL. R. H. ; Erzurum Yakutiye Medresesi, Ankara, 1993

ÜNÜVAR, İ. ; Erzurum Vilayeti, İstanbul, 1954

YETKİN, S.K.; "Çifte Minareli Medrese", İlahiyat Fak. Dergisi, II, Ankara, 1952

YETKİN, S.K. ; İslâm Mimarisi, Ankara, 1969

YETKİN, S.K. ; İslâm Ülkelerindeki Sanat, İstanbul, 1984

YURTTAŞ H.(Komisyon) Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum, Erzurum 2008

YURT ANSİKLOPEDİSİ CİLT 4 İstanbul 1982









ERZURUM 2011
winter universiade

